

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

The VII International Science Conference
«Science, actual trends and perspectives
of development»

November 01 – 03, 2021

Budapest, Hungary

SCIENCE, ACTUAL TRENDS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference

Budapest, Hungary

(November 01 – 03, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40363-334-3

The VII International Science Conference «Science, actual trends and perspectives of development», November 01 – 03, Budapest, Hungary. 216 p.

Text Copyright © 2021 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2021 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Gubaidullin N., Abdulloyev F., Savin T. Influence of medium compounds for callusogenesis in wheat mature embryo culture // Science, actual trends and perspectives of development. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Budapest, Hungary 2021. Pp. 10-12.

URL: <https://eu-conf.com>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Gubaidullin N., Abdulloyev F., Savin T. INFLUENCE OF MEDIUM COMPOUNDS FOR CALLUSOGENESIS IN WHEAT MATURE EMBRYO CULTURE	10
2.	Shokh S., Shubenko L. ANALYSIS OF COLLECTION FORMS OF WINTER RAPE IN BREEDING FOR PRODUCTIVITY	13
3.	Антал Т.В., Соболев С.В., Праведний В.Г. ВПЛИВ ГУСТОТИ ПОСІВУ, ШИРИНИ МІЖРЯДЬ НА РІСТ ТА РОЗВИТОК РОСЛИН КУКУРУДЗИ	15
4.	Антал Т.В., Демченко М.І. ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ ТА РЕТАРДАНТНОГО ЗАХИСТУ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО	18
5.	Гарбар Л.А., Ліщук У., Венгер В. ЗМІНА БІОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ГІБРИДІВ СОНЯШНИКУ ЗА ВПЛИВУ РЕТАРДАНТІВ	21
6.	Тимошук Т.М., Котельницька Г.М., Босюк І.М., Овсійчук Є.М. ЗАБУР'ЯНЕНІСТЬ І ПРОДУКТИВНІСТЬ АГРОФІТОЦЕНОЗУ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГЕРБИЦИДІВ	25
ART HISTORY		
7.	Питова Ю. СЕМИОТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ТЕАТРАЛЬНОГО КОСТЮМА	29
8.	Потапенко Г.М., Потапенко М.В. МИСТЕЦТВО ЛЕТТЕРІНГУ У СУЧАСНОМУ ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ	31
BIOLOGICAL SCIENCES		
9.	Zavodovskiy D., Bilobrov V. A NEW APPROACH IN FIXATION OF PATHOLOGICAL AND THERAPEUTIC EFFECTS ON MUSCLE SHORTENING	33

10.	Джиган О.П., Макаренко С.Ю. ОЦІНКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ДЕЯКИХ НАСАДЖЕНЬ ОБМЕЖЕНОГО КОРИСТУВАННЯ В СМТ ЦАРИЧАНКА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	37
ECONOMIC SCIENCES		
11.	Apanasevich M. INTELLECTUALIZATION OF THE ECONOMY AS A PATTERN OF THE SOCIETY'S DEVELOPMENT	39
12.	Doroshenko M., Ostapenko R. INTERNET BANKING: FEATURES AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE	43
13.	Khitryk Y., Ostapenko R. STATUS AND PROSPECTS OF CREDIT UNIONS IN UKRAINE	46
14.	Svintsova K., Ostapenko R. METHODOLOGY OF FACTOR ANALYSIS	49
15.	Заїка О.О. МІЖНАРОДНА ЛОГІСТИКА, ЇЇ СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	52
16.	Кирдасинова К.А., Сатбаева А.Ж., Жагалбаев Б.Т. УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ УСЛУГ	56
17.	Курманов Н.А., Алиев У.Ж., Жагалбаев Б.Т. УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНОВ ПО МОДЕЛИ «УМНАЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ»: ОПЫТ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА	59
18.	Курманов Н.А., Алиев У.Ж., Сатбаева А.Ж. ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ	62
19.	Кучерук Р.І. МЕТОД АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ У ПРОЦЕСІ ВИБОРУ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ СИРОВИНИ ДЛЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	65

20.	Толысбаев Б.С., Курманов Н.А. МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ МЕНЕДЖЕРА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	68
21.	Толысбаев Б.С., Курманов Н.А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФИЛЯ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ	71
22.	Ченцова Ю.П. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ АТЕСТАЦІЇ ТА ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	73
HISTORICAL SCIENCES		
23.	Утеубаев М.Т. ЖИЗНЬ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОДНОГО ИЗ ЛИДЕРОВ ДВИЖЕНИЯ «АЛАШ» В КАЗАХСТАНЕ ЖУСУПБЕКА АЙМАУТОВА	76
LEGAL SCIENCES		
24.	Ігнатченко І.Г., Мокан А.С. ПРОЦЕДУРА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ	82
25.	Заборовський В.В., Манзюк В.В. СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПОЗИЦІЇ ПРОТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДАНОГО ІНСТИТУТУ	85
26.	Святошніук А.Л. ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ	88
27.	Сидоренко А.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ТА ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ (СТ. 289 КК УКРАЇНИ)	91
28.	Товт Ю.М. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ	94

MANAGEMENT, MARKETING		
29.	Makarova H., Khmurova V. CONFLICT MANAGEMENT SYSTEM IN THE ORGANISATION	99
30.	Medvid V., Zhijiang Y. RESEARCH ON THE VALUE OF INTERNATIONAL COMMUNICATION OF THE SPORTS CULTURE IN THE IMPLEMENTATION OF "ONE BELT AND ONE ROAD" GEO-STRATEGY	103
31.	Puzanov V. UMIESTNENIE ZNAČKY „PRÁCA NA SLOVENSKU“ NA UKRAJINE	108
32.	Slavkova O., Zongxi L. THE INSPIRATION OF SPORTS MANAGEMENT SYSTEM MODE OF SPORTS DEVELOPED COUNTRIES TO CHINESE SPORTS MANAGEMENT	110
33.	Пузанов В.М. УСПЕШНО ПОЗИЦІОНІРАЇЄ СРІСКОГ БРЕНДА У УКРАЇНИ НА ПРИМЕРУ ПРОИЗВОДА КОМПАНІЈЕ АДРІА	114
PEDAGOGICAL SCIENCES		
34.	Hlinchuk Y. THE ROLE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN ENSURING SUSTAINABLE SOCIETY DEVELOPMENT	116
35.	Polonska T. MODERN UNDERSTANDING OF COMPETENCE-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO GYMNASIUM STUDENTS	118
36.	Бурик В.В. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ	122
37.	Зуброва О.А., Іванова А.С. СТОПІТЕЛЛІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СПОНТАННОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ	125

38.	Козубовська І.В., Сивохоп Я.М., Іваць О.М. АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ В ОСВІТІ	127
39.	Левченко Ф.Г. ПРОВІДНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ	130
40.	Милян Ж.І. БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ Й РОДИНИ У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	133
41.	Середа І.В., Устиченко В.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ	135
42.	Середа І.В., Тріпадуш Д.Р. КОРЕКЦІЯ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ	138
43.	Халитова И.Р., Серікбай А.Ә. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА АБАЙ МҰРАЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ТҮСІНІК ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ	140
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
44.	Smetanina K. FEATURES OF MODERN PHARMACEUTICAL MARKETING	146
PHILOLOGICAL SCIENCES		
45.	Ломова Е.А., Тебегенова А., Кокенова З. ОСОБЕННОСТИ РУССКО-АНГЛО-АМЕРИКАНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ В 80-Е ГОДЫ XIX СТОЛЕТИЯ	148
46.	Ломова Е.А., Касымжанова М.Е., Казмагамбетова А. РУССКО-АНГЛО-АМЕРИКАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ В ПЕРВОЕ ДВАДЦАТИЛЕТИЕ XX ВЕКА	152

PHILOSOPHICAL SCIENCES		
47.	Firsova L. THE RELEVANCE OF THE MORAL TESTAMENT OF G.S. SKOVORODA	157
48.	Курбанова А.Н.К. СОЦІАЛЬНО ФІЛОСОФСЬКИ ПРОБЛЕМИ САМОТНОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ	160
49.	Махмудова Ш.А.Г. ВОПЛОЩЕНИЕ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НИЗАМИ ГЯНДЖАВИ	164
POLITICAL SCIENCE		
50.	Aleskerova S.T. “SECTION 907 AMENDMENT TO THE FREEDOM SUPPORT ACT” AS AN UNJUSTIFIED RESULT OF LOBBYING	168
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
51.	Акрамова Ф.А. НЕОБХОДИМЫЕ УСЛОВИЯ ПРОВЕДЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ СЕМЬЯМ СОЦИАЛЬНОГО РИСКА	172
52.	Бондаревич С.М., Котляр Л.І., Чендарогло С.В. ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛІ	175
53.	Бондаревич С.М., Котляр Л.І., Шмалій А.В. ТЕМПЕРАМЕНТ І ХАРАКТЕР В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ	180
54.	Тошматов Б.Э. СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ КАЧЕСТВО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	186
SOCIOLOGICAL SCIENCES		
55.	Букатов Е.Б., Туленова М.Б. СОЦИАЛЬНАЯ СФЕРА КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ	189

TECHNICAL SCIENCES		
56.	Burda Y., Pivnenko Y., Redko I. ANALYSIS OF THE USE OF PUMPING EQUIPMENT AT GEOTHERMAL POWER PLANTS	194
57.	Chirkov I., Samoilova I., Sevalnev G. KINETICS OF DIFFUSION SATURATION OF HIGH-CHROMIUM MARTENSITIC STEELS	199
58.	Zhiguts Y., Kucsinka K., Aliksiychuk V. TECHNOLOGY OF LASER SPRAYING OF FILMS	202
59.	Данилян А.Г. ЯДЕРНАЯ ЭНЕРГЕТИКА В ПРОИЗВОДСТВЕ ВОДОРОДА	206
60.	Макулбекова Г.О., Кенжалиева Г.Д., Казенова А.О., Кочеров Е.Н. ҚЫҢҒЫРАҚ-КЕЛЕС БЕНТОНИТТІ САЗДАРЫНЫҢ КЕУЕКТЕНУІНЕ ОРГАНИКАЛЫҚ ҚОСПАЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ	208
61.	Макулбекова Г.О., Кенжалиева Г.Д., Абдуова А.А., Кочеров Е.Н. ҚЫҢҒЫРАҚ-КЕЛЕС БЕНТОНИТТІ САЗДАРЫНЫҢ КЕУЕКТЕНУІНЕ БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ҚОСПАЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ	211
62.	Сироватка В.Л. МАТЕРИАЛЫ, ОБЛАДАЮЩИЕ ВЫСОКОЙ ТВЕРДОСТЬЮ И ИЗНОСОСТОЙКОСТЬЮ	214

INFLUENCE OF MEDIUM COMPOUNDS FOR CALLUSOGENESIS IN WHEAT MATURE EMBRYO CULTURE

Gubaidullin Nurtai

Student of «Veterinary sciences and
Animal Husbandry» Faculty. Specialty Biotechnology. Non-commercial joint-stock
company
" S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University" (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abdulloyev Firuz

junior researcher, master of Natural Sciences, Research platform of agricultural
biotechnology Non-commercial joint-stock company
" S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University" (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Savin Timur

Supervisor of program, candidate of Biological Sciences,
Director of Science Department
" S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University" (Nur-Sultan, Kazakhstan)

This work was supported by the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, budget program BR10765056 "Creation of highly productive varieties and hybrids of grain crops based on the achievements of biotechnology, genetics, physiology, biochemistry of plants for their sustainable production in various soil and climatic zones of Kazakhstan"

The most common type of explant used to transform wheat is an immature germ. However, special measures are required to obtain immature embryos, and after a while its use is limited. Therefore, mature embryos are an important alternative for callus and somatic embryo formation that can be used in wheat transformation. Effective callus formation and plant regeneration depends on genotype, explant, growth conditions and nutrient medium [1]. When mature embryos are used as an explant source, the plant regeneration rate is low compared to the culture of immature embryos. In addition, non-endosperm supported mature embryos directly from seeds thin pieces of mature embryos and mature embryos supported by the endosperm were used for the formation of calli and regeneration plants [2,3,4]. The aim of this study was to determine a suitable regeneration method that can be used for mature wheat embryonic culture. Thus, 10 different modified methods have previously been used in mature wheat embryo culture.

The work used mature wheat germ of 10 hybrid lines of wheat. These lines were obtained in the course of early breeding work. The seeds were sterilized with 20% chlorine, Tween 20, 70% alcohol; after each stage, they were rinsed with distilled and sterile distilled water 3-5 times. For cultivation, the Murashige-Skoog medium with various concentrations of hormones and growth regulators was used. 2,4-D - 1-2 mg/l, dicamba - 4-12 mg/l, casein hydrolyzate 100 mg/l, Gamborg vitamins. The cups were kept in a thermostat for 2 weeks at a temperature of 25°C. After 14 days, dishes with induced callus were transferred to a phytochamber 25°C 16 h d⁻¹ photoperiod (1 500 lx), humidity 60%.

The most effective was medium №3 and №4 with the addition of 2,4-D and dicamba. The first callus was formed on the 2nd day at the lines 3-40, 7-44 and 15-54.

Within 2 weeks, callus was formed in all 10 lines. The total percentage of callusogenesis was 92%. On a nutrient medium with 2 mg/L 2,4-D and 4 mg/L dicamba, after 3 weeks of cultivation, the formation of embryogenic areas was noted (Fig. 1).

Fig. 1 Formation of embryogenic callus in the culture of mature wheat germ (indicated by arrows)

After the formation of the callus, it was transplanted onto the MS medium without hormones. And cultivated in a phytochamber 16 h d⁻¹ photoperiod (1 500 lx) until the formation of regenerants from the embryogenic callus. After 3 weeks, non-embryogenic callus was transferred to a medium containing kinetin 0.5-2 mg/l, 6-BAP - 0.5-2 mg/l, NAA 0.5-2 mg/l. The most effective was the combination of kinetin 1 mg/l and 6-BAP-0.5 mg/l. The total percentage of regeneration on this medium was 21% (Fig. 2).

Fig. 2. Regenerated plants obtained from hybrid wheat lines

According to the work carried out, it can be noted that the wheat line 3-40, 7-44, 15-54 and 11-50 showed excellent cultural characteristics when introduced into culture in vitro. The addition of 2 mg/l 2,4-D and dicamba 4 mg/l to the nutrient medium for callusogenesis and kinetin 1 mg/l and 6-BAP-0.5 mg/l for regeneration showed

excellent results in the cultivation of mature wheat germ with the formation of embryogenic and morphogenic callus.

References

1. Aydin M., Tosun M., Haliloglu K. Plant regeneration in wheat mature embryo culture African Journal of Biotechnology Vol. 10 (70), pp . 15749-15755, 9 November, 2011
2. Haliloglu K, Baenzinger P.S (2005). Screening wheat genotypes for high callus induction and regeneration capability from immature embryos cultures. J. Plant Biochem. Biotechnol. 14: 77-82.
3. Mendoza M.G, Kaeppler H.F (2002). Auxin and sugar effects on callus induction and plant regeneration frequencies from mature embryos of Wheat (*Triticum aestivum*). In vitro Cell. Dev. Biol. 38: 39-45
4. Zale M.J, Borchardt-Wier H., Kidwell K.K, Steber C.M (2004). Callus induction and plant regeneration from mature embryos of a diverse set of wheat genotypes. Plant Cell Tissue Organ Cult., 76: 227-281.

ANALYSIS OF COLLECTION FORMS OF WINTER RAPE IN BREEDING FOR PRODUCTIVITY

Shokh S.

Ph.D. s.-g. Sciences, Associate Professor

Shubenko L.

Ph.D. s.-g. Sciences, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University

Rapeseed has a significant yield potential, but varieties and hybrids are still lacking, because by all indicators they meet the consumption of production. It is unwise to choose a winter crop by yield on one indicator, for this it is important to analyze the optimal parameters for formulating the elements of productivity. It is permissible to use the estimate when pouring ore performance elements in the formed increment. A number of features on which to carry out previous work are the main for all strains: growing varieties with a compact type of growing line, increasing the number of pods on the central dress and growing pods, increasing the weight of the pod [1-4].

The purpose of the study was to evaluate varieties and hybrids of rapeseed by elements of crop structure. Identify the influence and relationships between traits in winter oilseed rape plants, depending on varietal characteristics and the nature of inheritance of valuable economic traits.

The material for the research was 25 varietal populations and hybrids of winter oilseed rape of different ecological and geographical origin.

The structural analysis of the main elements of plant productivity indicates patterns in the inheritance of traits. Of practical value for breeding work are varietal populations with a set of traits that are characterized by high productivity potential.

In terms of simple quantitative traits, the performance of 5 samples had the highest rates, but the first generation hybrids created with the participation of these samples did not inherit a high level of trait. It was found that the sign the number of shoots of the first order and the number of pods on the plant have an average correlation with the number of shoots of the second order ($r = 0,446194$) and the number of pods on the plant ($r = 0,540062$) and the length of the pod ($r = 0,610786$), and the number of seeds in the pod ($r = 0,540663$), respectively.

The average level of relationship between the number of pods on the plant and the number of first-order shoots, pod length and number of seeds in the pod indicates a sign of the number of pods as the most valuable in the selection of winter oilseed rape, which is crucial in creating highly productive forms [5,6].

To further identify the relationship between traits, an analysis of the correlations between the best F1 hybrids and their parental forms was performed.

Correlation analysis on simple traits in hybrids showed that the height of plants of the parent form Ks 25 and the number of shoots of the first and second order and the number of pods on the plant hybrids have a high correlation ($r = 0,626-0,848$).

The number of first-order shoots in the parent form is negatively correlated with the length of the pod and the number of seeds in the pod in hybrid plants ($r = -0,415-0,605$) [5].

According to the results of research, varietal populations of Chn, Ks, and Sr have been identified, which are recommended as highly productive parental components for crosses.

References

1. Ситнік І. Напрямки, завдання, методи селекції ріпаку в Україні. Агроперспектива, 6. 2007. С. 29-30.
2. Гаврилюк М.М., Салатенко В.Н., Чехов А.В. Олійні культури в Україні: Монографія. К.: Основа, 2007. 416 с.
3. Пыльнев В.В., Коновалов Ю.Б., Хупарация Т.И. и др., Частная селекция полевых культур. М. Колосс, 2005. 552 с.
4. Шох С.С. Адаптивний потенціал ріпаку озимого за макроознакою – врожайність. Сучасні агробіотехнології та землеустрій в Україні. Біла Церква, 2011, С. 22.
5. Шох С.С. Аналіз кореляційних зв'язків між ознаками у рослин ріпаку озимого. Агробіологія: Зб. наук. праць. Біла Церква, 2011. Вип 5 (84). С. 11 – 15.
6. Шох С.С., Шубенко Л.А. Особливості успадкування елементів продуктивності у ріпаку. Зб. мат. конф. «Problems of practical application of innovations, methodology and experience». Лісабон, Португалія, 2021, С. 12-15.

ВПЛИВ ГУСТОТИ ПОСІВУ, ШИРИНИ МІЖРЯДЬ НА РІСТ ТА РОЗВИТОК РОСЛИН КУКУРУДЗИ

Антал Тетяна Володимирівна,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Соболь Сергій Володимирович,

студент ОС «Магістр»

Праведний Владислав Геннадійович,

студент ОС «Бакалавр»

Національний університет біоресурсів і

природокористування України

м. Київ, Україна

В умовах, що нині склалися в Україні та світі (зміна клімату та цінова ситуація на ринку зернових і бобових культур), однією з головних завдань розвитку сільськогосподарського виробництва залишається збільшення і стабілізація виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема кукурудзи, яка є однією з найвисокопродуктивніших злакових культур універсального призначення [1,2].

Кукурудза - одна з найважливіших сільськогосподарських культур в світі. У виконанні завдання - підвищення валових зборів продуктів рослинництва - кукурудза займає особливе місце. Вона є однією з найбільш поширених культур у світовому землеробстві - по валовому збору і займаним площам кукурудза поступається тільки пшениці і рису. За врожайністю зерна вона перевищує всі зернові культури[3,4]. .

Удосконалення основних елементів технології вирощування гібридів кукурудзи базується на основі аналізу закономірностей формування продуктивності гібридів, врожайних властивостей культури залежно від умов вирощування сприятиме максимальному розкриттю генетичного потенціалу, дозволить більш повно і ефективно використовувати потенційні природні ресурси зони, підвищить економічну і енергетичну доцільність вирощування культури та дозволить налагодити більш стабільне виробництво зерна [5].

Мета і завдання досліджень. Метою нашої роботи було дослідити реакцію гібриду кукурудзи Pioneer 9578 на площу живлення рослин шляхом оптимізації густоти стояння рослин та ширини міжряддя в умовах Лісостепу України.

Об'єкт досліджень: процеси росту, розвитку формування продуктивності, фотосинтетична діяльність кукурудзи в умовах Лісостепу.

Предмет досліджень: гібрид кукурудзи, продуктивність гібриду середньопізньої групи стиглості залежно від ширини міжряддя та густоти стояння рослин, економічна оцінка.

Методи досліджень: в процесі виконання роботи застосовували спеціальні та загальнонаукові методи досліджень: а) польовий – вивчення взаємодії об'єкта

дослідження з біотичними та абіотичними факторами в умовах досліджуваної зони; б) лабораторний; в) порівняльно-розрахунковий – визначення економічної ефективності технології вирощування.

Експериментальна частина виконувалася в умовах СП ТОВ “Нива Переяславщини” Київської області, Переяслав-Хмельницького району. Ґрунти господарства – чорноземи типові, клімат помірно-континентальний.

Програма та методика проведення досліджень

У дослідженнях вивчали вплив ширини міжрядь та густоти посіву на ріст та продуктивність кукурудзи гібриду Pioneer 9578 на зерно. Двофакторний дослід закладали за схемою:

Фактор А – ширина міжрядь

70 см, 45 см

Фактор В - густота стояння рослин

60 тис/шт, 80 тис/шт, 100 тис/шт, 120 тис/шт

Результати досліджень. Отримані нами експериментальні дані свідчать про суттєвий вплив досліджуваних прийомів конкурентних взаємовідносин між рослинами в агробіоценозах кукурудзи протягом вегетації.

Ріст і розвиток рослин відображають всю сукупність процесів взаємодії організму з факторами зовнішнього середовища. Вивчення темпів росту і розвитку рослин кукурудзи в онтогенезі дає можливість розкрити найбільш важливі залежності процесу формування високої продуктивності цієї культури. Перший період росту і розвитку кукурудзи характеризується тим, що молоді проростки живляться за рахунок пластичних речовин насінини і лише після появи 3-4-го листка рослина починає засвоювати поживні речовини з ґрунту. Загущення загалом дещо збільшує тривалість періоду проходження фаз. Хоч відмінності ці незначні різниця проявляється вже при настанні генеративного періоду, коли формується суцвіття і йде досягання зерна [3].

Спостерігаючи за ходом вегетації кукурудзи в залежності від умов вирощування були відмічені певні особливості починаючи з фази 7-8 листків. Вони полягають, передусім, у різниці в настанні фаз вегетації залежно від ширини міжрядь і густоти посіву. Так, наступна фаза вегетації у посіві з густотою 80 тис. рослин/га та ширині міжрядь 70 см настає на 2-4 дні, а молочно-воскова стиглість на 3-4 днів раніше ніж при густоті 120 тис. рослин/га і ширині міжрядь 45 см.

Висновок. При оптимізації площі живлення за рахунок збільшення відстані між рослинами в рядах вони дещо краще ростуть увесь період вегетації. Ґрунт менше пересихає у міжряддях при більшому затіненні на варіантах з густотою 60-80 тис. рослин /га. На ґрунті не утворюються тріщини, або вони незначні. Все це створює певні переваги у вегетації рослин (при однаковій ширині міжрядь) у посівах з густотою 80 тис. /га.

Список літератури

1. Мокрієнко В.А. Удосконалення елементів сортової технології вирощування кукурудзи в лісостепу України: автореф. дис. канд. с.-г. наук: 06.01.09 “Рослинництво” / В.А. Мокрієнко . – К. – 2004. – 24с.

2. Каленська С.М., Таран В.А. Індекс урожайності гібридів кукурудзи залежно від густоти стояння рослин, норм добрив та погодних умов вирощування *Plant Varieties Studying and protection*. 2014. Vol. 14. № 4. Р. 141–149. <https://doi.org/10.21498/2518-1017.13.2.2017.105395>
3. Таран В.Г., Каленська С.М., Антал Т.В. Роль кореневої системи гібридів кукурудзи залежно від норм добрив та густоти стояння рослин на чорноземах типових. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя”. К. 2018. Т. 2. С. 283-284
4. Мокрієнко В.А., Гудзовата О.М., Таран В.Г., Приндюк Я.А. Особливості формування оптимальної передзбиральної густоти стояння рослин кукурудзи в умовах ризикованого землеробства
5. Кукурудза. Вирощування, збирання, консервування і використання / Шпаар Д., Гінапп К., Дрегер Д., Захаренко А., Каленська С. та інші / К.: Альфа-стевія ЛТД. 2009. 396 с.

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ ТА РЕТАРДАНТНОГО ЗАХИСТУ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО

Антал Тетяна Володимирівна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Демченко Микола Іванович,
студент ОС «Магістр»
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
м. Київ, Україна

Зерновий ринок – це основа розвитку аграрної економіки і водночас індикатор якості економічних реформ, що проводяться у країні. В останні два десятиріччя в Україні спостерігаються суттєві зміни у структурі виробництва аграрної продукції, відбувається переорієнтація виробників на вирощування більше економічно вигідних культур, а саме кукурудзи, соняшнику, ріпаку і сої, спрощується структура посівних площ і сівозмін.

Ячмінь, незважаючи на суттєве скорочення площ посіву з 4,3 млн. га у 2010 році до 2,4 млн. га у 2020 році, має стійкий експортний потенціал і посідає третє місце на світовому ринку.

Потенціальні можливості України, особливо з виробництва пивоварного ячменю оцінюється близько 2 млн тонн зерна.

Насьогодні, пивоварний ячмінь в Україні можна певною мірою вважати нішевою культурою, попит на яку відносно обмежений. Тим не менш, для аграріїв, які займаються його вирощуванням професійно, ячмінь може бути досить прибутковою культурою.

Одним із стримуючих факторів в отриманні високої урожайності ячменю ярого є схильність його до вилягання, особливо при внесенні високих доз азотних добрив (> 60 кг д.р./га), які призводять до сильного подовження стебла, особливо у вологі роки. Вилягання в значній мірі затримує збирання урожаю та погіршує якість зерна. Ячмінь ярий зазвичай вилягає після фази колосіння, в період наливу зерна.

Основним заходом, який може попередити вилягання посівів є обробка посівів препаратами ретардантної дії. Застосування ретардантів сприяє більш повільному росту клітин молодого стебла в довжину і підсилює їх ділення в поперечному напрямку, що збільшує діаметр стебел

Матеріал і методика проведення досліджень. Польові дослідження проводилися в ТОВ «Авангард», яке знаходиться на сході Чернігівської області Борзнянського району. Клімат господарства характеризується як помірно-континентальний з достатньою зволоженістю. Ґрунти дерново-підзолисті сірі, опідзолені, чорноземи.

Мета і завдання досліджень. Мета роботи полягала у науковому обґрунтуванні та оптимізації технології вирощування пивоварних сортів ячменю ярого у Правобережному Лісостепу України.

Об'єкт досліджень: процес формування урожайності досліджуваних сортів ячменю ярого залежно від сорту, норм мінеральних добрив, та ретардантного захисту.

Предмет досліджень: сорти ячменю ярого Гладіс та Святогор, норми мінеральних добрив, ретардантний захист.

Методи досліджень: в процесі виконання роботи застосовували спеціальні та загальнонаукові методи досліджень: а) польовий – вивчення взаємодії об'єкта дослідження з біотичними та абіотичними факторами в умовах досліджуваної зони; б) лабораторний; в) порівняльно-розрахунковий – визначення економічної ефективності технології вирощування.

Схемою досліду передбачалося вивчення впливу ретардантного захисту та норми внесення мінеральних добрив на продуктивність посівів ячменю ярого.

З метою реалізації поставлених завдань було закладено трифакторний польовий дослід за схемою, яка подана на слайді. Загальна площа посівної ділянки — 66 м, облікової — 36 м. Повторність досліду чотириразова.

Фактор А. Сорти

Гладіс, Святогор

Фактор Б. Ретардантний захист

Без захисту (контроль)

Хлормекват-хлорид 750

Терпал

Фактор С. Норма добрив, кг д.р./га.

Без добрив (контроль)

N₆₀P₆₀K₈₀

N₉₀P₉₀K₁₂₀

Результати досліджень. Нашими дослідженнями встановлено, що вирощування досліджуваних сортів ячменю ярого в умовах Лісостепу України без застосування мінеральних добрив та ретардантного захисту забезпечувало їх урожайність 3,96–3,45 т/га, тоді як на варіантах з удобренням в нормі N₆₀P₆₀K₈₀ вона була вищою і становила 4,14–5,08 т/га. За внесення мінеральних добрив в нормі N₉₀P₉₀K₁₂₀ показники урожайності становили 4,04–4,63 т/га залежно від сорту.

За обробки посівів ретардантом хлормекват-хлорид 750 урожайність на контролі становила 3,08–3,39 т/га, а за внесення мінеральних добрив у нормі N₆₀P₆₀K₈₀ урожайність підвищилась та становила 5,10–5,55 т/га. Вищу урожайність було зафіксовано за удобрення N₉₀P₉₀K₁₂₀ і становила 5,45–5,98 т/га.

За умов обробки посівів ячменю ярого терпалом показники урожайності на варіанті без добрив становили 3,23–3,52 т/га, а за внесення добрив у нормі N₆₀P₆₀K₈₀ – підвищились до 5,30–5,82 т/га. На варіанті удобрення N₉₀P₉₀K₁₂₀ урожайність була вищою і становила 5,82–6,29 т/га. Тобто, за умов обробки посівів терпалом урожайність в середньому за сортами та нормами удобрення була вищою на 22,7% порівняно з контролем (без застосування ретардантів).

Висновок. Вищим показником урожайності вирізнявся сорт Святогор, порівнюючи з урожайністю сорту Гладіс.

Список літератури

1. Технологія вирощування ячменю ярого в умовах східної частини Лісостепу України / [В. В. Кириченко, В. М. Костромітін, С. І. Попов та ін.]; під ред. В. В. Кириченка. – Харків: НААН; Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, 2011. – 170 с.
2. Мокрієнко В. А. Технологія вирощування ячменю ярого / В. А. Мокрієнко, М. Я. Дмитришак, Т. В. Антал // Сучасні аграрні технології: інформаційно-аналітичне видання. – 2013. – № 4. – С. 20–24.
3. Лопушняк В. І. Продуктивність ярого ячменю залежно від рівня удобрення ґрунтів / В. І. Лопушняк, М. М. Вислободська // Хімія. Агрономія. Сервіс. – 2010. – № 7. – С. 48–51.
4. Урожайність ячменю ярого залежно від рівня мінерального живлення / С. М. Каленська, Б. Ю. Токар // Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків. - 2015. - Вип. 23. - С. 30-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpicb_2015_23_6
5. Каленська С. М. Управління стійкістю рослин зернових культур до вилягання / С. М. Каленська, Б. Ю. Токар, Ю. В. Ташева // Наук. вісник НУБІП Серія Агрономія. – 2015. – № 210. – Ч. 1. – С. 22-30.

ЗМІНА БІОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ГІБРИДІВ СОНЯШНИКУ ЗА ВПЛИВУ РЕТАРДАНТІВ

Гарбар Леся Анатоліївна,

к. с-г. н., доцент

Ліщук Уляна

магістр 2 року навчання,

Венгер Василь,

магістр 1 року навчання,

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Київ, Україна

Вступ. В агропромисловому виробництві України провідне місце серед технічних культур посідає соняшник – основна олійна культура. На соняшникову олію припадає 98 % від загального виробництва олії в Україні. Виробництво соняшнику на сільськогосподарських підприємствах не завжди супроводжується інтенсифікацією та ведеться переважно шляхом екстенсивних технологій. Посівні площі під соняшником впродовж останніх років різко збільшились. А це в свою чергу призвело до знищення агрономічно-обґрунтовану структуру посівних площ у деяких регіонах України.

Рівень використання біологічного потенціалу соняшнику є найнижчим серед олійних культур. Він навіть не досягає 50 %. Ефективність функціонування олійножирового підкомплексу України значною мірою залежить від стабільного та ефективного вирощування соняшнику на сільськогосподарських підприємствах

Поява у виробництві великої кількості нових гібридів та сортів соняшнику має потребу у встановлення для них оптимальних параметрів основних елементів технології вирощування культури.

Одним з перспективних напрямків сучасної фізіології рослин є регуляція продукційного процесу за допомогою фітогормонів і синтетичних регуляторів росту. Суть застосування цих препаратів полягає в тому, що з їх допомогою можна впливати на ростові процеси у рослин, фотосинтетичний апарат, донорно-акцепторну систему та перерозподіляти потоки асимілятів до господарсько цінних тканин та органів. Найзастосовуванішою групою речовин є стимулятори росту. Їх використовують для активації ростових процесів, унаслідок чого підвищується продуктивність сільськогосподарських культур. Інша група – це інгібітори ростових процесів – ретарданти.

Застосування цієї групи препаратів дозволяє затримувати лінійний ріст цілої рослини та ріст окремих органів рослини, внаслідок чого можливий перерозподіл потоків асимілятів до тканин і органів, що, в свою чергу, забезпечує зростання урожайності культурних рослин і підвищення якості їх продукції.

Одним з актуальних питань, що потребують вирішення, є вилягання рослин сояшнику, яке призводить не лише до зниження врожайності, але й здатне створити технологічні перешкоди під час збирання насіння. Стійкість рослин сояшнику до вилягання та ступінь прояву цього явища залежить від будови і властивостей стебла, кореневої системи, форми верхніх органів рослин, які стримують пориви вітру чи дощу. Ці показники можуть змінюватися залежно від періоду розвитку, технології вирощування, сортових особливостей, характеристик ґрунту. Вилягання може бути стебловим (перегин або злам стебла) та прикореневим.

Значну роль у формуванні стебла рослин культури відіграє забезпеченість необхідними елементами живлення впродовж вегетації рослини. Варто зазначити, що надмірне внесення азоту призводить до прискореного лінійного росту стебла. Проте, анатомічний розвиток при цьому не інтенсифікується. Це спричиняє швидке видовження стебла, проте, механічні тканини не встигають зміцніти. Таким рослинам притаманна низька стійкість і схильність до вилягання.

Стеблове вилягання сояшнику може бути спричинене загущенням посівів, недостатнім розвитком механічних та провідних елементів у пагонах, формуванням стебел з невеликим діаметром, хворобами, надмірним внесенням азотних добрив за високого рівня вологи. У разі вилягання та зламування стебел відновлення рослин вже не відбувається основною причиною даного явища є наявність хвороб. Прикореневе вилягання може бути зумовлене недостатнім розвитком кореневої системи. Насамперед, це явище спостерігається за умов надмірного випадання опадів та призводить до послаблення здатності рослини до закріплення кореневої системи в ґрунті через високу її пластичність.

Вилягання сояшнику призводить до зменшення врожайності насіння, зниження вмісту резервних сполук у ньому, погіршення якісних характеристик, ускладнення механізованого збирання. Запобігти цьому можна завдяки: дотриманню сівозмін, раціональним технологіям вирощування, правильно підібраним за кількістю та якісним вмістом добривам, використанню стійких проти хвороб гібридів, своєчасним агротехнічним прийомам, а також застосуванню ретардантів.

Метою досліджень було виявлення впливу чинників, які ми вивчали на формування елементів продуктивності гібридів сояшнику.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження проводили впродовж 2020–2021рр. в умовах Київської області на чорноземах типових малогумусних.

Відповідно до поставленої мети була розроблена програма досліджень та схема польового досліду (табл. 1). Схема досліду передбачала вивчення гібридів (чинник А), застосування ретардантів (чинник В).

Таблиця 1

Формування елементів продуктивності соняшнику (схема досліду)

Гібриди (чинник А) / позначення варіанту	Застосування ретардантів (чинник В) / позначення варіанту
1. Cliff 2. Вольф	1. Без обробки ретардантом 2. Обробка препаратом СЕТАР 375 SC, к. с.

Облікова ділянка складає 50 м² за чотириразової повторності. Розміщення ділянок систематичне.

Біометричні спостереження рослин проводили за фазами росту та розвитку рослин соняшнику. При цьому підраховували кількість живих та сухих листків на кожній з 25 рослин, вимірювали їх довжину та ширину. Висота рослин визначалась шляхом промірювання 25 постійних рослин на двох несуміжних повтореннях у фазах утворення кошиків, цвітіння, повної стиглості.

Результати досліджень. Встановлено, що найбільший вплив на формування біометричних показників соняшнику гібридів Cliff та Вольф мали гідротермічні умови років досліджень. Більш сприятливими виявилися погодні умови 2021 вегетаційного року.

Основними морфологічними ознаками рослин соняшника, які здатні визначати процес формування його продуктивності є висота або довжина стебла, діаметр кошика, величина листової поверхні. Вони вказують на характер взаємодії між генотипом культури та умовами її вирощування. При цьому вони відображають стан розвитку рослин.

Рослини соняшнику належать до групи рослин, у стеблостій яких створюються певні повітряний, водний і світловий режими, що визначають внутрішньовидову конкуренцію за фактори життя в агроценозі. Варто враховувати, що вони, перш за все, впливають на формування продуктивності культури. Створення оптимальної площі живлення рослин, здатне забезпечити формування максимальних показників урожайності зі збереженням високої якості.

Результати досліджень показали, що рослини соняшнику по мірі росту та розвитку збільшуються у висоті. При цьому свого максимуму вони сягають на період дозрівання. Варто відмітити, що застосування ретарданту на висоту рослин впливало менше, ніж генетичні особливості гібридів, які ми вивчали. Поряд з тим, у зв'язку з погодними умовами 2021 року вегетації, які виявилися сприятливими у відношенні забезпечення вологою, висота рослин соняшнику в цей рік мала високі показники.

Діаметр стебла рослин соняшнику, є фактором, який впливає на розвиток рослин та стан посівів на період збирання врожаю культури. При цьому даний показник визначається густотою посівів та розміщенням рослин на площі. Тобто, в даному випадку важливим є конкуренція, що створюється в агроценозі у зв'язку з просторовим розміщенням в ньому рослин.

Результати досліджень показали, що діаметр стебла досить варіював, як у межах гібриду, так і за впливу дію ретарданту та умов періоду вегетації.

Діаметр стебла у рослин гібриду Cliff змінювався від 2,52 до 2,79 см, Вольф – 2,51-2,71 см. Тобто, застосування ретарданту мало позитивний вплив на збільшення діаметру стебла гібридів соняшнику, який ми вивчали.

Поряд з цим, варто відзначити, що у показниках висоти рослин була відмічена обернена залежність порівняно з попереднім показником. Застосування ретарданту суттєво знижувало висоту рослин.

Залежно від умов росту у рослин формувалася і асимілюючий апарат. Більшу кількість листків було сформовано рослинами, які обробляли ретардантом.

Висновки. Результати досліджень показали, що біометричні показники рослин соняшнику залежали від генетичних особливостей культури та впливу застосування ретардантів. При цьому чіткої динаміки в показниках нами не було виявлено.

Список літератури

1. Гарбар Л., Ковтун Т. Особливості формування продуктивності гібридів соняшнику за різних умов живлення- // матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції «Стан і перспективи розробки та впровадження ресурсоощадних, енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур». м. Дніпро. 2018. С. 7-8.

2.Kalenska, S. , Ryzhenko, A., Novytska, N., Garbar, L. Stolyarchuk, T., Kalenskyi, V., Shytiy, O. (2020). Morphological features of plants and yield of sunflower hybrids cultivated in the Northern part of the Forest-Steppe of Ukraine. *American journal of Plant Science*. Vol.11 No.8, August 25, 2020.

3.Каленська С. М., Горбатюк Е. М., Гарбар Л. А. Особливості розвитку кореневої системи соняшнику за різних регламентів сівби. Таврійський науковий вісник. Херсон. 2020. Вип. 113. Т С. 49-55.

ЗАБУР'ЯНЕНІСТЬ І ПРОДУКТИВНІСТЬ АГРОФІТОЦЕНОЗУ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГЕРБІЦИДІВ

Тимощук Тетяна Миколаївна,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри захисту рослин
Поліський національний університет, Україна

Котельницька Ганна Миколаївна,

асистент кафедри рослинництва
Поліський національний університет, Україна

Босюк Ірина Миколаївна,

магістр
Поліський національний університет, Україна

Овсійчук Єлизавета Миколаївна,

магістр
Поліський національний університет, Україна

Вирішальну роль в успішному розвитку агровиробництва України відіграє збільшення виробництва зерна. Зернові колосові культури у структурі посівних площ і валових зборів сільськогосподарських культур займають найбільшу частку. Це пояснюється їх винятковим значенням та різнобічним використанням. Забур'яненість посівів сільськогосподарських культур є однією із найбільш істотних факторів, що стримують зростання обсягів виробництва продукції рослинництва. Бур'янова рослинність конкурує з культурними рослинами за вологу, поживні речовини, світло та інші фактори життєдіяльності, у результаті чого знижується продуктивність посівів, а також погіршується якість продукції. Залежно від видового складу бур'янового компоненту агрофітоценозу, тривалості конкуренції культури з бур'янами втрати урожаю можуть становити до 25–40 %, а нерідко вони досягають 70–80 % [5]. Дослідженнями науковців встановлено, що за наявності 10 рослин однорічних видів бур'янів на 1 м² урожайність зерна пшениці зменшується на 7–12 %, а за 30–40 шт./м² втрати врожаю складають близько 30–35 % [6, 7]. Бур'яни є також резерваторами інфекційних захворювань рослин, сприяють розвитку і розмноженню фітофагів, а також сильно ускладнюють збирання врожаю та призводять до економічних збитків. Пшениця озима є добрим попередником для багатьох сільськогосподарських культур. За раціонального використання гербіцидів бур'яни у посівах озимої пшениці можна ефективно регулювати до невідчутного рівня. Зазначене суттєво спрощує знищення бур'янів у посівах наступних сільськогосподарських культур. У посівах зернових колосових культур зростає понад 200 видів сегетальних рослин, але масово поширені лише декілька десятків [2]. Найбільшої шкоди у посівах пшениці озимої можуть завдавати

зимуючі види, зокрема кучерявець Софії, талабан польовий, жовтозілля весняне, сухоребрик Льозеліїв, та ін., сходи яких з'являються ще восени, а також коренепаросткові: осот жовтий, осот рожевий, берізка польова. Часто також у посівах зернових зустрічаються однорічні види бур'янів, а саме лобода біла, амброзія полинолиста та ін. [1]. Важливим резервом збільшення виробництва зерна на основі стабілізації сприятливого фітосанітарного стану агрофітоценозів є інтегрований захист рослин за допомогою використання хімічних і біологічних засобів, а також агротехнічних прийомів пригнічення росту і розвитку бур'янів [1, 4]. Досить широкий асортимент гербіцидів у поєднанні з агротехнічними заходами дозволяє успішно контролювати бур'янову рослинність в агрофітоценозах. При цьому захисні заходи повинні здійснюватися з урахуванням їх економіко-екологічної доцільності. Сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур передбачають застосування гербіцидів з урахуванням економічних порогів шкідливості (ЕПШ) для зменшення пестицидного навантаження на навколишнє середовище [2]. При застосуванні гербіцидів важливе значення має встановлення їх господарської ефективності і визначення ролі у системі контролю бур'янів [3]. Для правильного планування та ефективного захисту посівів сільськогосподарських культур від бур'янів як агротехнічними, так і хімічними заходами слід попередньо оцінити фітосанітарний стан агроєкосистем [4, 5].

Зазначене вище вказує на те, що дослідження особливостей взаємодії бур'янів з культурними рослинами і обґрунтування раціонального контролю бур'янів у посівах пшениці озимої є актуальним питанням і потребує подальшого вивчення. Метою наших досліджень було вивчення ефективності застосування гербіцидів в осінній період на забур'яненість і продуктивність посівів жита озимого в умовах Полісся.

Дослідження проводили протягом 2019–2021 рр. в умовах навчально-дослідного поля Поліського національного університету. Вивчення впливу гербіцидів на забур'яненість посівів пшениці озимої проводили за схемою: 1. Контроль (обробка водою); 2. Гранстар Голд 75, в.г., 30 г/га; 3. Еллай Супер 70, в.г., 15 г/га; 4. Калібр 75, в.г., 50 г/га; 5. Ларен Про 60, в.г. 10 г/га. Застосування гербіцидів проводили в осінній період у фазі кущіння пшениці озимої. Площа дослідної ділянки – 100 м², повторність – чотириразова. Розміщення ділянок у досліді систематичне. Пшеницю озиму вирощували за технологією загальноприйнятою для зони Полісся.

У результаті проведених осінніх обліків бур'янів перед застосуванням гербіцидів протягом періоду дослідження встановлено, що рівень забур'яненості у досліді на початку вегетації пшениці озимої виявився досить високим. Установлено, що до внесення гербіцидів на 1 м² налічувалося 171–178 штук бур'янів різних видів, у т. ч. озимих і зимуючих видів близько 147–160 шт./м². Такий рівень забур'яненості посівів пшениці озимої перевищує критерій економічного порогу шкідливості. У літературних джерелах запропоновані наступні значення економічних порогів шкідливості: *Apera spica venti* L. – 10 шт./м²; *Tripleurospermum inodorum* L. – 5 шт./м²; *Viola tricolor* L. – 12, *Capsella bursa-pastoris* L. – 10 шт./м²; *Centaurea cyanus* L. – 3 шт./м².

Під час осіннього обліку забур'яненості посівів пшениці озимої до застосування гербіцидів, бур'яни перебували на ранніх стадіях розвитку. У цей період, частина з них перебувала у фазі проростків, інші ж сформували 2–4 справжніх листків, висота яких не перевищувала 10 см. Високий рівень забур'яненості і розвитку бур'янів вказує на необхідність застосування в осінній період хімічного захисту посівів пшениці озимої. Тому в третій декаді жовтня при температурі повітря 8–12°C проводили обприскування посівів післясходовими гербіцидами групи сульфонілсечовини. Встановлено, що застосування гербіцидів забезпечує технічну ефективність на рівні 90,0–92,3 % проти всіх видів бур'янів (табл.).

У агрофітоценозів пшениці озимої було знищено першу хвилю однорічних озимих і зимуючих видів бур'янів, що є основними конкурентами культури. Це забезпечило культурним рослинам оптимальні умови для росту і розвитку на початку вегетації і дало їм можливість розвиватися в перші фази без конкуренції з боку бур'янів.

Таблиця 1.

Забур'яненість посівів пшениці озимої залежно від застосування гербіцидів, середнє за 2019–2020 рр.

Варіант досліджу	Кількість бур'янів, шт./м ²		Технічна ефективність, %
	до обробки	через 30 днів після обробки	
Контроль (обробка водою)	178	221	—
Гранстар Голд 75, в.г., 30 г/га	171	17	92,3
Еллай Супер 70, в.г., 15 г/га	173	18	91,9
Калібр 75, в.г., 50 г/га	177	21	90,5
Ларен Про 60, в.г., 10 г/га	179	22	90,0

Внесення в осінній період гербіцидів на посівах забезпечує підвищення урожайності зерна пшениці озимої (рис. 1).

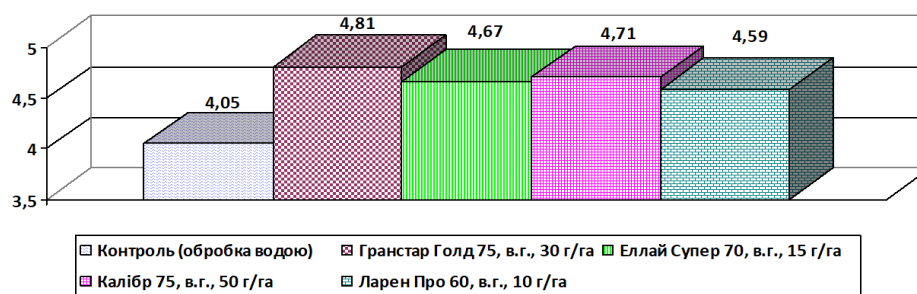

Рисунок 1. Урожайність зерна пшениці озимої залежно від застосування гербіцидів, середнє за 2019–2020 рр.

У результаті проведених досліджень встановлено, що на ділянках, де не проводили обробки гербіцидами, урожайність зерна пшениці озимої становить 4,05 т/га. Застосування хімічних препаратів групи сульфонілсечовини забезпечує підвищення врожайності зерна на 0,54–0,76 т/га порівняно з контролем (без обробки).

Встановлено, що застосування гербіцидів групи сульфонілсечовини в осінній період на посівах пшениці озимої зменшує кількість бур'янів на 199–204 шт./м² порівняно з контролем. Досліджено, що обприскування восени пшениці озимої гербіцидами групи сульфонілсечовини забезпечує підвищення урожайності зерна на 13,3–18,7 % порівняно з контролем.

Список використаних джерел

1. Оптимізація інтегрованого захисту польових культур : довідник / Ю. Г. Красиловець та ін. ; за ред. В. В. Кириченка, Ю. Г. Красиловця. Харків : Магда LTD, 2006. 252 с.
2. Шувар І. А. Екологічні основи зниження забур'яненості агрофітоценозів Львів : Новий Світ–2000, 2008. 494 с.
3. Ткачук В. П., Тимошук Т. М., Чайка О. В., Саюк О. А. Підвищення конкурентоспроможності пшениці озимої до бур'янів в умовах Полісся. *Ефективність використання екологічного аграрного виробництва* : Міжнародна наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 151–153.
4. Жеребко, В. М. Хімічний метод контролю забур'яненості посівів в інтенсивних технологіях вирощування сільськогосподарських культур. *Карантин і захист рослин*. 2014. № 2. С. 22–24.
5. Ткачук В. П., Сторожук В. В., Тимошук Т. М. Забур'яненість та продуктивність агрофітоценозу пшениці озимої залежно від строків сівби і норм висіву. *Вісник ЖНАЕУ*. 2017. № 1 (58), т. 1. С. 69–79.

СЕМИОТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ТЕАТРАЛЬНОГО КОСТЮМА

Питова Юлия,

магистр

Харьковская государственная академия культуры, Украина

С точки зрения научного изучения костюм представляет собой интереснейший культурологический феномен, осмысление символики которого способно пролить свет на жизненные реалии той или иной эпохи, менталитет, культуру и цивилизационные особенности общества. Эта тема, при всей ее кажущейся разработанности и локальности, поистине неисчерпаема. Что касается проблематики культурологического содержания сценического костюма, то в современной науке она является малоисследованной. Будучи фрагментарным, на сегодняшний день научное знание о семиотике сценического костюма не сложилась достаточно, поэтому требует полиаспектной своей разработки.

Нужно подчеркнуть, что и в науке, и в художественной практике накоплен богатый материал, свидетельствующий о значительной роли предметного искусства, частью которого является костюм. Однако проведенный анализ научной литературы убеждает нас в том, что, несмотря на обилие публикаций, крайне малочисленны культурологические исследования, посвященные анализу языка сценического костюма. Костюм в целом подробнейшим образом изучался либо как составная часть декоративно-прикладного искусства, либо в контексте материальной культуры как предмет традиционно-бытового назначения и объект сохранения этнокультурных дифференциаций. Однако недостаточно внимания уделялось изучению сценического костюма, который создаёт художественный образ, где главной целью является повышенная выразительность сценического языка, в том числе в свете кодирования в костюме культурных смыслов информативного, эмоционального и иного содержания. Такое понимание сценического костюма дало возможность его проанализировать как специфический культурологический феномен, когда в качестве «языка костюма» выступают значения и смыслы.

Исключительно важная роль, что абсолютно не вызывает сомнения, принадлежит костюму в формировании внешнего облика личности. Костюм как способ выражения индивидуального, внутреннего мира персонажа и невербальный культурно-сценический текст обладает специфическими способами кодирования и трансляции социокультурных смыслов, существующих в двух измерениях – пространственном и временном. «Временное измерение» отражает этап исторического развития социума.

«Пространственное измерение» охватывает национальную дифференциацию в рамках одной эпохи.

Очевидно, что различные виды одежды достаточно прочно закрепляются за определёнными категориями людей, становятся признаками, по которым легко можно их классифицировать и, соответственно, сформировать своё отношение с ними. В оформлении внешнего облика индивида заключена целая иерархия знаковых систем, отражающих социальную, половую, возрастно-групповую дифференциацию, а, главным образом, престижно-статусные, ролевые, характерологические особенности и эротические характеристики. На этом основано понимание сценического костюма как знака, отсылающего к совокупности смыслов, задаваемых социальной средой, мироощущением персонажа, образ которого сценически воплощается. Соответственно, знаки костюма составляют в совокупности определенный художественный текст.

Подводя итог, нужно означить, что структурообразующими признаками сценического костюма являются: ценность и качество ткани, из которого изготовлена одежда; модель, связанная с отношением к понятию моды, свойственной эпохе; состав комплекта, отражающего «статусность» костюма (как сообщение о социальном положении персоны). Признаками, создающими окончательный образ «человека в костюме», является цвет и утонченность декора (как сообщение об интеллект и вкусе персоны). Вместе эти признаки составляют основную семиотическую систему костюма.

МИСТЕЦТВО ЛЕТТЕРІНГУ У СУЧАСНОМУ ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ

Потапенко Г.М.

старш. викладач кафедри «Дизайн».
Національний університет «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Потапенко М.В.

старш. викладач кафедри «Дизайн»
Запорізький національний університет.

Велика увага у сучасному графічному дизайні приділяється характеру написання літер. Необхідно проаналізувати та визначити, що таке леттерінг, каліграфія та шрифт. Шрифт – це набір певних символів букв, які можна використовувати безліч разів. При цьому характер зображення кожної літери залишається незмінним. Зовсім інший принцип літерного нарису у каліграфії та леттерінгу.

Каліграфія – це мистецтво написання красивого письма за допомогою спеціальних інструментів: тонкого пера, широкого пера і т. п. У каліграфії є свої стилі і в цих стилях є правила, чіткі і аргументовані. Нарис літери повторюється.

Леттерінг – мистецтво накреслення літер, які не повторюються свого роду двічі. Кожен символ пишеться вручну та є оригінальним. Це головна відмінність від каліграфії та шрифту, де накреслення букв визначено. Леттерінг найчастіше ґрунтується на певному шрифті.

На основі шрифту Sans serif створюють композиції з букв без засічок. Зображення має особливо сприятливий вигляд у поєднанні зі стилем Script.

Стиль леттерінгу Serif протилежний попередньому стилю. Основною його особливістю є невеликі декоративні лінії наприкінці штрихів кожної літери – «засічки». Такий стиль ідеально підходить для великого масиву тексту, оскільки вважається, що його читати легше, ніж шрифти без засічок.

Cursive/Script – це стиль леттерінгу, який імітує красиве письмо (каліграфію), але якщо в останньому всі літери пишуться разом, то в леттерінзі кожен символ прорисовується окремо. Курсивний леттерінг створюється за допомогою деяких правил каліграфії. Наприклад, правила вгору-вниз, коли вгору йде тонка лінія, а вниз товста. Курсив можливо використовувати при створенні логотипів, плакатів, вивісок і т. п. Він добре працює у поєднанні зі шрифтами без засічок і з засічками. Принадність рукописного тексту в тому, що дизайнер не обмежений можливостями лише ручки. Наприклад, можна використовувати пензель для каліграфії, щоб створити певну товщину мазка.

Vintage (вінтажний) леттерінг можна охарактеризувати як написання, яке було актуальним у 19-20 столітті. Цей стиль має істотні відмінності в таких параметрах: декоративність, засічки, текстура, колір. Цей стиль дуже популярний у наш час.

Леттерінг та Graffiti, начебто, різні речі. Це пов'язано з цілою субкультурою, яка існує навколо другого поняття, проте якщо йдеться про роботу на папері, то це практично одне й те саме. При створенні рисунка графіті на папері, використовуються ті ж самі інструменти, як і під час роботи над леттерінгом. Графіті – це вільна художня форма, яку можна створювати, не притримуючись чітких правил. Кожен елемент напису може бути виконаний у різних формах та за допомогою різних прийомів.

Creative lettering – один із найоригінальніших стилів леттерінгу. Часто використовується як частина більшої композиції, де напис виконує певну функцію. Тому під час роботи з креативним леттерінгом часто додають до напису додаткові ілюстрації, мотиви чи інші елементи, які надають роботі додатковий контекст.

Аналіз відмінностей сучасних інтерпретацій леттерінгу дозволяє зробити висновок, що у наш час його роль графічному дизайні переосмислена. Насамперед нові форми пов'язані з інформаційними технологіями та тотальною комп'ютеризацією, а також з інтенсифікацією міжкультурного діалогу та гуманітарних обмінів. Оновлене соціокультурне середовище створює умови для розвитку існуючих та появи нових видів леттерінгу. Останні ґрунтуються на використанні нових технологій, які, проте виступають у даному випадку засобом, але не метою.

Список літератури

1. Аруцев Ю. И. Мысли о каллиграфии / Ю. И. Аруцев. - Ярославль: Филигрань, 2014. - 126 с.
2. Белозёрова В. Г. Искусство китайской каллиграфии / В. Г. Белозёрова. - Москва: Институт восточных культур и античности РГГУ, 2007. - 482 с.
3. Гельб И. Е. Опыт изучения письма / И. Е. Гельб; 2-е изд., предисл. И. М. Дьяконова; пер. с англ. Л. С. Горбовицкой, И. М. Дунаевской. - Москва: Радуга, 1982; М.: УРС С, 2004. - 376 с.
4. Леттерінг - искусство, вдохнувшее жизнь в слово - [Электронный ресурс] - URL: <https://letspaint.ru/blogs/blog/lettering-iskusstvo-vnosyaschee-zhizn-v-slovo> (дата обращения: 25.10.2021).
5. Что такое леттерінг и его виды (с примерами) - [Электронный ресурс] - URL: https://videoinfographica.com/lettering/#Sans_serif (дата обращения: 25.10.2021).
6. В двух словах о шрифтах, часть вторая - [Электронный ресурс] - URL: <https://vc.ru/design/208954-v-dvuh-slova-h-o-shriftah-chast-vtoraya> (дата обращения: 25.10.2021).

A NEW APPROACH IN FIXATION OF PATHOLOGICAL AND THERAPEUTIC EFFECTS ON MUSCLE SHORTENING

Zavodovskiy Daniil

Senior Research Fellow,

Ph.D. in Biology,

O.O. Bogomoletz Institute of Physiology
of National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine

Bilobrov Vladyslav

Graduate student,

Master of Biology,

O.O. Bogomoletz Institute of Physiology
of National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine

The utility model relates to the field of biophysics, human and animal physiology, and medicine, namely, equipment for noninvasive assessment of induced changes in the functional state of skeletal muscles by recording changes in the mechanokinetic parameters of their work.

The study of both fundamental aspects of skeletal muscle work and the study of the effects of various genesis on them requires the use of comprehensive methodological approaches, among which non-invasive ones are of special value. It is non-invasive research methods that allow the most clear diversification of the effects of the phenomenon under study, from the possible effects of the study itself, such as surgery in the surgical preparation of a laboratory animal.

When studying the pathological conditions of muscle tissue associated with acute inflammation and to test effective therapeutic approaches, it is important to identify the effects of inflammation on the muscle, without complicating the pathogenesis of simulated pathology, invasive surgery, which is a source of additional edema and inflammation. wound surface and tissues close to it.

A well-known device for detecting and evaluating changes in the mechanokinetic parameters of isometric contraction, under normal and under the influence of external factors, are servo-controlled strain gauges methods[1]. The strain gauge method is based on the connection of anesthetized and operated laboratory animals to the sensors of the unit. The force sensor of the installation is connected, through a ligature, to the distal tendon of the studied muscle. Muscle contractions are induced by programmed electrical stimulation of the efferent nerve of the muscle under study. In this way, changes in the mechanogram of muscle contraction in two or more states (such as normal and fatigue or pathology) are studied. The biggest disadvantage of such

methods is their invasiveness - the use of the device requires prior surgery, which can significantly distort the results due to the studied condition.

Therefore, we set a task to create a device for assessing functional changes in the ability to perform isometric contractions of skeletal muscles of laboratory animals, which allows to obtain a more detailed picture of the pathogenesis of pathologies and the effectiveness of therapeutic approaches, to conduct fundamental research depending on training, age, gender, etc.

This object is achieved by the fact that the device for non-invasive fixation of pathological and therapeutic effects on isometric contraction of skeletal muscles, contains a horizontal pole made with the possibility of free rotation, the ends of which are fixed by ligatures to a vertical frame, and under the horizontal pole is a protective mat. According to the utility model, the horizontal pole is made of glass, with a slippery surface, and the thickness of the horizontal pole is chosen from the range of $2 \div 6$ mm.

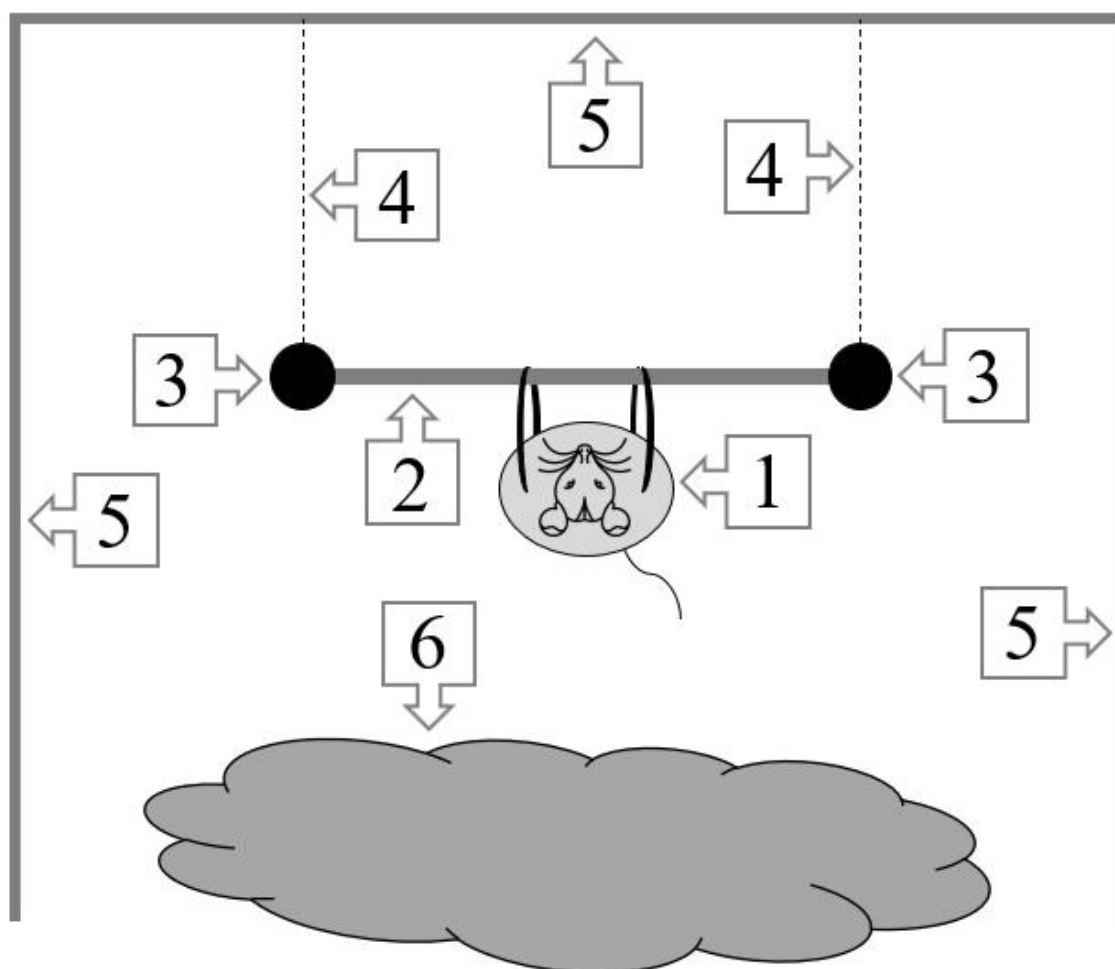

Fig 1. Schematic representation of a device for non-invasive fixation of pathological and therapeutic effects on isometric contraction of skeletal muscles.

In Fig. 1 shows a general view of a device for non-invasive fixation of pathological and therapeutic effects on isometric contraction of skeletal muscles.

As shown in FIG. 1, the inventive device comprises:

- glass pole (2) with a diameter of 5 millimeters;
- two hinges of the pole (3) are placed on the edges of the pole (7);
- two inextensible ligatures (4);
- vertical frame (5);
- Mat (6) to mitigate animal falls.

The laboratory animal (1) (Figure 1) is suspended on a slippery glass horizontal pole (2) whose thickness is selected from the range of $2 \div 6$ mm, which prevents sitting or any movement from above the pole, and allows the animal only to hang from it, hooked limbs. The horizontal pole rotates freely on the hinges (3) suspended on the ligatures (4) on the vertical frame (5). The rotation of the pole makes it almost impossible to keep the animal from falling due to the movement of the limbs and limits the holding time on the pole submaximal time of isometric contraction involved skeletal muscles.

To verify the method, an isometric contraction study of rat skeletal muscles during induction of acute inflammation was performed. Male Wistar rats weighing 200 ± 5 g were used in the study. Animals were divided into two groups: control rats without induced acute inflammation, and experimental rats with induced acute skeletal muscle inflammation of the extremities. Induction of acute inflammation was performed as follows: 0.2 ml of 2% aqueous formalin solution was injected subcutaneously into each hind limb and 0.1 ml of 2% aqueous formalin solution was injected subcutaneously into each forelimb.

Laboratory animals were subjected to food deprivation for 24 hours and water 4 hours before the experiment.

The experiment consisted of forcing the isometric contraction of the skeletal muscles of the animal's limbs to keep the animal from falling. Since the only support for the animal is a glass pole that rotates freely around its axis on hinges connected by soft inextensible ligatures with a rigid vertical frame, the animal is not able to hold on top of the pole or move along it. Because the animal instinctively tries to refrain from falling from a height, the holding time before the fall is a reflection of the ability of the skeletal muscles of the animal's paws to maintain submaximal isometric contraction. And since contraction is the main function of muscle tissue, the change in the ability to maintain the force of isometric contraction is an integral part of generalized changes in the physiological state of skeletal muscle, which allows us to draw conclusions about the pathogenesis of pathologies and the effectiveness of therapies.

In the control group of laboratory animals, without pathology, the number of falls from the pole for six rats was 7, 4, 6, 12, 8, 6 times, respectively. For the same six animals 60 minutes after the induction of acute inflammation, the number of falls from the pole was 15, 10, 9, 22, 23, 14. Thus, the average number of falls in rats without inflammatory pathology was 7.2 times in 60 seconds, and for acute inflammation increased to 15.5 times in 60 seconds, and therefore the number of falls increased 2.2 times.

Thus, the results show that the method of non-invasive fixation of pathological and therapeutic effects on isometric contraction of skeletal muscle is sensitive to the

pathogenesis of acute inflammation of skeletal muscle and can be used in a comprehensive assessment of pathology in biomedical research. The most important advantages of the proposed method are its non-invasiveness and the ability to reflect the induced changes in the work of skeletal muscles in the isometric mode.

References

1. Influence of c60 fullerene on the ischemia-reperfusion injury in the skeletal muscle of rat limb: Mechanokinetic and biochemical analysis. Zavodovskyi, D.O., Zay, S.Y., Matvienko, T.Y., ...Ritter, U., Scharff, P. Ukrainian Biochemical Journal, 2018, 90(6), стр. 70–81.;

ОЦІНКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ДЕЯКИХ НАСАДЖЕНЬ ОБМЕЖЕНОГО КОРИСТУВАННЯ В СМТ ЦАРИЧАНКА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Джиган О.П.

к.б.н., старший викладач кафедри
садово-паркового мистецтва та ландшафтного дизайну
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Макаренко С.Ю.

здобувач другого (магістерського) рівня освіти
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Благоустрій населених територій є важливим фактором, що впливає на оздоровлення міського та селищного середовища і комфортність проживання громадян. Зелені насадження, як один з основних компонентів планувальної структури міста та селища міського типу, мають важливе значення у створенні найкращих санітарно-гігієнічних і мікрокліматичних умов для життя. Територія закладів освіти є об'єктом ландшафтної архітектури обмеженого користування та невід'ємним елементом житлових комплексів. Насадження на цих територіях повинні грати функціонально-планувальну роль – об'єднувати всі зони в єдине ціле і відокремлювати майданчики один від одного, забезпечуючи захист від шуму, усуваючи пил і очищаючи повітря, створюючи тим самим сприятливі умови для занять і відпочинку дошкільнят та школярів. За допомогою зелених насаджень на ділянках створюються більш сприятливі мікрокліматичні і санітарно-гігієнічні умови. В даний час все більш актуального значення набувають заходи щодо поліпшення умов навколишнього середовища та благоустрою на вищезазначених територіях, а також об'єднання озелених просторів населених територій в динамічно взаємопов'язану систему.

Основами створення останньої є правильна функціонально-планувальна організація території, раціональний вибір обладнання та елементів благоустрою, підбір асортименту квіткових і деревно-чагарникових видів, які в найкращій мірі допоможуть організувати об'ємно-просторову композицію території. Тому метою дослідження було дослідити життєвий стан, видовий та кількісний склад деревних та трав'янистих видів рослин насаджень території закладів освіти смт Царичанка Дніпропетровської області.

Проведений аналіз озеленення на території школи та дитячого садка в смт Царичанка Дніпропетровської області показав наявність як аборигенних так і інтродукованих видів. В ході інвентаризації визначено видовий асортимент трав'янистих рослин, дерев та чагарників; досліджено головні таксаційні показники (висоту, діаметр) та життєвий стан останніх. Встановлено, що на

території досліджених закладів зростає 16 видів квіткових рослин та 17 видів деревних рослин із 9 родин та 14 родів. Для формування основи системи озеленення шкільної ділянки використано 11 видів деревних рослин, що відносяться до 12 родів, 8 родин, а на території дитсадка зростає 16 видів деревних рослин, що належать до 14 родів, 9 родин. За видовим різноманіттям найбільш широко представлені родини Холодкові – 3 види (20,3 % від загальної кількості видів) та Айстрові – 4 види (14,1 %), інші родини представлені лише 1 видом. Оцінка життєвого стану насаджень показала, що більша частина деревно-чагарникової рослинності відноситься до 0–1 категорії. У насадженнях школи та дитсадка смт Царичанка переважають дерева та чагарники з діаметром до 10,0 см – 47,2 та 65 %, відповідно. Також широко на пришкільній ділянці представлені дерева з діаметрами від 15,1 до 23 см (12,7 %) та від 23,1 до 27 см (11,9 %). У насадженнях дитячого садка майже однаково представлені дерева з діаметрами від 23,1 до 27 см (76,5 %), від 11,1 до 17 см, від 15,3 до 23 см та від 27,1 до 33 см (по 6,8 %). Індекс життєвого стану деревостану пришкільної ділянки становить 79,8 та знаходиться на межі «ослабленого стану», а індекс життєвого стану деревостану ділянки дитсадка складає 92,1 та оцінюється як «здоровий». На основі проведених досліджень розроблені наступні пропозиції до формування асортименту насаджень на території вищезазначених об'єктів, які полягають у введенні сучасного асортименту декоративно-листяних і гарноквітучих чагарників, таких як спіреї середня, японська, Дугласа, вейгела квітуча, форзиції європейська, проміжна та повисла, дейція шорстка, пухироплідник калинолистий, гортензія деревоподібна тощо. На ділянках школи та дитсадка запропоновано створити квітники та збагатити асортимент декоративних трав'янистих рослин однорічниками, яскравими багаторічниками, декоративними травами та ґрунтопокривними рослинами.

INTELLECTUALIZATION OF THE ECONOMY AS A PATTERN OF THE SOCIETY'S DEVELOPMENT

Apanasevich Maryia

Postgraduate student of the Department of Industrial Marketing and Communications
BSEU, Minsk, RB

Modern trends in economic development have led to the transition of the economy from an extensive type to more complex and knowledge-intensive technologies. At the same time, if in the first case there is an increase in production volumes against the background of the preservation of technologies, then the second case is characterized as intensive economic growth. This transition manifests itself in a number of areas: updating production due to the achievements of scientific and technological progress; improving the professional competence of the company's personnel; expanding the range of products and services offered; improving product quality.

The economy's intellectualization is the process of acquiring new qualities by the economy when it begins to be based on knowledge, information and services acquire a relatively higher market value than goods with a natural and material form.

Intellectualization of the modern economy is an objective process, naturally predetermined by the new quality of the role and place of a person in the system of economic relations. The transformation of a person into an end, a means and a condition of economic activity simultaneously obliges to characterize the processes of individual and social production in a new way.

Among the reasons for the intellectualization of the economy, the following can be distinguished:

1. An increase in the number of people whose activities, one way or another, are related to creativity;
2. Changing the materiality and principles of education in accordance with the new requirements;
3. The growth of intellectual culture in production;
4. Increasing the knowledge intensity of production and new technologies, forms of organization and methods of labor activity;
5. Expanding the practice of using the latest achievements from various fields of scientific knowledge in the development of the economy. [1]

The process of intellectualization marks the formation of a new quality of economic development, its inseparable connection with the improvement of the quality of services provided and goods produced; the introduction of scientific and technological progress in various spheres of economic and social activity; sustainable economic development in the context of environmental conservation and global environmental principles; growth of social infrastructure, improvement of working conditions; increased investment in human capital; strengthening of the social orientation of

economic development.

This is achieved through the following aspects of intellectualization:

1. Intellectualization of human personality characteristics based on continuous education, training, improvement and acquisition of new experience and new knowledge. It is also the development of mental skills, the ability to think, comprehend and generate new knowledge.

2. Universal intellectualization of technostucture objects, equipping buildings, business centers, infrastructure and industrial facilities, public utilities, cultural and leisure centers and recreational resources with all possible information, microcomputer and the latest intellectual technologies.

3. Development of intellectual and information space: Internet, means of communication, their continuous improvement and widespread implementation. Under its influence, the forms of economic activity, types and types of enterprises, the nature of the relationship between employers and employees change.

4. Universal robotization, creation of artificial intelligence.

It should be noted that, firstly, the intellectualization of economic activity is not directly determined by the informatization of society and economics. The intensification of the information space is only a favorable condition for the intellectualization of the economy, but it is not its very essence. [2]

Secondly, quantitative growth and qualitative updating of the economy's information sector are not an argument in favor of the priority of the service sector relative to the economy's transformational sector as a whole, or material production. The economy of any period of human development has always been both transformational and informational. In the process of evolution, man received new information, developed his knowledge and, at the same time, improved his material base. The main features and characteristics of the society's development stages are presented in Table 1.

Table 1 - The main features and characteristics of the stages of development of society

	Preindustrial society	Industrial society	Neoindustrial society
The main type of interaction in the production process	Man, nature	Man, nature transformed by him	Man, man
Type of production activity	Extraction	Production	Processing
The state of the resource and energy system	Unlimited stocks	Limited stocks	New sources are searched
Leading resource	Natural raw materials	Energy	Information
The nature of basic technologies	Labor-intensive	Capital-intensive	Knowledge-intensive
The main factor of production	Labour	Capital	Knowledge

Source: [2].

The progressive development of society presupposes a change in the priorities of certain economic resources.

Thus, preindustrial (or agrarian) society is characterized by the fact that the main

form of life activity is the interaction of a person with nature. The labor force is employed in agriculture and mining, and production is based on the brute muscular strength of a person. In fact, man does not create, but adapts natural resources to meet his own needs.

The industrial stage of socio-economic development arises as a result of the industrial revolution of the late XVIII - early XIX century. It presupposes the creation of large-scale machine production, the production of machines by machines themselves. The new technological method of production deepens the division of labor, partially freeing a person, since he, while servicing the machine, performs only individual operations. Specialization and cooperation of production contribute to the acceleration of scientific and technological progress, the growth of production, in turn, the exit of machine production beyond national borders causes the internationalization of economic life, the creation and development of the world market.

The modern stage of development arises on the basis of scientific and technical revolution. The recent changes in the economy can be described as a change in the very type of economy: from the machine-industrial, which dominated for more than two centuries, to a new - industrial-informational type. The economy needed a man, not just as the strength of his muscles, but as the embodiment of the unique power of intellectual energy.[3]

The process of intellectualization of economic relations is usually associated with the growth of the society's informatization process and is interpreted as the transformation of the industrial economic system into a post-industrial one.

At the same time, the post-industrial economy is mainly understood as an economy in which the main priority has shifted from the production of goods to the production of services. According to this definition, it is assumed that the cost of services produced exceeds the cost of goods produced.

Thus, a number of authors note that the growth and development of technical equipment of labor, a significant increase in its productivity (with relatively small employment) provide such volumes of production of material products that complete satisfaction of material needs becomes real and, in turn, creates opportunities for rapid development of the service sector - education, science, culture. An industrial society is dominated by the production of material goods and material products. Today it is being replaced by a post-industrial one, in which the production of services and intangible goods predominate. [4]

Nevertheless, the author would like to note that the rapid development of the service sector doesn't mean the replacement of this sphere of material production as such. The developing service sector is designed to make the process of using natural resources in the creation of material goods knowledge-intensive and resource-saving, but not to replace the process of material production itself.

In this regard, the author considers the term "neoliberalization" as the most appropriate. Being a reflection of a new stage of industrial development, it characterizes the changes currently taking place in the economy more accurately. It should be noted that the new society doesn't replace the industrial or even agrarian society, but gives them a new aspect. Information, science and knowledge are becoming the main sources of increasing economic efficiency. Thus, in the process of

intellectualization, society doesn't lose anything, but increases its production potential, transfers it to a new level of development.

References

1. Хадькова, Л. Т. Проблема интеллектуализации в экономике / Л. Т. Хадькова // Экономические науки. – 2017. – №5 (150). – С. 11-13
2. Апанасевич, М.В. Интеллектуализация экономики и ее последствия / М.В. Апанасевич // Вестник Белорусского государственного экономического университета. – 2020. - №3. – 136 с. – С. 22-31
3. Лутохина Э.А. Макроэкономика: современная социальная сфера / Э.А. Лутохина // Мн.: Академия управления при Президенте Республики Беларусь - 2007 – 239 с.
4. Чухно, А. А. Современные экономические теории / А. А. Чухно, П. И. Юхименко, П. М. Леоненко. – Москва : Знания, 2007. – 878 с.

INTERNET BANKING: FEATURES AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Doroshenko Matvey

student, Department of Accounting, Auditing and Taxation
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Ostapenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

The concept of "Internet Banking" (Internet Banking) entered modern business in the early 80's, when the first Western banks began to offer some services to their customers without a physical visit to the bank - to get customer service was enough to visit the bank's website and perform the required number of transactions using passwords provided by the bank [1].

Internet banking is a technology of remote banking "home banking" ("remote" or "home" banking), which allows the client to perform various operations without visiting a bank branch and receive the following banking services:

- providing information on state-owned banks, in particular on terms of deposits and loans, exchange rates, etc.;
- purchase and sale of currencies;
- opening of deposits;
- providing authorized information on the status of the client's accounts (balances, sales, bank statements for a certain period of time);
- payment for goods, insurance policies, utilities;
- replenishment of card accounts, etc. [3].

Thus, Internet banking is a service that banks offer to their customers. It consists in the possibility of all standard banking operations that the client can perform in the bank's office, except for cash transactions via the Internet.

In our opinion, this type of remote banking is the most advanced, convenient and promising. The customer does not need to purchase or install any special software. All you need is to get a login name and password and a diskette with a key for electronic signature of bank orders in the bank. There are great opportunities here: it is convenient for the bank to provide services, the client - to receive them.

The first reason for encouraging banks to participate in Internet banking is the growing demand for these services. Of course, remote customer service via the Internet is beneficial for banks, mainly because the bank's operating costs are minimized. The cost of creating (buying) and launching an Internet banking system can be compared to the cost of opening a regular branch or bank branch. If we add these insignificant transaction costs, the payback ratio of the bank's Internet branch and its overall

efficiency will be many times higher than that of a regular branch. However, all this is possible under at least one condition, which is also the second main reason why banks are interested in Internet banking - is the ability to attract a large number of customers who are not tied to the geographical location of the bank.

The next objective reason for the development of Internet banks is competition. Already today, the presence of the Western Internet banking system in the Western bank, which serves individuals, is a significant competitive advantage for technologically advanced banks over their competitors.

Internet banking also attracts software professionals who see potential customers in banks and open a new, promising market. By improving remote banking systems and trying to please more and more consumers, programmers have already captured a lucrative niche in the e-banking market and are trying to maintain it.

Internet banking also brings profit to companies that sell their goods and services to end users - individuals. It is much easier for an Internet user to purchase or use services with minimal effort. Accordingly, any company that advertises its products or services on the Internet and offers the opportunity to buy, has the opportunity to attract more potential buyers.

However, we believe that Internet banking is an extremely convenient service for customers who are actively involved in business. Yes, the client can order any service: open an account, order a bank statement, prepare preliminary documents for the loan and get background information about the bank's services. In addition, the client has the opportunity to correspond with the bank's specialists, if necessary, and the bank has developed a scheme for responding to such requests. Banks can organize forums or dialogue conferences with the participation of bank customers and ordinary citizens interested in the banking system. In this way, you can use the capabilities of the Internet to create many different operations and services.

If customer accounts, payment cards, money transfers and money transfers have long been practiced by banks and have become traditional, the use of Internet technologies can improve and enhance the level of traditional services. Indeed, the capabilities of Internet banking represent a qualitatively new stage in the development of the "client-bank" system, thanks to which the client can remotely access the bank's services via the Internet. The main advantage of Internet banking is that the customer is not tied to a particular workplace or software. There is no need to use special software at work for owners of multiple accounts in different banks that use Internet banking. Thanks to computers and the Internet, customers have secure access to information about the status of their accounts in various banks from almost anywhere in the world.

Some domestic researchers claim that the development of Internet banking in Ukraine is at an early stage. However, we believe that there are some advantages: banks can take into account both the positive and negative experiences of foreign banks and, to avoid possible mistakes, adapt the methods tested in practice to their specifics.

The first attempts to develop the Internet banking system in Ukraine were made by several Ukrainian commercial banks, namely Privatbank, JSPPB Aval, and the First Ukrainian International Bank [4].

In our opinion, the factors hindering the development of Internet banking in Ukraine are relatively small compared to Western countries. The number of Internet

users ranges from 200 to 500,000 (50 million in the United States). [4]. And most of them use the Internet as an information network or as a convenient channel for business correspondence. Secondly, there is no adequate legal framework that would allow all banking operations remotely. third, customers' distrust of banking institutions in general and Internet banking in particular.

Of course, a more serious reason is the fact that Ukraine has not yet developed a culture of mass consumption of even the most traditional and widespread banking services. In addition, the vast majority of payments are made in cash. Most of them just work carefully with regular banks, not to mention online banks.

As you can see, the spread of Internet services in Ukraine is quite slow. We believe that in our country it is necessary to take the following measures to maintain and promote a high level of technological development in the world, a clear manifestation of which is Internet banking:

- 1) providing the concept of "Internet banking" in legal form with the adoption of the relevant legal document governing the activities of commercial banks that offer their customers electronic banking services;

- 2) hire more professional software specialists for the development and use of new technologies in the banking sector and ensure a sufficient level of protection of electronic payment systems using modern means of information protection;

- 3) banks should increase the competitiveness of services through Internet access, which is an impetus to achieve international standards;

- 4) the government and the NBU will promote the development of new promising banking technologies as effectively as possible to meet the needs of commercial banks.

Therefore, Ukraine needs to make great efforts to provide competitive services in the national and global markets. Today we must work to solve these problems in order to occupy a niche in the domestic market of electronic banking services. The development of the banking system largely depends on the effective operation of government agencies and institutions, which can create favorable conditions for the development of a new promising type of services.

References:

1. Ivanenko R. Modern payment technologies: world experience and Ukrainian practice: Lecture text. - Poltava: PUSKU, 2003. 36 p.
2. Gorobets V. Development of banking services. URL:<http://www.uabankir.com>
3. Mikhno V. Internet banking: development and problems of regulation // Banking. - 2001. 35-40 p.
4. Mrochko M., Pavlov T. Development of banking services on the World Wide Web // Finance of Ukraine. - 2001. 131-136 p.

STATUS AND PROSPECTS OF CREDIT UNIONS IN UKRAINE

Khitryk Yana

student, Department of Accounting, Auditing and Taxation
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Ostapenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

The emergence of credit unions began in Western Europe as cooperatives. Hermann Schulze and Friedrich Raiffeisen became the founders of credit unions in Germany. The latter developed and put into practice the idea of organizing rural credit cooperatives on the basis of principles.

In essence, a modern credit union is a kind of cooperative, namely a service cooperative; its organizational form can be a credit union or a public organization. By type of activity, a credit union is a financial institution that provides financial services to its members.

To register a credit union, the following documents must be submitted: application, founding agreement, credit union charter agreed with the NBU, information on the composition of statutory bodies (separately or in the minutes of the constituent assembly), total number of credit union members (separately or as an appendix to the memorandum of association). fees), documents on payment of the registration fee. As credit unions have a local status, their registration follows the rules according to which the activities of local public organizations are legalized.

According to the World Council of Credit Unions (GCC) at the end of 2017, there were 89,000 credit unions operating in 117 countries, with about 260 million members, or 9.1% of the economically active population over the age of fifteen. up to sixty-four years.

The share of the economically active population involved in members of credit unions is the highest in North America - 52%, the Caribbean - 30%, in Ireland - even 17%, and in other countries - much lower - from 1 to 15%. At the time of this study, there were 378 credit unions in Ukraine, which is one and a half times more than in neighboring Russia; eleven times more than in Poland; 3.5 times more than in the two Baltic countries Lithuania and Latvia combined. Our share in the European number of credit unions was almost 11%. Almost 564 thousand members were united in Ukrainian unions, which was equal to about 2% of the active population of the country. The latter figure is almost 5 times less than the world average (9.09%).

The average domestic union had in 2017. about 1,490 members, while the world average was 2,920, that is, ours was twice as small. However, the quantitative characteristics of Ukrainian credit unions could be considered even satisfactory, if we

do not take into account the accumulated assets, which were estimated at only 104.4 million dollars. US dollars, which was only 185 dollars per member of the union. in 2017, and in the previous 2016 - a total of 84 dollars. USA. This was the lowest rate among the states that were included in the study over the years. In our opinion, it explains the reasons for the weakness of domestic credit unions - the poverty of the majority of the population and those who have become members of unions, to which is added the reluctance of depositors to risk their savings; distrust of credit unions to maintain their membership fees,

According to the Commission, as of March 31, 2020, there were 335 credit unions and 407 separate subdivisions of credit unions in the State Register of Financial Institutions (as of March 31, 2019, there were 355 credit unions in Ukraine).

On a territorial basis, the largest number of credit unions was registered in the following regions:

- Kyiv and Kyiv region - 37 (11% of the total);
- Luhansk region - 31 (9.3%);
- Donetsk region - 28 (8.4%);
- Kharkiv region - 20 (6%);
- Lviv region - 20 (6%).

Among the regions of Ukraine, the leaders in the number of members of credit unions on the reporting date were Ivano-Frankivsk region (57.2 thousand people), Lviv region (56.7 thousand people), Kyiv and Kyiv region (46.6 thousand people), Dnipropetrovsk region (35.7 thousand people), Transcarpathian region (30.3 thousand people). The leaders in terms of assets were credit unions of Kyiv and Kyiv region (UAH 374.2 million), Kherson region (UAH 354.6 million), Ivano-Frankivsk region (UAH 324.3 million), Lviv region. UAH 258.5 million) and Kharkiv (UAH 214.9 million) oblasts. According to the results of the first quarter of 2020, as before, most credit unions (126 or 53.2%) have a small number of members - up to 1 thousand people. A significant part of credit unions (102 or 43%) have from 1 thousand to 10 thousand members.

As of March 31, 2020, the number of members of credit unions was 460.9 thousand people, which is 6% less than on the same date in 2019. There have also been changes in the structure of credit union members. In particular, the share of members of credit unions with existing credit agreements decreased (by 7%) and the share of members of credit unions with existing deposit agreements decreased by 1.9%. The total assets of credit unions as of March 31, 2020 amounted to UAH 2,542.9 million, having increased by 4.8% compared to the corresponding date of 2019. As of March 31, 2020, the total capital of the Constitutional Court amounted to UAH 1,017.8 million, having decreased by 5.5% compared to the same date of the previous year.

The volume of the credit portfolio of credit unions exceeded the volume of attracted deposits (deposits) by almost 2 times. Thus, as of March 31, 2020, loans granted to members of credit unions amounted to UAH 2,348.5 million. and compared to March 31, 2019 increased by 6.8%. The average size of one loan per one member of a credit union that has a loan was UAH 20.7 thousand. In turn, the deposit accounts of members of credit unions accounted for deposits totaling UAH 1,320.8 million, which

is 17.8% higher than in the same period of 2019. The average amount of contributions to deposit accounts was UAH 64.7 thousand.

The largest share in the loan portfolio continued to be occupied by consumer loans with a share of 50.2%. Second place went to loans for the purchase, construction and repair of real estate - 18.9%.

Lending to farms had the smallest share in the total volume of issued loans (3.7%). The most risky are commercial loans (as of March 31, 2020, the average loan was UAH 62.8 thousand).

17.9% of loans were overdue for more than three months. The range of weighted average interest rates on loans to members of credit unions is quite wide. Almost half of credit unions (47.6%) provided loans to their members at interest rates ranging from 30% to 50% per annum. Almost a third of credit unions (29.5%) provided loans at a weighted average rate ranging from 40% to 50% per annum.

In the structures of credit and deposit portfolios of credit unions, significant shares fell on loans and deposits with a term of more than 12 months and a term of 3 to 12 months. As of March 31, 2020, loans with a maturity of more than 12 months accounted for the largest share (59.1%) in the loan portfolio. Loans with a maturity of 3 to 12 months also had a significant share (39.6%). The share of loans with a maturity of up to 3 months in the total loan portfolio was 1.3%.

In the structure of the deposit portfolio of the COP, long-term contributions (deposits) (over 12 months) had the largest share - 75.1%, including contributions over 12 months with repayment in the current year amounted to 37.1%. A significant share (21%) was also made by medium-term contributions (deposits) to deposit accounts (from 3 to 12 months). Deposits (deposits) on deposit accounts for up to 3 months and demand deposits were 2.7% and 1.2%, respectively.

References:

1. Law of Ukraine "On Credit Unions" № 2908-14 of 20.12.2001 // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2002. - № 15. - P. 101.<https://zakon.help/law/2908-III/edition01.01.2016/page1>
2. Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of the Financial Services Market" of 12.07.2001 № 2664-III [https://legislation.com/...](https://legislation.com/...zakony/zakon-ukraine-pro-finansovi)
3. Law of Ukraine "On Public Associations" Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2013, № 1, Article 1) {Amendments to the Law, see the Law № 5026-VI of 22.06.2012, VVR, 2013, № 22, p.216} <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
4. Consolidated data of credit unions-members of WACS as of October 1, 2018 http://www.vaks.org.ua/images/finanalitika_vaks/2018/Analiz_3kv_2018.pdf
5. Kalivoshko O. Credit unions in Ukraine: membership aspect / OM Kalivoshko // Accounting and Finance, №3 (81), 2018 // <http://www.afj.org.ua/en/article/596/>
6. Kovalev V. Credit cooperation in Ukraine: historical aspects of formation, importance and current state of functioning / V. Kovalev, I. Hrubinka // Bulletin of the Volyn Institute of Economics and Management. - 2011. - №2. - P. 12-18.

METHODOLOGY OF FACTOR ANALYSIS

Svintsova Karina

student, Department of Accounting, Auditing and Taxation
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

Ostapenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
Kharkov, Ukraine

All phenomena and processes of economic activity of the enterprise are interconnected and interdependent. Some of them are directly related, others - indirectly. Therefore, an important methodological issue of economic analysis is the study and measurement of the influence of various factors on the value of the studied economic indicators.

First of all, the factor is a factor-condition, the driving force of any process, phenomenon.

The main idea of factor analysis was put forward by the British psychologist and anthropologist, founder of Eugenics Galton (1822-1911), who made a great contribution to the study of individual differences. Many scientists have contributed to the development of factor analysis, such as: C. Spearman, Thurston L. and Kettel R [1].

Factors studied in economic analysis can be classified on various grounds:

- according to the order of action, the factors are divided into: factors of the 1st order - those that directly affect the performance indicator; 2nd order factors - those that cause indirect impact on the performance indicator through the first level factors; n-th order factors - factors that affect the performance indicator through n-1 order factors.

- according to the properties of the studied objects, the factors are divided into:

- Quantitative - factors that express the quantitative certainty of the phenomenon (for example, the number of employees, the number of equipment, raw materials, sales);

- Structural - include indicators such as the share of equity in the sources of property of the enterprise, the share of the active part of fixed assets in the total value of fixed assets, the share of material costs in the total operating costs, etc. ;

- Qualitative - factors that determine the internal qualities, characteristics and features of the studied objects (for example, the level of productivity, price, cost and profitability of products, etc.).

There are the following types of factor analysis: [2]

1. Direct (deductive) and reverse (inductive);

In direct factor analysis, the study is conducted in a deductive way - from general to private. The inverse factor analysis uses the method of logical induction to study the

causality and consequence of relationships - from private, individual factors to generalization.

Methods of direct and inverse factor analysis are suitable for deterministic and random relationships in phenomena.

2. Deterministic and stochastic;

Deterministic factor analysis is a method of studying the influence of factors that have a functional relationship with performance indicators, ie when performance indicators are expressed in the product, private or algebraic sum.

Stochastic analysis is a method of factor research. It involves the study of data by examining changes in indicators that depend on certain factors are not in direct interdependence and interdependence.

3. Single-stage and multistage;

In the case of a single-stage study, only one factor of the subordinate level is studied without specifying its components. The multi-stage analysis explains in detail the constituent elements and reveals the degree of their impact on the effective indicator through the highest level factors.

Statistical and dynamic factor analysis are used for a detailed study of economic indicators.

4. Static and dynamic;

The first type is used to study the influence of factors on performance on the date. Another type is a method of studying causal relationships in the dynamics. In dynamic analysis, there are spatial and temporal. Temporal factor analysis is divided into retrospective and prospective (forecast).

5. Retrospective and perspective (forecast);

Factor analysis can be retrospective, which allows you to track the reasons for the growth of performance indicators in previous periods, or prospective, which can track the behavior of future factors and performance indicators.

Factor analysis solves two important problems for researchers: a comprehensive and compact description of the object of measurement. With the help of factor analysis, it is possible to identify hidden variables that cause a linear statistical correlation between the observed variables.

The aim is to study the causes of positive or negative impact on the economic process and its results [3].

An important step in factor analysis is to determine the form of the relationship between factors and performance indicators. As for the form of dependence, the following are distinguished: functional (stochastic), direct (inverse), rectilinear (curvilinear).

A systematic approach to economic analysis involves the need for interdependent study of factors, taking into account their internal and external links. One of the means of systematizing factors is the creation of factor systems and their gradual improvement. The creation of a factor system means the decomposition of the studied indicator into its constituent factors and the establishment of their relationship and subordination. The deterministic system covers the most common factors and does not reflect the interdependence of the studied indicators. The method of improving factor analysis should be aimed at studying stochastic dependence. The most important in the

study of stochastic relationships is a qualitative (logical) analysis of the structure of the relationship between the studied indicators,

The mathematical formula that expresses the true relationship between the studied phenomena is called the model of the factor system:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n),$$

where y is the performance indicator;

$x_1, x_2, \dots, x_n$, - factor indicators.

Modeling is one of the methods of scientific knowledge used to create models of research objects. Its essence is to express the relationship between the studied index and the factor index in the form of a specific mathematical equation [4].

Mandatory conditions for factor analysis are:

- all signs must be quantitative;
- the number of features must be twice the number of variables;
- the sample must be homogeneous;
- the output variables must be symmetrically distributed.

Thus, factor analysis in the process of assessing the financial condition of the enterprise aims to establish a causal relationship between the main indicators that are a prerequisite for stable operation of the enterprise.

References:

1. Zagreb M. Theoretical aspects of the use of factor analysis in the analysis of the dynamics of the financial condition of the enterprise. Kirovograd: Economic Sciences. 2014. vip. 25.
2. Theory of economic analysis: textbook. manual., Kharkiv. state agrarian. un.-t them. V.V. Dokuchaeva. Kharkiv. 2000. S. 243
3. Eugene Altsibeev. Factor analysis as a method of determining the main characteristics of the national security system. Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. 2013. Vip. 1. pp. 277-287. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2013_1_28.
4. Nesterova S. Delegan E.. Methodological bases of factor analysis in the process of assessing the financial condition of the enterprise. 2010. Mode: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Nvu/Ekon/2010_29_1/statti/52.htm.

МІЖНАРОДНА ЛОГІСТИКА, ЇЇ СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Заїка Олексій Олександрович,

директор з питань експорту
ДП ДГЗП «Спецтехноекспорт»
м. Київ, Україна

На сьогоднішній день питання міжнародної логістики стають дедалі актуальнішими, оскільки практично весь світ працює як на експорт, так і на імпорт товарів та послуг. Існує повна мобільність між товарами та послугами. Міжнародна логістика є особливою галуззю логістики, яка охоплює логістичну діяльність підприємств та організацій, що виконується на міжнародному рівні. Основним і домінуючим завданням міжнародної логістики можна назвати розвиток інтеграційних процесів у світовому господарстві. Для успішного розвитку підприємств з напрямком діяльності в частині міжнародних логістичних зв'язків необхідними є:

- ✓ наявність підприємств, які експортують свою продукцію;
- ✓ присутність на ринку підприємств, які є імпортерами випущеної продукції;
- ✓ наявність підприємств, які здійснюють свою діяльність у суміжних країнах (для прикладу, в двох країнах, де в одній країні вироблять ту чи іншу деталь, а збирання машин чи обладнання відбувається в іншій країні).

Для визначення основних завдань міжнародної логістики варто спочатку класифікувати і розуміти саме поняття «логістика». Проведемо повну деталізацію цього поняття.

Логістика (англ. *logistics*, від грец. *λογιστική*) – означає обмін.

Дане поняття може розглядатися як:

- наука про оптимальне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних адаптивних системах із синергічними зв'язками;
- галузь або функція в корпорації, завданням якої є забезпечення переміщення та зберігання продукції та сировини для забезпечення виробництва та продажу [1].

Це є необхідним для подальшої класифікації основних цілей і завдань міжнародної логістики. Отож, підсумуємо: міжнародна логістика є функціональною сферою логістики, спрямованою на оптимізацію товаропотоків, які виходять за межі національних економічних систем. Схематично подаємо основні цілі і завдання міжнародної логістики (див. рис. № 1).

Виконанню цілей і завдань міжнародної логістики може перешкоджати низка факторів та бар'єрів, серед яких домінуючими є наступні:

- ✓ фінансові бар'єрні фактори;
- ✓ ринкові бар'єри;
- ✓ дистрибуційні бар'єри;

✓ нетарифні бар'єри.

Питання бар'єрів міжнародної логістики вивчають багато як вітчизняних, так і іноземних учених і науковців даної галузі, котрі в своїх працях дають трактування вищезазначених бар'єрів. Серед них варто зазначити таких, як: К. В. Мельникова, Т. О. Колодізева, І. М. Майорова, О. І. Карий, Н. М. Мащак, Т. Г. Зоріна, Д. С. Джонсон., Д. Ф. Вуд, Д. Л. Вордлоу, П. Р. Мерфі та інші. В своїх працях вони пропонують наступну класифікацію.

- Фінансові бар'єри – це бар'єри, пов'язані з податковою, митною, торговельною політикою держави, обмеженнями на ввезення капіталу, нормою банківського відсотка і т. ін. Близькими до них є бар'єри в дистрибуції товарів фірм-конкурентів з інших країн, з яких найбільш важливими є транспортні, митні й торговельні [2, с.624].
- Нетарифні бар'єри – це бар'єри, пов'язані з певними правилами, які зменшують імпорتنний потік, наприклад, посилення контролю за якістю продукції, підвищення вимог до якості тари та упаковки, вимога доправляти продукцію лише до визначених державою портів чи залізничних станцій [3, с. 272].
- Ринкові бар'єри – це бар'єри, які регулюють джерела постачання сировини, цільові ринки збуту та зважену цінову політику.
- Дистрибуційні бар'єри – це транспортні й митні обмеження, квоти на експорт та імпорт й інші [4, с.212].

Підсумовуючи та аналізуючи вищенаведене, розуміємо, що в період надзвичайних ситуацій, для прикладу, таких, як пандемія Covid-19, яка зненацька і непрогнозовано охопила весь світ, а також за умов, коли весь світ практично перебазував режим та умови своєї роботи з offline формату на online, а також в умовах конкурентного середовища, коли складна економічна ситуація зумовлює необхідність пошуку нових способів оптимізації логістичних процесів, використання інформаційних технологій може бути вирішенням багатьох проблем. На сьогодні ІТ-технології та інформаційні системи стали найбільш пріоритетним, широко використовуваним напрямком у роботі різних галузей ринкової економіки. Не винятком є і діяльність логістичних підприємств як внутрішнього, так і міжнародного значень. У даний час інформаційні системи набувають масового поширення. Для міжнародних логістичних підприємств відкривають нові можливості та нові ринки збуту товарів та послуг. ІТ-технології дозволяють підвищити ефективність роботи даних підприємства. Їхню роботу характеризують як засіб стратегічної гнучкості, що є надзвичайно важливим у непростий, кризовий для всього світу період.

Використання інформаційних систем у міжнародній логістиці під час зовнішньоекономічної діяльності дозволяє підприємствам накопичувати, обробляти і використовувати дані контрагентів та партнерів, щоб у подальшому на їхній основі робити висновки щодо своєї діяльності і ефективності загалом, а також, можливо, схвалювати рішення щодо розширення своєї діяльності на території інших країн, де вони ще не є присутніми. За допомогою ІТ-технологій є можливість оперативно отримувати прозору інформацію стосовно діяльності міжнародного логістичного підприємства, тобто, в будь-який зручний час без

застосування людського потенціалу мати доступ до інформації, тобто – проведення аудиту фірми.

Рис. № 1. Класифікація основних цілей і завдань міжнародної логістики

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що використання ІТ-технологій на сучасному етапі для логістичних підприємств в ЗЕД є надзвичайно важливим, що дозволяє вищезгаданим підприємствам успішно здійснювати свою діяльність як на території своєї країни, так і за її межами, а споживачам товарів і послуг даного підприємства – завжди мати оперативний доступ до інформації про діяльність суб'єкта господарювання. Також у період нестабільної світової економічної кризи – розуміти, варто чи ні здійснювати свою діяльність через обране підприємство.

Список літератури:

1. Логістика: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Д. С. Джонсон, Д. Ф. Вуд та інші. «Вільямс», 2002. – 624 с. (переклад з англ. мови).

3. К.В. Мельникова, Т. О. Колодізева та інші. Логістика: навчальний посібник для студентів галузі знань «Менеджмент та адміністрування». Х.: ХНЕУ ім. Сємена Кузнеця, 2015-272 с.

4. Г. В. Подвальна. Перспективне планування технологічного оновлення автотранспортного підприємства на ринку вантажних перевезень: монографія / Г. В. Подвальна, О. І. Карий. – Львів: вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. – 212 с.

УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ УСЛУГ

Кирдасинова Касия Александровна,

к.э.н., профессор кафедры «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Сатбаева Айжан Жумабековна,

PhD, Зам. директора Департамента риск-менеджмента АО «Фонд развития
промышленности»
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Жагалбаев Болат Талгатович,

магистр экономических наук
Главный специалист отдела академической мобильности, Департамента
международного сотрудничества
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Цифровая трансформация на базе ИКТ является одним из этапов смены технологических укладов и предоставляет огромные возможности для осуществления технологического рывка в модернизации экономики государства. В этой связи, развитые и быстроразвивающиеся страны уделяют особое внимание гармоничному развитию элементов цифровой экономики – формированию информационного общества и цифровой трансформации.

Понимание необходимости скорейшего перехода к цифровой экономике сложилось и в Казахстане, что, в частности, нашло отражение в Посланиях Президента РК и государственных программах новой модели развития Казахстана.

В настоящее время прогнозы политиков, ученых и экспертов совпадают в том, что в ближайшем будущем под воздействием цифровых технологий и цифровых трансформационных процессов произойдут следующие изменения в социально-экономической системе:

- Изменение на рынке труда и мотивации работников.
- Изменение характера конкуренции.
- Новые модели поведения потребителей.
- Трансформация рынков и секторов экономики [1-3].

Цифровая трансформация предприятий – процесс кардинального преобразования формата функционирования бизнеса, включающий оцифровку всех данных в цифровом формате, формирование и поддержание цифровой инфраструктуры – создание и внедрение пула цифровых технологий, цифровизацию – формирование каналов (цифровых платформ) коммуникаций

(взаимодействия) пользователей цифровых технологий, в целях устойчивого развития в условиях цифровой экономики [4].

Цифровая трансформация – часть глобального тренда сервисизации и цифровизации экономики.

В свою очередь это-сеть содержания понятия «Цифровая экономика» ассоциируется со следующими ключевыми словами:

- цифровые технологии – преобразования с их помощью способов взаимодействия экономических агентов;
- деятельность, связанная с развитием цифровых технологий;
- массовое использование данных;
- интернет-торговля, онлайн-услуги, электронные платежи и другие сервисы [5].

Таким образом, цифровая экономика – это деятельность, связанная с массовым использованием данных и развитием цифровых технологий, в которую входят интернет-торговля, онлайн-услуги, электронные платежи и другие сервисы, ведущая к росту производительности труда, конкурентоспособности предприятий, созданию новых секторов экономики и новых рабочих мест.

В дальнейших исследованиях в рамках проекта грантового финансирования АР08856113 «Цифровая трансформация предприятий сферы услуг в Казахстане: оценка готовности, сценарии развития и механизмы стимулирования», при разработке методического подхода к оценке готовности предприятий сектора услуг к цифровой трансформации, будут учтены факторы (их количественные и качественные показатели), непосредственно влияющие на степень готовности предприятий сферы услуг к цифровой трансформации:

- 1) Состояние информационно-коммуникационной инфраструктуры:
 - доля организаций, использующих доступ к сети Интернет;
 - удельный вес домохозяйств, имеющих доступ к сети Интернет;
 - удельный вес пользователей Интернет, осуществляющих заказ товаров и услуг через сеть Интернет;
 - доля работников, занятых на дистанционной работе.
- 2) Человеческий капитал:
 - доля работников информационной сферы в общей численности занятых;
 - доля занятого населения с высшим образованием;
 - уровень компьютерной грамотности населения;
 - доля студентов в численности населения.
- 3) Предпринимательская активность:
 - число малых (включая микро) предприятий;
 - объем оказанных услуг;
 - валовый выпуск малых (включая микро) предприятий сферы услуг.
- 4) Инновационный потенциал:
 - уровень инновационной активности предприятий по технологическим инновациям;
 - общая сумма затрат на информационно-коммуникационные технологии;
 - объем произведенной инновационной продукции.

5) Доступ к глобальным рынкам:

- объем экспорта услуг.

6) Внутренний спрос:

- объем внутреннего потребления услуг.

Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP08856113 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Литература

1. Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development // Economic Annals-XXI. – 2016. – №. 158. – pp. 57-61.

2. Kurmanov N., Aliev U., Suleimenova S. Analysis of the Efficiency of Innovation Management in the Countries of the Eurasian Economic Union//Polish Journal of Management Studies. – 2019. - №19 (1). - pp.204-2014.

3. Kurmanov N., Aliyev U., Satbayeva A., Kabdullina G., Baxultanov D. Energy Intensity of Kazakhstan's GDP: Factors for its Decrease in a Resource-export Developing Economy//International Journal of Energy Economics and Policy. - 2020. - №10(5). - P. 447-453.

4. Seitzhanov S., Kurmanov N., Petrova M., Aliyev U., Aidargaliyeva N. Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: evidence from Kazakhstan//Entrepreneurship and Sustainability Issues. - 2020. - № 7(4). – P. 2615-2629.

5. Курманов Н.А., Муталиева Л.М., Алиева Ж.Ж.. Формирование профиля цифровых компетенций предпринимателя // Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2020. - № 2- С. 123-134.

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНОВ ПО МОДЕЛИ «УМНАЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ»: ОПЫТ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Курманов Нурлан Айдилдаевич,

PhD, профессор кафедры «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Алиев Улукбек Жуматаевич,

PhD, Директор Центра научных стратегических исследований
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Жагалбаев Болат Талгатович,

магистр экономических наук
Главный специалист отдела академической мобильности, Департамента
международного сотрудничества
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научное обоснование модели «умная специализация» было начато в странах Европейского союза, где она показала свою эффективность в преодолении последствий мирового финансового кризиса и в настоящее время она популярна среди европейских политиков. Концепция «умная специализация» является частью стратегии «Европа 2020» [1], постепенно завоевывает статус официальной региональной политики в развивающихся экономиках мира.

В Европейском союзе модель «умная специализация» — это способ эффективного управления региональным развитием, в основе которого находятся современные подходы обеспечения качественного роста [2, 3].

В 2011 году Европейской комиссией создана и функционирует «Платформа умной специализации», основными целями которой являются: обучение, консультации, сбор, систематизация и анализ информации, обмен опытом, налаживание связей между регионами. В настоящее время ресурсами «Платформы умной специализации» пользуются 18 стран Европейского Союза [4]. В странах Европы стратегии «умной специализации» активно разрабатываются и успешно реализуются, в том числе на региональном уровне. Успешные примеры поддержки и развития регионов ЕС по модели «умная специализация» приведены в таблице 1.

Таблица 1.

Успешные примеры поддержки и развития регионов ЕС по модели «умная специализация»

№	Страна	Кейс
1	Финляндия	Опыт региона Остроботния. Проекты «умных городов» в Хельсинки, Турку, Эспоо, Оулу, Тампере, Вантаа
2	Франция	Регион Луары: Кластеры биофармацевтики и инжиниринга
3	Испания	Регион Эстремадура: «интеллектуальное» производство сыра
4	Польша	«Авиационная долина»: партнерство учебных заведений и промышленности
5	Румыния	Старые промышленные зоны: трансформация в центры поддержки бизнеса и цифрового развития
Примечание - Составлено на основе источника [4]		

Несмотря на имеющиеся успешные кейсы реализации модели «умная специализация», отдельные примеры показывают весьма противоречивые результаты ее внедрения в практику развития «сырьевых» регионов. Так, анализ научной литературы [5, 6] выявил следующие недостатки в реализации стратегии «умная специализация»:

- возрастание потребности в компетенциях высокого уровня: глубокий анализ экономических процессов, владение компетенциями в IT-сфере и юриспруденции, навыки выстраивания конструктивных отношений с организациями и представителями власти на национальном и международном уровнях;
- потребность в ключевых компетенциях снижается: управление проектами, управление финансами, контроль и мониторинг;
- в новых условиях обнаружен недостаток в навыках управления на уровне государства.

Наименее экономически развитые регионы в Европейской зоне расположены в Румынии, отличительной особенностью которых является не высокая вовлеченность основных стейкхолдеров в процесс создания инноваций. В этих регионах наблюдается низкий потенциал в реализации четырехзвенной спирали инноваций и, соответственно, низкие возможности запуска модели «умной специализации». В Румынии сложилась и действует традиционная практика реализации политики по инновационному развитию регионов по принципу «сверху вниз».

В Латвии модель «умная специализация» дала положительные эффекты в управлении системой исследований и разработок, позволила создать в регионах образовательное пространство. Но, внедрение цифровых технологий еще не принесло ожидаемых результатов, по-прежнему требуются традиционные подходы к процессу принятия решений.

Опыт Ирландии в реализации модели «умной специализации» показывает, что основное внимание местных властей сконцентрировано на совершенствование традиционных сфер экономической деятельности. В стране сильное влияние корпоративных структур и политиков на попытки создать новые сектора по модели «умной специализации» с невысокой занятостью.

В целом обобщение опыта отдельных стран Европейского союза управления инновационным развитием регионов по модели «умная специализация» позволяет сделать определённые выводы и рекомендации при реализации стратегии «умной специализации» в регионах Казахстана:

- учет национальной и региональной инновационной системы при построении «умной» стратегии;
- на этапе определения экономического профиля региона необходимо тесное взаимодействие с представителями бизнеса;
- недопустимо простое тиражирование успешного опыта развития регионов ЕС по модели «умная специализация» без учета местной специфики.

Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP08052209 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Литература

1. Boschma R. Smart Specialisation and Regional Innovation Policy // *Welsh Economic Review*. – 2016 - Т. 24. - С. 17.
2. McCann P., Ortega-Argilés R. Smart Specialisation: Insights from the EU Experience and Implications for Other Economies // *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*. – 2016. - Т. 36. – С. 279–293.
3. Asheim B., Grillitsch M., Trippl M. Smart Specialization as an Innovation-Driven Strategy for Economic Diversification: Examples From Scandinavian Regions // *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization* / Eds. S. Radošević, A. Curaj, R. Gheorghiu, I. Wade. Amsterdam: Academic Press. P. 73–97. [Электронный ресурс]. – 2017. - URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-804137-6.00004-8> (дата обращения: 24.08.2021).
4. European Commission. Pilot Action — Regions in Industrial Transition. Project Leaflet by Directorate-General for Regional and Urban Policy. Brussels: European Commission. [Электронный ресурс]. – 2018. - URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/industrial_transition/pilot_industrial_transition.pdf (дата обращения: 24.08.2021).
5. Bosch A., Vonortas N. Smart Specialization as a Tool to Foster Innovation in Emerging Economies: Lessons from Brazil// *Foresight and STI Governance*. - 2019. - Т. 13, - № 1. – С. 32–47.
6. Carayannis E., Grigoroudis E. Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness// *Foresight and STI Governance*. – 2016. - Т. 10. - № 1. – С. 31–42.

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Курманов Нурлан Айдилдаевич,

PhD, профессор кафедры «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Алиев Улукбек Жуматаевич,

PhD, Директор Центра научных стратегических исследований
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Сатбаева Айжан Жумабековна,

PhD, Зам. директора Департамента риск-менеджмента АО «Фонд развития
промышленности»
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

В настоящее время в рамках ГПИИР-2 определена приоритетная цель – повышение конкурентоспособности обрабатывающей промышленности Казахстана на внешних и внутренних рынках [1]. Следствием этого стало послание народу Казахстана от 10 января 2018 года Первого Президента РК-Лидера Нации Н.А. Назарбаева «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [2], в котором определено, что драйвером роста национальной экономики и модели энергоэффективного производства является индустриализация.

Индустриализация предполагает создание крупной и технически развитой промышленности и заключается в усложнении компетенций, в формировании высокотехнологических производств, научно-технологической базы и соответственно передислокации в цепочке добавленной стоимости. Поэтому необходим рост влияния обрабатывающей промышленности на национальную экономику. Анализ структуры ВВП продемонстрировал, что максимальную часть в его структуре занимает рынок услуг – 63,6%, промышленность – 24,5%. Структура промышленности определяется господством горнодобывающей промышленности (13,3%). Объясняется это тем, что узловой курс в отечественной экономике приходится на разведку и добычу нефти и твердых природных ресурсов. Тем не менее, обрабатывающая промышленность занимает 11,2% в структуре ВВП. Драйверами обрабатывающей промышленности являются металлургия – 43,6% от общего объема производства, 15,8 % – производство продуктов питания, 10,7 % – машиностроение, 7,7 % – производство кокса и нефтепродуктов.

Мировой индекс технологической сложности состоит из 3-х секторов – машиностроение, химическая промышленность и фармацевтика. Данные направления промышленности располагают максимальной дополнительной ценностью и технологической сложностью, имеют потенциал качественного роста, как в смежных секторах экономики, так и всей национальной экономики в целом [3]. Например, сравнивая

показатели развития отечественного машиностроения с показателями развитых стран мира, можно заключить, что его низкая доля формирует точки роста на перспективу. В настоящее время основная проблема машиностроения в Казахстане – это ее конкурентоспособность и инновационность. Достичь высокого уровня конкурентоспособности продукции за счет масштабов производства на внутреннем рынке предприятиям машиностроительной отрасли практически невозможно, так как экономика Казахстана сравнительно небольшая. Из этого следует, что машиностроение в Казахстане может стать более конкурентоспособным по сравнению с иностранными производителями в том случае, если производственный процесс будет основан на инновациях и новых технологиях с ориентацией на экспорт продукции на внешние рынки.

Анализируя структуру обрабатывающей промышленности, можно сделать вывод, что программы индустриально-инновационного развития оказали большое влияние на развитие металлургической промышленности по сравнению с машиностроительной. Также отметим, что развитие металлургической отрасли показывает как сохранение доли, так и ее рост в структуре развития обрабатывающей промышленности. Отметим, что в денежном выражении причины роста объема производства взаимосвязаны с процессом девальвации национальной валюты к доллару США в 2,25 раза на период с 2010 года по 2017 год. Сектора, которые работают на внутренний рынок, показывают снижение своей доли в обрабатывающей промышленности.

Со времени принятия и реализации первой Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития на 2010-2014 годы (ГПФИИР) [4] и последующих программ ГПИИР-1 [5], ГПИИР-2 [1] поддержка предприятий обрабатывающей промышленности вошла в число национальных приоритетов. В рамках государственных программ выделяются значительные суммы из республиканского бюджета на меры поддержки и стимулирования инновационной деятельности предприятий. Так, на реализацию ГПИИР-1 из бюджета было предусмотрено 878,3 млрд. тенге [5], на ГПИИР-2 – 780,8 млрд. тенге [1].

Необходимо отметить, что исследования инновационной деятельности находятся на стыке менеджмента, экономики, государственного управления, психологии, социологии и технических наук, поскольку вовлечение в этот процесс людей предполагает комплексную оценку взаимосвязанных факторов, действующих на уровне государств, отраслей, регионов, предприятий, социальных групп и индивидов. В этой связи комплексная оценка результативности стимулирующих механизмов инновационной деятельности представляет собой сложную задачу, так как пока не существует единой методики, в которой учитывались бы все факторы соответствующего процесса. В основе авторской методики в рамках научного проекта «Оценка и развитие механизмов стимулирования инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности в Казахстане на основе методологии форсайта и технологического дорожного картирования» рассмотрены современные методы оценки прикладной результативности нормативных и программных документов, системы, инструментов и мер поддержки и стимулирования инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности. В качестве результативных показателей инновационной деятельности выбраны: уровень инновационной активности предприятий и объем инновационной продукции.

Реализация программных документов поддержки и стимулирования инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности Казахстана имела положительные эффекты. С 2010 года по 2019 год инновационная активность предприятий обрабатывающей промышленности увеличилась с 4,6 % до 14,4 %, в 3 раза. По итогам 2019 года затраты на осуществление инноваций в обрабатывающей промышленности составили 248,4 млрд. тенге (183,1 млрд. тенге в 2010 году). В 2019 году объем произведенной инновационной продукции в обрабатывающей промышленности достиг 686,6 млрд. тенге и увеличился по отношению к 2010 году в 4,9 раза (142,1 млрд. тенге). Однако, несмотря на положительную динамику роста показателей инновационной деятельности, эффективность затрат на инновации (в лучшие годы - 2,7) и доля инновационной продукции в ВВП (1,6 %) остаются на крайне низком уровне. Казахстан по показателю выпуска и реализации инновационной продукции все еще отстает от многих развитых и ряда развивающихся стран мира. Иными словами, результативность инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности остается все еще на низком уровне.

Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP09058009 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Литература

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1050 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы». [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32424143 (Дата обращения: 05.06.2021).
2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». [Электронный ресурс]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/> (Дата обращения: 05.06.2021).
3. Kurmanov N., Aliyev U., Satbayeva A., Kabdullina G., Baxultanov D. Energy Intensity of Kazakhstan's GDP: Factors for its Decrease in a Resource-export Developing Economy//International Journal of Energy Economics and Policy. - 2020. - №10(5). - P. 447-453.
4. Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 «Об утверждении Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы». [Электронный ресурс]. URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/U100000958_ (Дата обращения: 05.06.2021).
5. Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы». [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31588425_ (Дата обращения: 05.06.2021).

МЕТОД АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ У ПРОЦЕСІ ВИБОРУ ПОСТАЧАЛЬНИКІВ СИРОВИНИ ДЛЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Кучерук Ростислав Ігорович

Магістрант

Хмельницький національний університет, Україна

Важливим аспектом господарської діяльності підприємства є закупівля матеріальних ресурсів. Від раціональної організації закупівельної діяльності безпосередньо залежить забезпечення безперебійності функціонування виробничого процесу, що є однією з головних задач для будь-якого промислового підприємства. Крім того, від ефективної організації закупівельної діяльності безпосередньо залежить господарське і фінансове становище підприємства [1].

З огляду на посилення конкуренції на ринку підприємству необхідно проводити грамотну закупівельну політику, орієнтовану на зменшення ступеня ризиків зовнішнього середовища, зниження витрат, стратегічне партнерство [2]. В умовах ринкової економіки взагалі, а в період соціально-економічної нестабільності особливо, служба постачання промислового підприємства змушена працювати в режимі пошуку альтернативних постачальників [3].

Відбір постачальників – це процес пошуку партнерів, які відповідають певним критеріям, забезпечуючи належний рівень якості товару чи послуги за прийнятною ціною, у потрібній кількості та в потрібний час [4].

У наш час правильний вибір постачальника є ключовим елементом діяльності будь-якого підприємства, що безпосередньо перетворюється на фінансові результати організації. Оскільки, від характеристик пропонованого постачальником товару багато в чому залежить кінцевий результат діяльності підприємства-виробника і ступінь задоволеності їм кінцевого споживача. Тому, перед підприємством стоїть завдання вибору такого постачальника, умови взаємодії з яким найбільшою мірою відповідали б вимогам підприємства-виробника на даний час і забезпечували б стабільність цих умов в довгостроковій перспективі.

Питання вибору постачальника, як правило, є складними та залежать від багатьох факторів (критеріїв оцінки), тому їх неможливо легко і однозначно прийняти. Сучасний ринок змушує підприємства бути активними у пошуку та застосуванні ефективних методів оцінки та вибору постачальників.

Огляд робіт по даній темі дозволяє виділити два основні підходи до оцінки та вибору постачальників: аналітичний – з використанням формул і ряду параметрів, що характеризують постачальника; експертний – заснований на експертних оцінках параметрів та одержаних на їх основі рейтингах постачальників.

Традиційні методи пошуку, аналізу і вибору постачальників останнім часом доповнюються новими різноманітними формами і методами. Основними

методами вибору постачальників, які найбільш використовуються в даний час, є такі, як: метод рейтингових оцінок, метод оцінки витрат, метод домінуючих характеристик, метод аналізу ієрархій.

Критерії оцінки та вибору постачальника в більшості своїй є якісними, а не кількісними, тому компанії-замовники потребують розробки деякої шкали вимірювання або системи зважування кожного фактору. Вирішити це завдання дозволяє метод аналітичної ієрархічної процедури. Метод аналізу ієрархій є методом розв'язання широкого класу слабо структурованих задач прийняття рішень, який дозволяє поєднати відносно простий математичний апарат з досвідом та інтуїцією особи, що приймає рішення [5].

Даний метод призначений для прийняття багатокритеріальних рішень в умовах невизначеності вихідної інформації, оскільки при його використанні прийняття рішення засноване на оцінці великих обсягів, далеко не завжди однозначної інформації. Тому видається доцільним використовувати такий метод, зокрема, для вибору підприємством постачальників сировини, особливо коли прийняте рішення має статус стратегічного [6].

Метод аналізу ієрархій застосовується для вибору найкращих рішень або альтернатив шляхом обчислення пріоритетів альтернатив і критеріїв. Застосування методу аналізу ієрархій відбувається в декілька етапів [6,7]:

1. Побудова ієрархічної моделі: декомпозиція проблеми та побудова ієрархії факторів (критеріїв), що впливають на рішення проблеми (рис.1).

Рисунок 1 – Ієрархічна модель проблеми

2. Формування матриць попарних порівнянь критеріїв та альтернатив за кожним критерієм з використанням вербально-числової шкали Сааті.

3. Визначення векторів локальних пріоритетів (за матрицями попарних порівнянь).

4. Синтез пріоритетів (побудова вектору глобальних пріоритетів) та визначення найкращої альтернативи.

Для спрощення розрахунків при використанні методу аналізу ієрархій зручно використовувати готові програмні продукти, що є у вільному доступі, зокрема, MPRIORITY 1.0 або онлайн AHP Priority Calculator.

Метод аналізу ієрархій при кількісній оцінці слабо структурованих систем є найбільш ефективним при вирішенні завдань, коли необхідно визначити значимість великої кількості показників. Проведення оцінки постачальників за

системою критеріїв з наданням їм вагових значень дозволяє підприємству отримати чітку картину співпраці з компаніями-постачальниками.

Список літератури

1. Косовская Т. Р., Скворода Е. В., Кисель М. М. Методические подходы к оценке закупки материальных ресурсов на промышленных предприятиях. *Новости науки и технологий*. 2017. № 2. С. 51–57.
2. Оревинин И. Н. Оценка и выбор поставщика в системе управления материальными ресурсами промышленного предприятия: методический аспект автореф. дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.05. Ярославль, 2007. 22с.
3. Апалькова Т.Г. Модель многокритериального выбора поставщиков промышленного предприятия в условиях риска. *Вестник Евразийской науки*. 2020. №3. URL: https://esj.today/PDF/40ECVN320.pdf_.
4. Grzegorz Ladorucki Ewaluacja dostawców w organizacji procesu produkcji przedsiębiorstwa z zastosowaniem metod wielokryterialnych: Autoreferat rozprawy doktorskiej. Szczecin, 2018. 28 pp.
5. Синенко М.А. Метод Саати при прийнятті управлінських рішень на прикладі підприємства малого бізнесу. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 235-238.
6. Andrzej Pacana, Dominika Siwiec Dobór maszyny z wykorzystaniem drzewa decyzyjnego i metody AHP. *Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i zarządzanie*. 2018. z. 131. S. 431-439.
7. Кучерук О.Я. Оптимізація структури та обсягів реалізації продукції сільськогосподарських підприємств методом аналізу ієрархій. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2019. № 4. С. 116 –121.

МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ МЕНЕДЖЕРА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ¹

Толысбаев Бауржан Советович,

д.э.н., профессор, зав. кафедрой «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Курманов Нурлан Айдилдаевич,

PhD, профессор кафедры «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

В современных условиях важной научной и практической задачей обеспечения инновационного развития экономики является формирование модели компетенций менеджера инновационной деятельности с учетом тенденций инновационного развития и изменений в экономике Казахстана [1,2].

Разработанная модель компетенций менеджера инновационной деятельности будет положена в основу дальнейших научных исследований, а именно:

- при оценке уровня сформированности компетенций у студентов и выпускников;
- при разработке программы обучения и развития компетенций менеджеров инновационной деятельности в рамках концепции непрерывного образования.

Для большей конкретности и важности труда, исследование проводилось в некоторых допустимых ограничениях. В статье рассматриваются компетенции профессии менеджера – работающего в среднем управленческом уровне и занимающегося инновационной деятельностью, которая включает: оценку коммерческого потенциала новшества; оперативное планирование и организацию работ по управлению инновационной деятельностью; управление всеми этапами инновационного проекта; работу с партнерами на рынке инноваций; контроль за выполнением мероприятий по продвижению новшества на рынок.

В таблице 1 предложена модель компетенций менеджера инновационной деятельности, в которой компетенции отсортированы по однородности их содержания и разграничены по следующим группам: профессиональные, функциональные, цифровые, общекультурные и познавательные компетенции

¹ Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP08956487 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Таблица 1.

Модель компетенций менеджера инновационной деятельности

№	Группы компетенций	Компетенции
1	Профессиональные компетенции	Генерация идей; Формирование команды; Поиск и оценка новых возможностей Стратегическое мышление; Прогнозирование; Адаптация к изменяющейся среде; Моделирование бизнес-процессов; Разработка бизнес-плана инновационного проекта; Финансовое планирование; Определение конкурентных преимуществ организации; Маркетинг в технологической фирме; Внедрение инноваций; Аналитическое мышление; Оценка и управление рисками; Поиск неординарных решений; Принятие управленческих решений; Проектная деятельность; Мотивация подчиненных; Управление качеством; Администрирование процессов; Предпринимательские навыки
2	Функциональные компетенции	Планирование работы; Определение сфер применения идей и разработок; Оперативное управление инновационными проектами; Организация взаимодействия участников инновационного процесса; Оценка коммерческого потенциала инновационного продукта; Стратегия управления инновационными проектами; Прогнозирование поведения участников рынка; Управление продажами нового продукта; Консультирование в области инновационного менеджмента; Трансфер технологий; Управление инвестициями в инновационную деятельность; Контроль качества инновационной продукции; Проведение технического аудита; Организация развития работников; Авторское право и лицензии
3	Цифровые компетенции и безопасность	Информационная грамотность; Управление информацией; Защита личных данных и конфиденциальность
4	Социокультурные компетенции	Способность работать в команде; Письменные и переговорные навыки; Презентационные навыки; Открытость новому; Кроссфункциональное и кроссдисциплинарное взаимодействие; Социальная ответственность; Иностранные языки и культуры; Этичность; Ориентация на сотрудничество; Правовые основы инновационной деятельности
5	Познавательные компетенции	Установка на обучение; Критическое мышление; Восприятие критики и обратная связь; Любознательность; Организация своей деятельности; Ориентация на улучшение; Креативность; Готовность к переменам; Инициативность; Настойчивость в достижении целей; Ответственность, принятие риска; Самоэффективность
Примечание – составлено авторами		

Представленная модель компетенций – это рабочий инструмент формирования компетенций менеджера инновационной деятельности. Он может быть использован любой инновационно-ориентированной организацией.

Необходимо подчеркнуть, что в современных условиях сотрудник должен брать на себя ответственность за поддержание уровня своих компетенций и сам выбирать средства достижения намеченных целей в профессиональной деятельности. Считаем, что социокультурные и познавательные компетенции, формирование и развитие которых происходило в системе образования, должны находиться в ответственности самого работника, стремящегося к непрерывному поддержанию уровня своей конкурентоспособности на рынке труда. В этой связи, далее исследование будет сконцентрировано на профессиональных, функциональных и цифровых компетенциях, в развитии которых активное участие должны принимать государство, работодатели и сам работник в рамках концепции непрерывного образования.

Литература

1. Толысбаев Б.С., Курманов Н.А., Ахмедьяров Е.А. Формирование модели компетенций менеджера инновационной деятельности на основе библиометрического анализа публикаций// Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2021. - №3. – С. 133-149.
2. Курманов Н.А., Муталиева Л.М., Алиева Ж.Ж. Формирование профиля цифровых компетенций предпринимателя // Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2020. - № 2. - С. 123-134.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФИЛЯ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ²

Толысбаев Бауржан Советович,

д.э.н., профессор, зав. кафедрой «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Курманов Нурлан Айдилдаевич,

PhD, профессор кафедры «Менеджмент»
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

В настоящее время в Казахстане придается огромное значение цифровым технологиям и цифровизации экономики, действуют государственные программы, отводится важная роль развитию цифровых компетенций инновационных кадров в системе образования [1,2]. В этой связи, с учетом направлений развития науки и стратегических задач, поставленных в программах и стратегиях цифровой трансформации общества, следует отдельно выделить перечень цифровых компетенций и сформировать профиль цифровых компетенций предпринимателя для последующего развития наиболее важных компетенций.

Проведенное исследование в рамках проекта AP08956487 «Разработка модели компетенций менеджера инновационной деятельности на основе методологии форсайта» (Комитет науки МОН РК) показало, что во многих исследованиях цифровые компетенции отдельно не выделяются, они представлены в группе с профессиональными, функциональными и даже познавательными компетенциями. Считаем, что, с учетом направлений развития науки и стратегических задач, поставленных в программах и стратегиях цифровой трансформации общества, следует отдельно выделить перечень цифровых компетенций в сфере предпринимательства (таблица 1).

Таблица 1.

Цифровые компетенции в сфере предпринимательства

№	Группы компетенций	Компетенции
1	Информация и данные	1.1 Поиск и просмотр информации 1.2 Оценка информации 1.3 Сохранение, обработка и воспроизведение информации 1.4 Управление данными и информацией (Data/Information Management)

² Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP08956487 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

2	Коммуникации в цифровой среде	2.1 Общение с помощью цифровых технологий 2.2 Распространение информации и контента 2.3 Гражданская активность в Интернете 2.4 Совместное использование цифровых технологий 2.5 Сотрудничество при поддержке цифровых технологий 2.6 Деловой этикет в Интернете 2.7 Управление идентификацией (Identity Management)
3	Цифровой контент и творчество	3.1 Цифровое контентное творчество 3.2 Создание нового знания 3.3 Интеграция и переработка цифрового контента 3.4 Авторское право и лицензии 3.5 Программирование
4	Безопасность	4.1 Защита оборудования и устройств 4.2 Защита персональных данных и обеспечение конфиденциальности 4.3 Защита здоровья и благополучия 4.4 Защита окружающей среды
5	Решение проблем	5.1 Решение технических проблем 5.2 Выявление потребностей и поиск технологических решений
Примечание – составлено авторами		

Представленный в таблице 1 перечень цифровых компетенций – это рабочий инструмент формирования профиля цифровых компетенций, который может быть использован в сфере предпринимательства.

Таким образом проведенное исследование позволило выделить состав цифровых компетенций в сфере предпринимательства с сортировкой их по однородности содержания и выделением следующих групп компетенций: информация и данные, коммуникации в цифровой среде, цифровой контент и творчество, безопасность, решение проблем.

Литература

1. Толысбаев Б.С., Курманов Н.А., Ахмедьяров Е.А. Формирование модели компетенций менеджера инновационной деятельности на основе библиометрического анализа публикаций// Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2021. - №3. – С. 133-149.

2. Курманов Н.А., Муталиева Л.М., Алиева Ж.Ж. Формирование профиля цифровых компетенций предпринимателя // Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 2020. - № 2. - С. 123-134.

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ АТЕСТАЦІЇ ТА ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ченцова Юлія Петрівна

доцент кафедри економіки та менеджменту

Західнодонецький інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія

управління персоналом», Україна

Атестація – це процедура систематичної формалізованої оцінки відповідності діяльності конкретного працівника стандарту виконання роботи на даному робочому місці на даній посаді.

Атестація персоналу водночас виступає як:

1) метод оцінки персоналу організації; керівник періодично оцінює ефективність виконання посадових обов'язків за допомогою стандартних критеріїв;

2) кадрові заходи, покликані оцінити рівень праці, якостей і потенціалу особи вимогам виконуваної роботи;

3) процедура визначення кваліфікації, рівня знань, практичних навиків, ділових якостей працівника і встановлення ступеня їх відповідності посаді.

Мета атестації персоналу – підвищення ефективності використання кадрового потенціалу організації; по її результатах ухвалюється рішення про збереження або зміну посади, що атестується, або системи мотивації його праці, необхідності додаткової підготовки [1].

Атестація персоналу може бути націлена на:

- ухвалення рішень, пов'язаних із зміною компенсаційного пакету, що мають конкретні матеріальні наслідки для працівників (зміна заробітної плати; зміна системи заохочення (покарання); підвищення мотивації.);

- ухвалення рішень, пов'язаних з розвитком організації (отримання зворотного зв'язку; виявлення потенціалу; інформування співробітників про те, чого чекає від них підприємство; розвиток кар'єри; особистий розвиток; коректування планів організації; інформація для планування людських ресурсів);

- ухвалення рішень, пов'язаних з оцінкою поточної діяльності всієї організації і виявленням робочих проблем.

При цьому в ході атестації працівника оцінюються: минула діяльність; досягнення результатів; потреба в навчанні; виявлення робочих проблем; поліпшення діяльності.

На етапі формування мети визначаються:

- мета і її конкретизація. Чим чітко визначені цілі, тим легше побудувати процедуру.

- як застосовуватимуться результати. Для початку доцільного охарактеризувати стисло ситуацію в організації

- ми зможемо оцінити, чи здатний кожен конкретний співробітник пристосуватися до нових умов, чи слід нам проводити звільнення, переміщення, чи можемо ми з існуючим колективом вирішити поставлені цілі та ін.

Система оцінки персоналу повинна базуватися на наступних принципах:

- принцип системності. Система оцінки персоналу комплексно взаємодіє з іншими системами менеджменту: системою винагороди, навчання і розвитку персоналу, процесом формування кадрового резерву;

- принцип об'єктивності. Оцінювання базується на фактичних показниках діяльності співробітників;

- принцип відвертості. Всі результати оцінки і відповідні управлінські рішення повинні бути доступні всім учасникам процесу оцінки в рамках їх повноважень;

- принцип узгодженої участі. Всі особливості процедури конкретного оцінювання обговорюються і затверджуються спільно всіма учасниками оцінки;

- принцип планомірності. Всі заходи оцінки підлягають обов'язковому плануванню;

- принцип систематичності [2].

Категорії співробітників, що не підлягають оцінці персоналу:

- співробітники, стаж роботи яких складає менше 6 місяців;

- вагітні і жінки, що знаходяться у відпустці по догляду за дитиною до 3-х років;

- технічний персонал (кур'єри, електрики, прибиральники і ін.);

Предметом оцінки є два базові показники:

- рівень володіння компетенцією, що оцінюється методом співбесіди з постановкою оцінки, володіння тією або іншою компетенцією або прояву відповідних індикаторів поведінки. Використовується 4-х бальна шкала оцінки з наступними значеннями:

- «незадовільно» - 1 бал – компетенція розвинена дуже слабо;

- «задовільно» - 2 бали – компетенція розвинена на середньому рівні, потрібні поліпшення і коректування;

- «добре» - 3 бали – компетенція достатньо розвинена, можливі деякі поліпшення;

- «відмінно» - 4 бали – компетенція розвинена відмінно.

- рівень ефективності діяльності, що оцінюється методом співбесіди з постановкою оцінки, вираженої у відсотках, рівня досягнення тієї або іншої мети. Цілі розділяються на пріоритетні і менш пріоритетні.

За наслідками оцінки, на підставі висновків і рекомендацій відповідального менеджера, можуть ухвалюватися наступні управлінські рішення:

- перехід співробітника на іншу посаду;

- напрям на навчання;

- внесення до кадрового резерву;

- перегляд рівня заробітної плати і ін.

Всі співробітники, в обов'язки яких входить проведення оцінки своїх підлеглих, повинні проходити обов'язкове навчання процедурі оцінки персоналу, згідно графіка.

Після закінчення оцінної сесії формуються звіти за наслідками проведеної оцінки. Звіти прямують для ухвалення управлінських рішень відносно оцінюваних співробітників у регіональне управління установи. На підставі результату оцінки працівникові надається можливість підвищення заробітної плати або перехід на іншу посаду.

Головна мета оцінки персоналу повинна полягати не тільки в її проведенні і виконанні перерахованих вище завдань, але і в розробці конкретної програми, що включає не тільки атестацію самих працівників, але і комплексну оцінку їх робочих місць, яка повинна передбачати систему заходів по вдосконаленню організації праці, підвищенню його технічної оснащеності[3].

Застосування оцінки і атестації працівників сприяє розвитку людського потенціалу і створює умови для самовдосконалення. Підвищення рівня заробітної плати сприяє спрямованості зусиль кожного працівника на досягнення високих показників трудової діяльності, об'єднанню співробітників і націленості на рішення поставлених виробничих задач.

Список літератури:

1. Николайчук Ю. В. Атестація персоналу як метод оцінки його розвитку [Електронний ресурс] / Ю. В. Николайчук // Рукопис. - 2017. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/.pdf>
2. Бондаревська К.В. Оцінка персоналу: сучасні методи та інструменти її проведення / К.В. Бондаревська, Т.Л. Сорокотяга // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2013. - № 2. - С. 28-32.
3. Формування ефективної системи оцінювання персоналу на підприємстві/ О.В. Григор'єва, Т.О. Галайда, А.В. Іскрук// Ефективна економіка. - 2014. - №11.

ЖИЗНЬ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОДНОГО ИЗ ЛИДЕРОВ ДВИЖЕНИЯ «АЛАШ» В КАЗАХСТАНЕ ЖУСУПБЕКА АЙМАУТОВА

Утеубаев М.Т.

кандидат исторических наук, профессор Российской академии
естествознания,
ассоциированный профессор кафедры социально-гуманитарных дисциплин
Экибастузский инженерно-технический институт имени академика
К.И.Сатпаева, г. Экибастуз, Казахстан.

В исторической летописи любого народа есть немало крупных личностей, о которых говорят: «Великий сын своей земли». Таким великим сыном казахского народа является уроженец Павлодарского Прииртышья писатель и поэт Жусупбек Аймаутов. Его имя по праву вписано золотыми буквами в историю казахской литературы.

Сегодня независимый Казахстан – уважаемое и авторитетное государство в мире, признанная модель общенационального единства и общественного согласия. И в этом есть немалая заслуга тех, кто в сложное и переломное историческое время, когда проявления национальной культуры, духовности и языка расценивалось в негативном контексте, прилагал величайшие усилия, чтобы сохранить, укрепить, развить и приумножить богатейшую культуру и литературу, стремился обеспечить достойное будущее соотечественникам. И Жусупбек Аймаутов был одним из достойных фигур из плеяды тех великих исторических личностей на звездном небосклоне отечественной культуры и литературы.

В этом году исполнилось 90-лет со дня трагической гибели одного из основоположников казахской советской литературы Жусупбека Аймаутова.

Одним из основоположников казахской советской литературы и ярким представителем национальной творческой интеллигенции Казахстана и движения «Алаш» является Жусупбек Аймаутов (1889 – 1931 гг.).

Жусупбек Аймаутов – один из классиков казахской литературы, человек многосторонних интересов. Он просветитель, поэт и писатель, ученый, романист, прозаик, драматург, публицист, переводчик, литературовед, лингвист-исследователь, психолог, журналист, педагог, политический и общественный деятель. Он оставил богатое литературное и научное наследие.

Жусупбек Аймаутов родился в 1889 году в ауле «Кызылтау» в Павлодарском уезде тогдашней Семипалатинской губернии (ныне Баянаульский район Павлодарской области). Ж. Аймаутов жил в небогатой семье, но его прадеды Дандебай и Куан были уважаемыми и образованными людьми из знатного рода. Он с детства обучался арабской грамоте, кузнечному делу и резьбе по дереву. Ж.

Аймаутов, несмотря на нужду и материальные лишения, успешно окончил Павлодарскую русско-казахскую школу в 1914 году и Семипалатинскую учительскую семинарию в 1918 году, где у него проявляется многогранный талант писателя, прозаика, драматурга, переводчика, психолога, лингвиста – исследователя.

Жусупбек Аймаутов восторженно встретил Февральскую революцию 1917 года, надеясь, что она принесет свободу, равенство, счастье народам России. Об этом он пишет в статье «Вставайте, народы! Объединяйтесь, бедняки! Вперед, молодежь!». Ж. Аймаутов являлся членом общества «Жас азамат». Будучи еще семинаристом, оказался в национально-демократической партии «Алаш», в которой он состоял с 1917 по 1919 год. Вместе с А. Байтурсиновым, М. Дулатовым, и другими видными деятелями национальной либерально-демократической интеллигенции, он активный член руководства партии «Алаш – Орда». После выхода из партии «Алаш» в 1919 году, он участвовал в становлении Советской власти в Павлодарском Прииртышье.

В январе 1920 года Жусупбек Аймаутов вступает в ряды Коммунистической партии, и с этого времени начинается его интенсивная и целенаправленная литературная и общественная деятельность.

Жусупбек Аймаутов – делегат учредительного съезда Советов Казахстана, член Президиума ЦИКа и коллегии Наркомпроса республики, член редакционной коллегии при Госиздате Казахстана, заместитель народного комиссара просвещения Казахстана, заведующий Семипалатинского ГубОНО, редактор советской газеты «Қазақ тілі» («Казахский язык»). В 1922 – 1924 годах учительствует в Каркаралинской школе. Затем, переехав в Ташкент, сотрудничает с газетой «Ақ жол» («Светлый путь»), в 1926 – 1929 годах работает директором Шымкентского педагогического техникума.

Жусупбек Аймаутов – литературную деятельность начинал как поэт, он автор 4 романов, в том числе первого казахского советского романа «Карткожа» (1926 год) и «Акбилек» (1928 год), «Дамели». Ж. Аймаутов также – автор более 10 пьес, среди них первых казахских пьес – «Рабига», «Карьеристы», «Защитник народа», «Мелодия счастья», «Канапия и Шарбану», «Шернияз» и более 50 повестей. Ж. Аймаутов является автором сказок для детей и юношества: «Негодная шапка», «Вол – великан», «Старик и старуха», «Три девушки». Главными сюжетными линиями в произведениях Аймаутова стали проблемы равноправия женщин, нравственности, борьбы с пережитками прошлого, воспитания подрастающего поколения на идеалах добра и человечности.

В архивном фонде Дома – музея Мухтара Ауэзова в Алматы сохранилась анкета, собственноручно заполненная за три года до гибели Жусупбеком Аймаутовым, где он дает довольно подробные сведения о своей жизни и творчестве. По свидетельству автора, он начал писать стихи с 13 лет. Первая публикация была напечатана в 1913 году в газете «Казах». В 1918 году в Семипалатинске Ж. Аймаутов и М. Ауэзов издают литературный журнал «Абай». Первым редактором журнала был Ж. Аймаутов. В 2008 году литературному журналу «Абай» исполнилось 90 лет, это старейший литературный журнал в Казахстане, у истоков которого стояли два великих

корифея отечественной культуры и литературы. Неслучайно классик казахстанской литературы Мухтар Ауэзов называл Жусупбека Аймаутова своим учителем, наставником и другом.

Жусупбек Аймаутов был знаком с известными и крупными отечественными учеными К. И. Сатпаевым, А. Х. Маргуланом, которые по праву составляют цвет и гордость казахстанской науки.

Жусупбек Аймаутов как талантливый ученый активно участвовал в работе Общества изучения Казахстана – крупного центра изучения истории, этнографии, экономики и естественных наук республики в 20-е годы XX века.

Жусупбек Аймаутов – человек разносторонних интересов. Он являлся автором ряда романов, многое сделал по сбору сочинений и популяризации творческого наследия С. Торайгырова. Его художественные произведения отличаются идейностью, богатством эстетических красок, мастерством художественного изложения, выразительностью языка, изяществом стиля. Названный «казахским Ушинским», он особых успехов достиг на поприще педагогики и психологии, искусства. В 1924 – 1929 годах Аймаутов проявил себя как ученый-психолог. Им был написан целый ряд учебников и методических пособий для преподавателей школ и педагогических учебных заведений. В 1924 году он издает учебное пособие «Дидактика» и «Руководство по воспитанию». Затем выходит его книга «Комплексная система методов ведения урока». А в 1926 году Аймаутов выпускает сразу несколько научных трудов: «Психология», «Психология и искусствоведение» и «Психология и выбор профессии» и другие работы. Так его книга «Психология и выбор профессии» было отпечатано в Москве, в типографии Совета Национальностей РСФСР. Книги Аймаутова по психологии интересны не только в историческом плане, но и в плане становления национальной терминологии по психологии. Эти книги не потеряли своей актуальности и сейчас в наше время.

Исследователи творчества Ж. Аймаутова считают, что «его психологические и педагогические труды составят три тома, а их перевод и публикация на русском языке станут большим событием, ибо доселе подобных сочинений, написанных с учетом национальной специфики, они не знают».

Им были переведены на казахский язык научные монографии «Краткий курс политической экономии» А. А. Богданова, «Краткое описание русской истории» М. Н. Покровского, «Азбука коммунизма» Н. И. Бухарина и Е. А. Покровского, «Конституция РСФСР», «Вопросы и мысли» П. И. Стучки, учебник «Первые практические уроки по химии» С. Сазонова и В. Верховского. Он написал множество публицистических произведений, литературно-критических статей, в том числе такие литературоведческие работы, как «Поэты абаевской школы» (1918 год, совместно с М. Ауэзовым), «О поэтическом творчестве Магжана» (имеется в виду поэзия М. Жумабаева), (1923 год), «О переводе» (1925 год), «Песнь о соколе» (1925 год). Последняя статья посвящена творчеству М. Горького. Великий классик советской литературы Максим Горький назвал Жусупбека Аймаутова «одной из вершин казахской литературы». В свою очередь, Аймаутов считал Алексея Максимовича Горького своим учителем, родоначальником всех писателей и поэтов России XX века.

Жусупбек Аймаутов своими переводами сделал достоянием народа произведения А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, Н. В. Гоголя, Л. Н. Толстого, А. Н. Островского, А. П. Чехова, А. М. Горького, Г. Тукая, У. Шекспира, Ф. Шиллера, В. Гюго, А. Дюма, Ж. Мольера, Г. Мопассана, С. Цвейга, Р. Тагора, Д. Лондона. Блистательный переводчик Аймаутов смог передать всю красоту и первозданность «Скупого рыцаря» и «Каменного гостя» А. С. Пушкина, «Ревизора» Н. В. Гоголя, «Отверженных» В. Гюго, произведений У. Шекспира, рассказов Л. Н. Толстого. Ж. Аймаутов – впервые в 1924 году, перевел на казахский язык коммунистический партийный гимн «Интернационал». Он первым в казахской литературе создал художественный образ В. И. Ленина. Жусупбек Аймаутов используя европейские стандарты, заложил основы режиссуры казахского театра. На страницах газет и журналов тех лет он опубликовал серию статей об интернациональном, нравственном и эстетическом воспитании, а также по проблемам культуры, литературы, музыки, графики, экономики, образования, двуязычия, методики преподавания русского языка, совершенствования правописания казахского языка, что очень актуально и в наши дни.

Но нелегко жилось талантливому и образованному человеку с «алашординским прошлым» в то время. Трагическую роль в судьбе Жусупбека Аймаутова сыграло письмо И. В. Сталина о газете «Ақжол», которое положило начало кампании по устранению старой национальной интеллигенции от общественно-политической деятельности. Эту репрессивную кампанию сталинского режима стал проводить в Казахстане Ф. И. Голощекин – глава партийной организации республики в 1925 – 1933 годах, друг Я. М. Свердлова, один из организаторов убийства царской семьи в 1918 году. Главный удар он обрушил на национальную интеллигенцию, прежде всего на деятелей культуры, писателей, поэтов, ученых. Ж. Аймаутов стал первой жертвой первой волны сталинских репрессий в Казахстане.

7 апреля 1925 года ЦК РКП(б) с подачи Н. И. Ежова, будущего секретаря ЦК партии и главы НКВД СССР, выносит решение о закрытии казахской газеты «Ақжол» якобы за ее националистическую направленность. Редакция газеты разгоняется. В 1925 году по различным доносам Ж. Аймаутов был исключен из партии, привлекался к суду, но вскоре оправдан. Через четыре года Ж. Аймаутова постигла участь его коллег по правительству «Алаш-Орды». 20 мая 1929 года Жусупбек Аймаутов был вновь арестован, якобы за участие в подпольной буржуазной националистической организации. В Центральном архиве ФСБ России имеются сведения о том, что Аймаутов Жусупбек Аймаутович, 1889 года рождения, уроженец аула 1 Павлодарского уезда Кзыл-Тавской волости Семипалатинской губернии, осужден 4 апреля 1931 г. решением Коллегии ОГПУ при СНК СССР по ст. ст. 58-7, 58-11 и 59-3 УК РСФСР к ВМН – расстрелу. Приговор приведен в исполнение 21 апреля 1931 года в г. Москве. Захоронен Жусупбек Аймаутов на Ваганьковском кладбище г. Москвы. («Управление регистрации и архивных фондов ФСБ России»).

Кроме того, в Департаменте КНБ Республики Казахстан по г. Алматы хранится архивное уголовное дело № 011494, в отношении 44 человек, лидеров

партии «Алаш», среди которых проходит и Аймаутов Жусупбек Аймаутович, 1889 года рождения, уроженец Семипалатинской области, который 4 апреля 1931 года решением коллегии ОГПУ при СНК СССР по ст. ст. 58-7, 11, и 59-3 УК РСФСР приговорен к высшей мере наказания – расстрелу. Приговор приведен в исполнение 21 апреля 1930 года в г. Москве.

Определением Судебной коллегии по уголовным делам Верховного суда Казахской ССР от 4 ноября 1988 года дело в отношении Аймаутова Ж. прекращено за отсутствием состава преступления, т.е. он реабилитирован.

Аймаутов Жусупбек Аймаутович, занесен в «Книгу Скорби», выпуск 1 (1996 г.), которая включает списки лиц, расстрелянных в период массовых политических репрессий в 1920-1950 г.г.

Каких-либо других материалов, на Аймаутова Ж., в уголовном деле не имеется. («ДКНБ по г. Алматы, ул. Байзакова, 275 «А»).

Творческое наследие Жусупбека Аймаутова в течение многих десятилетий было под запретом. И только 4 ноября 1988 года Верховный суд Казахстана полностью реабилитировал великого писателя ввиду отсутствия в его действиях состава преступления.

Жусупбек Аймаутов, занесен в «Книгу Скорби», выпуск 1 (1996 г.) [1], которая включает списки лиц, расстрелянных в период массовых политических репрессий в 1920-1950 годах. Кроме того, его имя занесено в книгу «Расстрельные списки», выпуск 2 (Москва, «Мемориал», 1995 г.) [2].

24 октября 1994 года на торжественном собрании общественности, посвященном Дню Республики Президент страны Нурсултан Назарбаев, отметил: «Коллективизация, массовый голод, откочевка казахов за пределы своей исторической родины – все это недавнее прошлое. Сакен Сейфуллин, Беимбет Майлин, Султанбек Кожанов и еще 65 тысяч лучших сыновей и дочерей казахского народа были уничтожены в Казахстане в годы сталинских репрессий». На примере лишь одного человека Президент Нурсултан Назарбаев показал, как тоталитарная система целенаправленно и изощренно преследовала тех, кого объявляла своим врагом. «Недавно отыскался сын выдающегося казахского писателя и общественного деятеля Жусупбека Аймаутова, репрессированного и расстрелянного в 1930 году. Трагически сложилась жизнь этого человека, вина которого заключалась лишь в том, что он был сыном своего отца и не отказался от него. Вплоть до 50-х годов он преследовался карательными органами, был посажен в тюрьму, потерял не только родину, но и собственное имя. И сегодня этот уже пожилой человек живет в Алтайском крае, превратившись из Бектура в Виктора» (общенациональная газета «Казахстанская правда» № 172 от 25 октября 1994 года). Это отметил в своем докладе Президент страны Нурсултан Назарбаев. Добавлю лишь от себя к вышеизложенному, в последние годы сын Жусупбека Аймаутова Бектур проживал, в г. Алматы в доме для престарелых. Кроме того, у писателя осталась дочь Муза. По – разному, сложилась жизнь и судьба детей Жусупбека Аймаутова. Его внуки проживают в Казахстане, России, в Москве, Санкт-Петербурге.

За свою короткую жизнь, Жусупбек Аймаутов плодотворно проявив себя в разных жанрах, оставил содержательное глубокое творчество. Его книги

возвращаются к народу. Они составили антологию литературной, общественной и гуманистической мысли.

Богатое творческое наследие Жусупбека Аймаутова было собрано, исследовано учеными института литературы и искусства имени М. О. Ауэзова и в 1996-1999 годах выпущено в 5 томах. Казахстанский читатель через 60 лет вновь познакомился с произведениями известного художника и мастера слова.

В Казахстане и на родине писателя в Павлодарской области очень много делается для увековечения памяти Жусупбека Аймаутова. В Астане, Семее, Павлодаре и Баянауле его именем названы улицы. В Павлодаре Казахский музыкально-драматический театр носит имя Ж. Аймаутова. В 2003 году в аллее бюстов просветителей и академиков Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова был установлен бюст Ж. Аймаутова.

Творческое наследие Жусупбека Аймаутова является национальным достоянием республики, его имя заслуженно вошло в золотой фонд отечественной культуры.

Список литературы

1. Книга Скорби. Выпуск I. – Алматы, 1996. – С. 360.
2. Расстрельные списки. Выпуск 2. Ваганьковское кладбище, 1926-1936 //ФСК Российской Федерации. Общество «Мемориал» - М., 1995. – С. 303.

ПРОЦЕДУРА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ

Ігнатченко Ірина Георгіївна

Доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка

Кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна

Мокан Аліса Святославівна

Студентка 6 курсу 5 групи

Інституту підготовки кадрів

для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна

У процесі реформування державної служби велику користь може принести вивчення досвіду іноземних держав із ефективною системою державної служби. Аналіз закордонного досвіду дозволяє дослідити закономірності розвитку правового регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців за вчинення дисциплінарних проступків, а також обрати шляхи вдосконалення регулювання цих питань в Україні. Основним шляхом має бути модернізація існуючих і створення нових норм чи моделей притягнення до відповідальності, які відповідають соціально-економічним умовам, традиціям, національним особливостям тощо.

В українській теорії та практиці дисциплінарне правопорушення має ряд ознак. До них відносяться суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона. Якщо йде мова про притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців, то логічно, що суб'єктом дисциплінарного проступку в даному випадку є державний службовець у розумінні ч. 2 ст. 1 Закону України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 року (далі – Закон № 889-VIII) [1]. Здатність нести персональну відповідальність за скоєний дисциплінарний проступок є частиною правосуб'єктності державного службовця, яка набувається фактично із початком виконання ним обов'язків державної служби, що перелічені у ч. 1 ст. 1 Закону № 889-VIII та прийняття присяги. Специфіка відносин, що складаються під час проходження державної служби полягає в тому, що вони регулюються відповідним законодавством у сфері державної служби, а також Дисциплінарними статутами окремих категорій державних службовців, що в свою чергу, можуть встановлювати особливий порядок притягнення винних осіб до відповідальності та накладення стягнення.

Об'єктивна сторона дисциплінарного проступку державного службовця формується з елементів, що характеризують його як особливий акт зовнішньої

поведінки особи. Дисциплінарні проступки, як і інші правопорушення — це виключно поведінка людей, а не думки та переконання. Обов'язковими елементами об'єктивної сторони дисциплінарного проступку державних службовців є неправомірний вчинок (дія чи бездіяльність) державного службовця; заподіяння шкоди суспільству, державі, авторитету державної служби та інші випадки зазначені ч. 2 ст. 65 Закону № 889-VIII; наявність причинного зв'язку між протиправним вчинком і заподіяною шкодою. Протиправність поведінки державного службовця полягає у порушенні службових обов'язків, покладених на нього вимогами Закону, посадовими інструкціями, підзаконними нормативно-правовими актами.

Підставою для притягнення державного службовця, винного у протиправному діянні, до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку вважається дія або бездіяльність, що полягає у невиконанні чи неналежному виконанні державними службовцями своїх обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за які до нього може бути притягнуто дисциплінарне стягнення.

Що стосується особливостей німецької процедури притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності, то Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 року передбачає, що державні службовці є особливою групою працівників, що проходять публічну службу, пов'язані з правовими інститутами «узами публічно-правових відносин служіння та вірності» [2]. Особи, які зайняті на державній службі у Німеччині, поділяються за загальним правилом на три категорії: чиновники, службовці і робітники державних установ [3, с. 131]. Порядок притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності у регулюється Федеральним дисциплінарним статутом від 09 липня 2001 року [4, с. 52]. Цей нормативно-правовий документ відповідно до параграфу 1 поширюється як на діючих державних службовців, так і на тих, що перебувають у відставці (у разі виявлення дисциплінарних проступків, які були ними скоєні під час проходження служби). У свою чергу, Закон України № 889-VIII не містить подібних положень та поширюється лише на осіб, які безпосередньо перебувають на державній службі.

Відповідно до параграфу 5 Федерального дисциплінарного статуту до державних службовців можуть бути застосовані такі види дисциплінарних стягнень: 1) догана; 2) штраф; 3) скорочення заробітної плати; 4) зниження в посаді; 5) звільнення з посади державної служби, а дисциплінарними заходами щодо державних службовців, які вийшли на пенсію, є: 1) зменшення пенсії; 2) позбавлення пенсії. В Україні перелік дисциплінарних стягнень, що застосовуються до державних службовців вдвічі менший, відповідно до ст. 66 Закону України № 889-VIII [1] складається із наступних пунктів: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службову відповідність; 4) звільнення з посади державної служби. Варто звернути увагу, що українське законодавство, на відміну від німецького, не містить дисциплінарних стягнень по відношенню до державних службовців, окрім звільнення з державної служби, які б спричиняли для них обмеження матеріального характеру. Більшість

дисциплінарних стягнень в Україні спрямовані на встановлення для державних службовців обмежень саме морального, соціального та організаційного характеру.

Проаналізувавши вищевикладене, необхідно зазначити, що можна говорити про необхідність деталізації орієнтовної системи дисциплінарних проступків державних службовців. Формуючи таку систему, слід пам'ятати, що не всі проступки на державній службі є однаковими у бік негативного впливу. Всі дисциплінарні проступки державних службовців можна поділити на побутові, державні та змішані. Критерієм цієї класифікації може бути спрямованість негативного впливу дисциплінарних проступків. Порівнюючи законодавство України та Федеративної Республіки Німеччина у сфері дисциплінарної відповідальності державних службовців, можна зробити висновок, що дисциплінарна відповідальність більш спрямована на захист саме публічно-правових інтересів, забезпечення належного рівня публічного адміністрування, стабільності та авторитету держави.

Список літератури

1. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/conv#n697>;
2. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 року (з наступними змінами і доповненнями) URL: www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf;
3. Зеленський В.М. Особливості правового регулювання конкурсного відбору на державну службу за трудовим законодавством європейських країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 32. Т. 2. С. 129–132;
4. Лопушанський І. П. Публічна служба Німеччини: досвід для України. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 4(8). С. 48–54.

СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПОЗИЦІЇ ПРОТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДАНОГО ІНСТИТУТУ

Заборовський Віктор Вікторович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права и процесу
Ужгородський національний університет

Манзюк Василь Васильович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Ужгородський національний університет

Одним із різновидів відповідальності адвоката за невиконання або ж неналежне виконання його професійних обов'язків є цивільно-правова відповідальність. В контексті притягнення адвоката до даного різновиду відповідальності, одним із найбільш проблемних питань є доцільність існування інституту страхування такої відповідальності адвоката. Правова природа даного інституту вже не одноразово була предметом нашого дослідження, зокрема, в аспекті сутності даного різновиду страхування [1; 2; 3] та розкриття деяких питань механізму такого страхування [4; 5]. Проведене дослідження насамперед надало нам можливість розкрити сутність даного інституту та дійти висновку, що введення інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката безпосередньо спрямоване на захист його інтересів та інтересів його клієнта.

Проте не всі науковці притримуються позиції щодо доцільності існування страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, насамперед, що стосується закріплення положення про обов'язковість такого страхування. Свої позиції вони аргументують насамперед тим, що:

- адвокатська діяльність не належить до діяльності, що створює підвищену небезпеку [6, с. 29];
- відсутні економічні та соціальні передумови його існування, а його введення призведе до істотного подорожчання вартості послуг адвоката [7, с. 19];
- побоювання, що клієнти звертатимуться до страхових компаній кожного разу, коли програватимуть справи, що супроводжуватиметься лише додатковими витратами для адвоката [8];
- існування такого страхування не зумовлено якими-небудь реальними потребами (кількість позовів до адвокатів про відшкодування збитків є вкрай незначною, ще рідше клієнт стикається з неплатоспроможністю адвоката) [9, с. 23]. Практично повна відсутність відповідних позовів стосовно адвокатів впливає на відсутність стимулу до страхування ними своєї професійної відповідальності [10, с. 42];

Деякі науковці виступають не проти запровадження інституту страхування цивільно-правової відповідальності в цілому, але не вважають за доцільне існування обов'язкового різновиду такого страхування. Ж.Г. Павлова виходить з того, що введення обов'язкового страхування може зруйнувати адвокатуру як інститут шляхом поєднання його з комерційною системою [11, с. 261].

Крім цього, противники обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, в багатьох випадках на підтримку своєї позиції наводять досвід США, де майже у всіх штатах таке страхування є добровільним. А це вказує на потребу в дослідженні і досвіду зарубіжних країн щодо запровадження інституту страхування відповідальності адвоката, зокрема, в США, що і буде здійснено нами в подальшому.

Список літератури

1. Заборовський В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні: обов'язкове чи добровільне? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 194-198.
2. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.
3. Заборовський В.В. Деякі проблемні питання притягнення адвоката до цивільно-правової відповідальності за умови її страхування. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Міжнародної конференції (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 461-464.
4. Бисага Ю.М., Заборовський В.В. Деякі проблемні питання механізму страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 136-140.
5. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
6. Мельниченко Р.Г. Адвокаты избавились от страха. *Адвокатская практика*. 2010. № 1. С. 29-32.
7. Токмаков И.С. Обязательное страхование профессиональной ответственности адвоката: есть ли необходимость? *Адвокатская практика*. 2011. № 4. С. 14-20.
8. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні: відповіді на основні запитання. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/buklet-strahuvannya.pdf>
9. Кратенко М.В. Договор об оказании юридической помощи в современном гражданском законодательстве: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Томск, 2005. 30 с.
10. Нилус Г.Н. Перспектива и возможности страхования профессиональной ответственности адвокатов. Тезисы. *Вестник Адвокатской*

палаты Иркутской области. 2006. № 10. С. 42.

11. Павлова Ж.Г. Теоретико-правовые основы обязательного страхования профессиональной ответственности адвоката. *Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института. 2018. № 1 (25). С. 256-263.*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Святошнюк Арина Леонідівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Україна

В умовах економічної кризи, розвитку електронних технологій, «дистанційного життя» у зв'язку із появою Ковід-19, все більшого розповсюдження набуває купівля-продаж у мережі Інтернет. Все більше фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб працюють в «онлайн-просторі», зокрема, це стосується електронної торгівлі.

Поняття електронної комерції врегульовано як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Організація економічного співробітництва та розвитку визначає: «1) у вузькому сенсі, електронна комерція – це продаж чи покупка товарів та послуг між бізнесом, домашніми господарствами, фізичними особами, урядами та іншими державними чи приватними організаціями, що проводяться через мережу Інтернет. Товари та послуги замовляються через Інтернет, але платіж та остаточна доставка товару або послуги можуть здійснюватися як в он-лайн, так і в офлайн режимі. 2) у широкому сенсі, електронна комерція – це будь-яка форма бізнес-відносин, де взаємодія між суб'єктами відбувається шляхом використання Інтернет-технологій» [1, с. 68].

У Типовому законі «Про електронну торгівлю» ЮНСІТРАЛ прямо не визначається поняття електронної торгівлі, проте термін “торгова діяльність” включає у свій зміст: «будь-які торгові угоди на постачання товарів, послуг або обмін товарами, послугами; дистрибуторські угоди; комерційне представництво і агентські угоди; факторинг; лізинг; будівництво промислових об'єктів; надання консультаційних послуг; інжиніринг; купівлю-продаж ліцензій; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового й підприємницького співробітництва; перевезення вантажів і пасажирів транспортом» [3]. Зазначений перелік не є вичерпним.

Отже, виходячи з наведених вище визначень електронної торгівлі у міжнародних документах, можливо виокремити наступні ознаки електронної торгівлі: 1) є господарською діяльністю; 2) виражається у покупці чи продажі товарів та послуг; 3) здійснюється через мережу Інтернет (он-лайн); 4) є формою бізнес-відносин; 5) включає у свій зміст будь-які торгові угоди.

Згідно з Законом України «Про електронну комерцію», електронна торгівля визначається як «господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення

електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем».

Проте, вказане визначення електронної торгівлі не є досконалим, повною мірою не відображує усі ознаки електронної торгівлі, а також не відповідає міжнародним актам ЄС. Закріплене у національному законодавстві поняття визначає електронну торгівлю, як певну діяльність, кінцевою метою якої є укладання угод.

Щодо визначення поняття електронної торгівлі у науковій літературі, більшість вчених вказує на ознаку «бізнес-активності».

Так, деякі вчені визначають електронну торгівлю як “різновид бізнес-активності, в якій взаємодія суб’єктів бізнесу з купівлі-продажу товарів і послуг (як матеріальних, так й інформаційних) здійснюється за допомогою глобальної комп’ютерної мережі Інтернет або будь-якої іншої інформаційної мережі” [4, с. 59].

Інші науковці зазначають, що електронною торгівлею є “придбання чи продаж товару за допомогою електронних носіїв чи через мережу, подібну до Інтернет. Дане поняття може включати в себе замовлення, оплату та доставку товарів або послуг» [5, с. 7].

Деякі вчені розуміють під електронною торгівлею “технологію, яка забезпечує повний замкнений цикл операцій, що включає замовлення товару (послуги), проведення платежів, участь в управлінні доставкою товару (виконання послуги). Зазначені операції проводяться із використанням електронних засобів й інформаційних технологій та забезпечують передачу прав власності або прав користування одною юридичною (фізичною) особою іншій” [6, с. 12].

Отже, у науковій літературі, електронна торгівля розглядається, як певного роду бізнес-активність, що виражається у формі придбання чи продажу товарів за допомогою використання електронних засобів та інформаційних технологій, метою такої бізнес-активності є передача прав власності або прав користування.

Таким чином, на основі вищевикладеного, пропонуємо розглядати електронну торгівлю комплексно, враховуючи усі істотні ознаки останньої. Отже, електронна торгівля – це форма бізнес-активності або господарська діяльність, що виражається у передачі права власності або користування товарів та послуг за допомогою мережі Інтернет, змістом якої є укладення торгових угод.

Список літератури

1. Маловічко С. В. Тенденції та перспективи розвитку електронної торгівлі в Україні. Економіка і регіон. № 4 (53). 2015. С 67-73.
2. Про електронну торгівлю: Закон України від 03.09.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
3. Information Economy Report 2005. E-commerce and Development. United Nations Conference on Trade and Development / United Nations. New York, Geneva, 2005. P.18.
4. Макарова М.В. Електронна комерція: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. 272 с.

5. Електронна комерція: Навч. посібник / А.М. Береза, І.А. Козак, Ф.А. Шевченко та ін. К.: КНЕУ, 2002. 326 с.

6. Волокитин А.В., Маношкин А.П., Солдатенков А.В., Савченко С.А., Петров Ю.А., Лопаткин С.В. Электронная коммерция. М.: НТЦ “ФИОРД-ИНФО”, 2002. 272 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ТА ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ (СТ. 289 КК УКРАЇНИ)

Сидоренко Андрій Антонович

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Сенько Вікторія Вікторівна

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

В сучасних умовах розвитку правової системи перед органами державної влади, зокрема, правоохоронними органами, стоїть пріоритетне завдання щодо забезпечення добробуту та безпеки суспільства, забезпечення прав і свобод, громадської безпеки і порядку. Важливе місце займає питання протидії кримінальним правопорушенням проти власності, які на сьогоднішній день є дуже поширеними. Одним із нагальних та болючих питань для будь-якого суспільства, а так само і для українського, є злочинність і протидія даному явищу. Криміналізація відносин набула сьогодні особливої актуальності. Негативні прояви, що мають місце у економічній та культурно-ідеологічних підсистемах українського суспільства, знаходять свій вияв у високому рівні кримінальних правопорушень корисливої мотивації. Одним з яких є незаконне заволодіння транспортним засобом ст. 289 Кримінального кодексу (далі – КК України) [1], суспільна небезпечність якого, крім іншого, пов'язана також зі створенням загроз безпеці дорожнього руху.

Серед науковців, які займалися вивченням даного питання слід назвати таких вчених, як Мисливий В.А., Бондар В.С., Бочковий О.В., Дудоров О.О., Кривонос М.В., Скляніченко Д.В. та ін.

Сучасні трансформаційні процеси у нашій державі, проблемний період у становленні окремих сфер суспільної діяльності, які супроводжується загостренням збройних конфліктів на Південному сході та складною функціональною перебудовою правоохоронної системи корелюються із створенням принципово нових форм злочинної діяльності, у тому числі й незаконних заволодінь транспортними засобами. Не дивлячись на оснащення транспортних засобів високотехнологічними захисними системами, кількість злочинних посягань залишається практично на тому ж рівні, зокрема, через постійне удосконалення засобів та способів злочинної діяльності.

На сучасному етапі в Україні відбувається інтенсивний розвиток транспорту, підвищується динамічність його використання, спостерігається тенденція до

збільшення кількості транспортних засобів на одиницю населення. Серед кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту (розділ XI Особливої частини КК) особливе місце займають незаконні заволодіння транспортними засобами, в результаті чого власники (законні володільці) цих засобів позбавляються можливості реалізовувати належні їм права, а відносинам власності завдається істотна шкода. Враховуючи покладені на правоохоронні обов'язки щодо забезпечення та захисту прав людини, одним із напрямків їх діяльності є притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що причетні до вчинення кримінального правопорушення, у тому числі, передбаченого ст. 289 КК України. Усе вище зазначене підтверджує необхідність та своєчасність вивчення юридичного складу зазначеного правопорушення, зокрема його об'єкту та предмету.

Кожне кримінальне правопорушення завжди посягає на певний об'єкт, заподіює йому шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Будучи одним із чотирьох елементів складу кримінального правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення дає можливість визначити суспільно-політичну сутність кримінального правопорушення, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, чим більш важливим є об'єкт, тим більш небезпечним є кримінальне правопорушення, а отже, тим більш пріоритетною повинна бути кримінально-правова охорона цього об'єкта [2, с. 77].

Визначення об'єкта кримінального правопорушення є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого протиправного посягання, оскільки кримінальне правопорушення завжди посягає на певний об'єкт, бо не існує таких кримінальних правопорушень, які ні на що не посягають. Відповідно, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України є суспільні відносини, що регулюють безпеку руху та експлуатації транспортних засобів та контрольоване використання транспортних засобів. Слід також додати, що додатковим необхідним або факультативним безпосереднім об'єктом злочину, залежно від конкретного способу вчинення цього злочину, можуть виступати життя і здоров'я особи, власність, інші блага [3, с. 20].

Ще однією ознакою об'єкту даного кримінального правопорушення є предмет кримінального правопорушення. Відповідно, предметом ст. 289 КК України є транспортні засоби. Щодо поняття транспортного засобу, то відповідно до примітки до ст. 286 КК України, під транспортними засобами слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби [1]. У свою чергу, відповідно до пункт 1.10 Закону України «Про правила дорожнього руху» від 10.10.2001, транспортний засіб – пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів [4]. Слід зауважити, що не є предметами злочину, передбаченого ст. 289 КК, рухомий склад метрополітену, фунікулера та інших видів залізниць (пасажирські й вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо), а так само річкові та морські судна.

Питання про визнання транспортним засобом як предметом у т. ч. розглядуваного злочину мопедів (мопедом є двоколісний транспортний засіб, який має двигун з робочим об'ємом до 50 куб. см або електродвигун потужністю до 4 кВт) і велосипедів із таким двигуном ще й досі залишається дискусійним та потребує законодавчого врегулювання.

В юридичній літературі виділяють такі ознаки транспортного засобу як предмета злочинів, передбачених статтями 286, 287, 289, 290: 1) сертифікованість як продукту промислового виробництва; 2) наявність ідентифікаційних номерів вузлів та агрегатів; 3) обов'язковість державної реєстрації та обліку; 4) самохідність, що забезпечена наявністю двигуна; 5) визначена енергетична потужність; 6) відповідність технічним умовам, нормам і стандартам; 7) експлуатаційна функціональність; 8) придатність для перевезення людей, вантажів або виконання спеціальних робіт; 9) наявність реєстраційних документів і номерних знаків; 10) придатність до експлуатації у сфері дорожнього руху; 11) належність до джерел підвищеної небезпеки; 12) неповна підконтрольність людині в процесі експлуатації; 13) здатність у разі порушення експлуатації завдавати шкоди здоров'ю і життю людини [5, с. 191].

Таким чином, враховуючи вище викладене, вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України є суспільні відносини, що регулюють безпеку руху та експлуатації транспортних засобів та контрольоване використання транспортних засобів. Крім того, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України є всі види транспортних засобів згідно примітки до ст. 286 КК України, а також у п. 1.10 Правил дорожнього руху.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2002 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
3. Протидія незаконному заволодінню транспортними засобами підрозділами Національної поліції України: практичний poradnik з елементами інтерактивних технологій / Бондар В.С., Бочковий О.В., Дудоров О.О., Кривонос М.В., Скляніченко Д.В. та ін. / за ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.О. Дудорова. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2020. 311 с.
4. Про правила дорожнього руху : Закон України від 10.10.2001 № 1306-2001-п URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>
5. Мисливий В.А. Транспортний засіб як предмет злочинів проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту. Право і суспільство. 2018. № 5. С. 191-197.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Товт Юрій Михайлович
аспірант, Львівський державний
університет внутрішніх справ, Україна

Питання кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений порядок обігу лікарських засобів належать до числа тих, що не отримали належного рівня дослідження. Фрагментарно такі питання розглядаються в науково-практичних коментарях, а також у дослідженнях І.А. Коваленка[1], В.М. Мельничука[2], С.П. Митича[3], А.А. Музики[4], Н.О. Гуторової [5], Ю.О. Данилевської[6] та ін.

Коли мова йде про кваліфікацію відповідних кримінальних правопорушень, то це поняття ми розуміємо як правозастосовну діяльність щодо застосування кримінально-правових норм до конкретного випадку вчинення суспільно небезпечного діяння [7, С. 43]. Але про таке йдеться, якщо здійснюється оцінювання вчиненого конкретною особою у певних умовах відповідного діяння. В аспекті ж нашого дослідження, ми звернемо увагу на питання розмежування складів кримінальних правопорушень та оцінки випадків вчинення діянь, відповідальність за які передбачене кількома нормами.

Як зазначає Л.П. Брич, відображуючи злочин в його істотних ознаках, кожен конкретний склад злочину з точки зору формальної логіки є загальним, збірним, безвідносним поняттям. Оскільки, склади злочинів зі спільними ознаками є порівнюваними поняттями, то вони перебувають один з одним у логічних відношеннях, котрі визначаються логічними відношеннями між поняттями про кореспондуючі ознаки цих складів злочинів. Останнє визначає тип співвідношення між складами злочинів. А він у свою чергу – правила кримінально-правової кваліфікації, які є різними для кожного такого типу співвідношення. Тому під час законотворення дуже важливо закласти таке співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками, яке дасть можливість досягти під час застосування кримінально-правових норм того кримінально-політичного результату, який був метою законотворення [8, с. 171]

Також Л.П. Брич зазначає, що типами співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками є лише певний різновид зв'язку взаємодії між елементами відповідної системи. Чинний КК включає групи складів злочинів зі спільними ознаками з такими типами співвідношення: передбачені колізуючими нормами; суміжні склади злочинів; склади злочинів, передбачені потенційно конкуруючими як загальна і спеціальна нормами; склади злочинів, передбачені потенційно конкуруючими як кілька спеціальних нормами; склади злочинів, передбачені потенційно конкуруючими як частина і ціле нормами. Оскільки,

різні типи співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками визначають властиві для кожного з них, але відмінні одні від одних, правила кримінально-правової кваліфікації, то кожному такому типу відповідає інший вид розмежування складів злочинів у кримінально-правовій кваліфікації. [8, с. 173]

Розпочнемо зі складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 321-1 КК, як одного з центральних, що передбачає відповідальність за посягання на встановлений порядок обігу лікарських засобів.

Перша ситуація, це співвідношення ст. 231-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) та ст. 305 КК. В літературі з цього приводу зазначається, що відповідні склади мають таку спільну ознаку, як предмет – фальсифіковані лікарські засоби. Але об'єктивні сторони досліджуваних складів злочинів є різними. Так, обов'язковою ознакою контрабанди є місце – митний кордон. Перевезення ж фальсифікованих лікарських засобів, яке не полягає в їх переміщенні через митний кордон, становить собою кримінальне правопорушення у вигляді фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, при цьому, спосіб, час, обстановка не мають значення [1, с. 158-162]. Хоча, як видається, більш правильно вважати, що в частині переміщення фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон має співвідношення загальної (ст. 321-1 КК) і спеціальної (ст. 305 КК) норм.

Пропонуються в літературі і правила розмежування ст. 321-1 КК від окремих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Зазначається, що норми про відповідальність за кримінальні правопорушення передбачені у ст. 321-1 КК є спеціальними стосовно складів кримінальних правопорушень передбачених ст. 227 КК «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» та ст. 229 КК «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення походження товару». [1, с. 142]

З такими міркуванням є сенс погодитися лише в частині співвідношення складів кримінальних правопорушень передбачених ст. 227 КК та 321-1 КК (як співвідношення загальної та спеціальної норми). Що ж до співвідношення ст. 229 КК та 321-1 КК то у цій ситуації більш імовірно має місце співвідношення цілого і частини: коли фальсифікація лікарських засобів є цілим, а «незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування...» є частиною (способом).

Аналогічна ситуація і стосовно ст. 177 КК. Хоча діяння з фальсифікації лікарських засобів і можуть містити ознаки кримінальних правопорушень передбачених відповідною статтею, але оскільки «незаконне використання винаходу, корисної моделі, інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі» буде способом вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 321-1 КК та є істотно менш небезпечним (має істотно легшу санкцію) то додаткова кваліфікація за ст. 177 КК також не потрібна.

Заслуговує на увагу і питання співвідношення між ч. 2 ст. 321-1 КК та ст. 140 КК. Звісно, що між цими складами можна виділити можливу спільну спеціальну ознаку – суб'єкт (медичний або фармацевтичний працівник). Проте,

кримінальне правопорушення відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 140 КК є необережним, обов'язковою ознакою є суспільно небезпечний наслідок (тяжкі наслідки) та спеціальний потерпілий (хворий). З огляду на такі ознаки відповідні кримінальні правопорушення є окремими (суміжними), хоч і мають спільну ознаку (суб'єкт - медичний або фармацевтичний працівник).

Ще один важливий момент, який в літературі та правозастосовній практиці не отримав розгляду. Як відомо, лікарські засоби поділяються на «звичайні», отруйні, сильнодіючі, наркотичні та радіоактивні. Яку кримінально правову оцінку повинні отримувати незаконні діяння з фальсифікованими лікарськими засобами які належать до отруйних, сильнодіючих, наркотичних та радіоактивних?

Як видається, у таких випадках слід говорити про наявність сукупності кримінальних правопорушень. Якщо особа вчиняє незаконне виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих наркотичних лікарських засобів – за ст.ст. 321-1 КК та ст. 307 КК; якщо завідомо фальсифікованих отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – за ст. 321-1 КК та ст. 321 КК; якщо завідомо фальсифікованих радіоактивних лікарських засобів – за ст. 321-1 КК та ст. 265 КК.

Підстави для наведених висновків такі.

Перше, очевидно, що при вчиненні відповідних діянь винний посягає на два різних об'єкти: суспільні відносини у сфері забезпечення встановленого порядку обігу лікарських засобів та суспільні відносини у сфері забезпечення встановленого порядку обігу наркотичних, отруйних, сильнодіючих чи радіоактивних засобів чи речовин відповідно.

Друге, варто пригадати сформульоване ще В.М. Кудрявцевим правило, згідно з яким ідеальна сукупність злочинів відсутня лише у тому випадку, коли дії винного спричиняють шкоду об'єктам, які знаходяться між собою у відносинах підлеглості або один з об'єктів є частиною іншого [9, с. 248–249]. Очевидно, що вищеназвані об'єкти не є ні підпорядкованими, ні співвідносяться як частина і ціле.

Третє, слід відзначити, що тут буде відсутнє порушення принципу *non bis in idem*. Варто відзначити, що ЄСПЛ неодноразово наголошував, що той факт, що одне діяння становить два правопорушення, не суперечить ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції, тобто поняття ідеальної сукупності порушень кримінально-правового характеру цілком узгоджується з принципом «*non bis in idem*». Таким чином, викладене дає підстави підтвердити висновок про доцільність кваліфікації діянь у таких випадках як сукупності кримінальних правопорушень.

Щодо інших с кримінальних правопорушень проти встановленого порядку обігу лікарських засобів то варто наголосити на такому. Як зазначає А.А. Музика, у правозастосуванні може виникнути необхідність у розмежуванні порушення передбачених ст. 321-2 КК та ст. 141 КК. З цього приводу він пропонує, що у випадку порушення прав пацієнта (проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії

спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки), дії винуватого слід кваліфікувати за ст. 141 КК (за правилами конкуренції спеціальної і загальної норм). Хоча тут же зазначає, що законодавцем створено нічим не виправдану конкуренцію норм, за якої одні й ті самі, і, навіть більш небезпечні діяння і наслідки, караються менш суворо, ніж за ст. 231-2 КК. До того ж, за частинами першою і другою зазначеної статті, порівняно зі ст. 141 КК, відповідальність настає незалежно від заподіяння наслідків [4].

Запропонований А.А. Музикою підхід заслуговує на підтримку як в частині правила кваліфікації, так і в частині вказівки на недосконалість законодавства.

Склад кримінального правопорушення передбаченого ст. 321-2 КК (у частині клінічних випробувань лікарських засобів) відрізняється і від незаконного проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК) тим, що такі випробування відбуваються на законних підставах, але з порушенням встановленого порядку проведення такого дослідження[4].

На останок, не можемо обійти увагою зміни у підходах до кваліфікації кримінальних правопорушень відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 306 КК. В літературі зазначається, що склад кримінального правопорушення передбачений ст. 306 КК, є спеціальним стосовно складу передбаченого ст. 209 КК [10]. Така позиція була обґрунтована до змін редакції ст. 306 КК у 2019 році. Справа у тому, що у попередній редакції ст. 306 КК передбачала відповідальність за «розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих ЛЗ, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб, ...». У зв'язку зі змінами відповідальність за такі діяння зі ст. 306 КК виключено. Це дає підстави стверджувати, що на сьогодні ст. 209 та 306 КК більше не співвідносяться як загальна та спеціальна норми, а відтак, за наявності ознак такі діяння можна і слід кваліфікувати за сукупністю.

Список літератури

1. Коваленко І.А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження: монографія / за наук. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 232 с.
2. Мельничук В.М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2017. 269 с.
3. Митич С.П. Злочини, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2019. 258 с.
4. Музика А.А. порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів: науково-практичний коментар. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2019. №3(45). С. 139-146

5. Гуторова Н.О. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію медичної продукції // <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%93%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%9D.%D0%9E.1.pdf>
6. Данилевська Ю.О. Звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. Спеціальний випуск № 1. С. 46-51
7. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
8. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія / Л. П. Брич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с
9. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. М. : Юрист, 1999. 304 с.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / 5-те вид., допов. – Х. : Право, Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n901>

CONFLICT MANAGEMENT SYSTEM IN THE ORGANISATION

Makarova Hanna,

student, Faculty of international trade and law, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

Khmurova Viktoria,

candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Management, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

In wiktionary a conflict is defined as a clash or disagreement, often violent, between two or more opposing groups or individuals. Bohannan characterizes conflict to be as basic as culture is in society, which possibly controlled and utilized profitably for better cultural development and maintenance of social order. [7] This word came from Latin *conflictus*, past participle of *confligere* (“to strike together”), from *com* (a form of *con-*) - (“together”) + *fligere* (“to strike”). [1]

The practice of entrepreneurship confirms that there is no way to avoid conflicts in the workplace. Due to the one of the most comprehensive research "Workplace Conflict and How Businesses Can Harness It to Thrive" done by CPP, 85% of employees experienced conflict in some way. [2] This research was carried out in May 2008, analyzed workers' attitudes about conflict from nine countries around Europe and the Americas.

It is important to investigate the main sources of organizational conflicts. Simon Golan and Tony Lingham classified them into two main categories by factors. (table 1)

Table 1 Source of organizational conflicts

Source of organizational conflicts	Situation
<i>Structural factors</i>	
Specialization	when employees in an organization are specialists in many tasks and workers have little knowledge of another's job responsibilities.
Common Resources	obligation to share resources
Goal Differences	when groups or departments in the organization have different and incompatible goals
Interdependence	when workers are in an interdependent situation, it is easy to blame a co-worker when something goes wrong
Authority Relationships	most people do not like being told what to do
Status Differences	when managers are granted privileges denied to other employees

Jurisdictional Ambiguities	when the lines of responsibility in an organization are uncertain and unwanted tasks pass onto the next person
Roles and Expectations	when the subordinate's role is not clearly defined and each party has a different understanding of that role
<i>Personal factors</i>	
Skills and Abilities	when an experienced employee must work with a novice who has good theoretical knowledge but few practical skills.
Personality Conflicts	co-worker who is difficult to get along with
Perceptions	when employees and managers have different perceptions of situations
Diversity	differences in age, cultural background, ethics, and values
Personal Problems	when people bring their personal problems to work

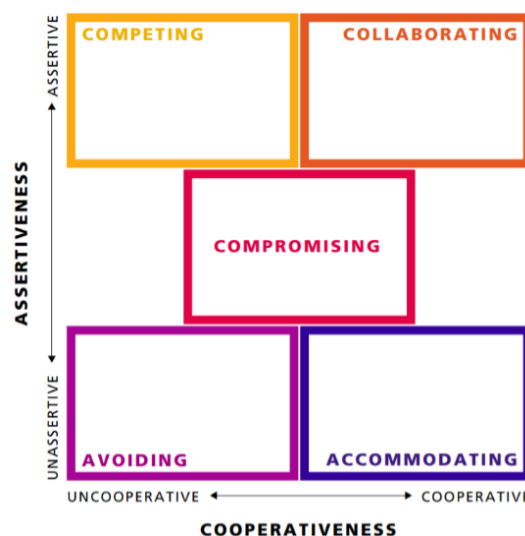
Source: by author based on [3]

There is a big reason why it is important to have strong conflict management system in every company. On the one hand, conflict can lead to loss of productivity inside a company. But on the other hand, conflict can motivate and generate new creative ideas, increase flexibility and improve relations between colleagues. So if you want to improve working environment, you need to be aware of different styles of conflict management.

The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument (TKI) used all over the world due to estimate an individual's behavior in conflict situation. For more than 40 years it is used to resolve conflicts. [4] According to that, there are five major conflict-handling modes —collaborating, competing, avoiding, accommodating, and compromising. It depends on two basic dimensions: assertiveness and cooperativeness. (picture 1)

Picture 1

Source: [4]

The first style is collaborating— a combination of being assertive and cooperative. The main point is to find a solution that will meet everyone's needs. It works best when

the long-term relationship and outcome are important. Imagine the situation when employee want to improve his skills and take part in an MBA program. He wants to reduce work hours but manager don't like this idea. They can have a conflict, but instead of that, they can find a great solution for both of them. For example, the employee can take online classes and the company may pay for his studying.

The second style- competing. In this case competitors tend to be assertive and uncooperative. It will suit when the outcome is more important than the relationship. But there is no need using this model inside one organization, because it won't help you to build reliance and trust. If it is a competition with another company for a new client or for a leadership, this model is the best.

The third model is avoiding, when competitors want to avoid conflict at all costs. They are usually unassertive and uncooperative. They are not up to deal with a problem. In management this style can be effectively used in the situation when it is better to postpone dealing with it or when the result of this conflict tend to be poor. But you need to be attentive, because sometimes it can lead to confronting important issues.

The accommodating style is cooperative and unassertive. In this style, the person does everything to satisfy another one, even if he must give up his personal goals. Relationship has a higher value in this case, so we can use it in situations, when the outcome isn't so important. In practice it can be used if one employee has chosen the task without agreement and discussing with another colleague. Because of that another one don't have any other chance and must tackle unchosen task in order not to make a conflict.

The last style is compromise. This style means that individuals have their own points of view, but they still respect the other person's goal. Because of that they strive to find an acceptable solution that will satisfy both of them. It is best to use this style when the outcome is not crucial and time is against you; for instance, when you just need to make a decision and move on to more important things.

To sum it up, TKI gives you a lot of benefits, such as awareness of fast and effective way to resolve a conflict with gaining maximum positive points; awareness of your team preferences; awareness of strong and weak sides of your management system; it's easy and fast. But on the other hand it's important to pay attention also on the real reason of the conflict and the outcome that you would like to gain. The combination of these all factors can give the opportunity to build up a strong conflict management system in any organisation.

Resources

1. Wiktionary [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://en.wiktionary.org/wiki/conflict>
2. CPP. Workplace Conflict and How Businesses Can Harness It to Thrive [Электронный ресурс] / CPP // Global Human Capital Report. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.themyersbriggs.com/-/media/f39a8b7fb4fe4daface552d9f485c825.ashx>.
3. Simon Dolan. Introduction to International Organizational Behavior [Электронный ресурс] / Simon Dolan. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <https://pdf4pro.com/view/introduction-to-international-organizational-behavior-54891e.html>.

4. Kenneth W. Thomas and Ralph H. Kilmann. Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument [Электронный ресурс] / Kenneth W. Thomas and Ralph H. Kilmann // Сpp. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: https://kilmanndiagnostics.com/wp-content/uploads/2018/03/TKI_Sample_Report.pdf.

5. Dr. Barbara Benoliel. What's Your Conflict Management Style? [Электронный ресурс] / Dr. Barbara Benoliel // Walden News. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.waldenu.edu/news-and-events/walden-news/2017/0530-whats-your-conflict-management-style>.

6. Dr. Benoliel. What is your conflict management style? [Электронный ресурс] / Dr. Benoliel // HRD. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.hcamag.com/nz/news/general/what-is-your-conflict-management-style/150170>.

7. Bohannan, Paul (ed.) (1967). "Introduction": Law & Warfare: Studies in the Anthropology of Conflict. Pp xv-xiv. Austin: University of Texas Press.

RESEARCH ON THE VALUE OF INTERNATIONAL COMMUNICATION OF THE SPORTS CULTURE IN THE IMPLEMENTATION OF "ONE BELT AND ONE ROAD" GEO-STRATEGY

Medvid Viktoriia

Doctor of Economics, Professor

Faculty of Economics and Management, Sumy National Agrarian University

Zhijiang Yu

PhD student of management

Faculty of Economics and Management, Sumy National Agrarian University

Abstract: From the perspectives of communication science, politics, geography, sports science, and other disciplines, this paper discusses the value of international communication of China's sports culture for China's "One Belt and One Road" geo-strategy. As a national strategy for the rise of major powers, the Belt and Road Initiative begins with economy and trade, and expands with culture. The dissemination of sports culture plays a vital role in the peaceful rise of China. By comparing the rules and characteristics of the international communication of sports culture in western countries, this paper holds that the strategic value of sports culture is mainly reflected in five aspects: 1. Sports is an essential medium of communication and cooperation between countries; 2. Sports culture can effectively reduce the geographical risk of Chinese sports industry and enterprises; 3. Sports culture is an important resource for economic development and cooperation between countries; 4. Sports culture is a meaningful way to shape national image and soft power; 5. Sports culture helps to shape the international discourse power and discourse system of Chinese sports.

Keywords: Belt and Road, Geo-strategy, Sports culture, International Communication, value

Introduction

Adhering to the principle of extensive consultation and jointing contribution and shared benefits, the geo-strategy of "One Belt and One Road" promotes the common development of countries along the belt and Road, and realizes common modernization (Cui, 2014). As is a national strategy for China's coordinated and parallel development at home and abroad in the new era, implementating the geo-strategy of "One Belt and One Road" objectively forms the second round of global communication of Chinese civilization to the Eurasian continent.

If the focus of the first 30 years of reform and opening-up was "bringing in", now the focus of the geo-strategy of belt and Road Cooperation is "going global", a strategic platform for China's peaceful rise to participate in global governance reform. It is a strategic guarantee for the great rejuvenation of the Chinese nation and the realization of the Chinese dream.

Sport is an important part of social culture. In the rise of great powers, sports often rise first, which will inevitably promote the international dissemination of national sports culture. At present, China's sports are also facing the rise from a sports country to a sports power. In the process of implementing the "One Belt and One Road" geo-strategy, the strategic value of sports culture should be fully explored and utilized. This is useful to realize the internationalization of China's sports with the help of the national "One Belt and One Road" strategy should be considered.

1 Practice of international communication of sports culture in western countries

The rise of a power is not only a process of continuous improvement of economic, scientific and technological, military strength, but also a process of continuous growth and accumulation of soft power. Therefore, enhancing the attraction and affinity of culture and ideology is vital (Yuan, 2004). Western sports culture has taken the fast train of colonization and globalization, and built sports products into cultural brands and cultural symbols by conveying western cultural system and values through successful commercial promotion and wonderful live matches (X. Hu, 2006).

With the strong material basis and technical force, the Olympics has been continuously spreading and radiating outwards. It leads the development pattern of global sports cultural exchange and interaction. Therefore, the current pattern of global sports culture is an important embodiment of the western developed countries' right of discourse and domination in global affairs. In short, the essence of modern sports culture is western sports culture.

At the beginning of the 20th century, with strong industrial backing, the United States began to promote cultural export with economic export, and used its commercial and cultural advantages to shape the global image of "Made in America". With the rapid spread of American sports culture represented by basketball, baseball and football around the world. Sports media, NBA, and other sports media acted as the vanguard of sports globalization and passes on American sportsmanship and values and constructed the cultural soft power of The United States in international communication.

2 The geo-strategy of "One Belt and One Road" puts culture first

The essence of the great national rejuvenation is cultural rejuvenation (A. Hu & Liu, 2012). The Belt and Road initiative begins with economy and trade, and expands with culture. Culture should play the role of bridgeheads in the geo-strategy of "One Belt and One Road"(Liu, Jin, & Liu, 2007). The further exchanges and cooperation of culture between countries along the Belt and Road can achieve common development of regional cooperation and build a sense of community with a shared future.

On the one hand, culture first can enhance cultural integration and value recognition among countries along the Belt and Road. "One Belt and One Road" strategy runs through the Eurasian continent and across China, India, Muslim, western and other civilized areas. Therefore, there are huge cultural differences geographically which inevitably leads misunderstanding and resistance to "One Belt and One Road". Bilateral or multilateral cultural exchanges can better explain the strategic connotation and enhance the cultural integration and value recognition of both sides. Therefore, Culture first can improve the recognition of the Belt and Road strategy.

On the other hand, Cultural inheritance and innovation are the endogenous driving force of social and economic development in countries along the Belt and Road. Cultural

exchange, cultural trade, and cultural innovation are important resources for economic growth and endogenous driving force for social development. Cultural exchanges, cultural trade and cultural innovation are vital for regional economic development and the recognition of the cultural values of the Belt and Road in the world.

2.1 Sport is an essential medium for communication and cooperation between countries

Under the background of regional economic integration and economic globalization, China's geo-strategy needs to cross over many civilized regions such as China, India, Muslims, and the West during its implementation in the global scope. Cultural differences are bound to bring specific difficulties to the implementation of China's geo-economic strategy. Sport and related cultural activities have internationally accepted technical standards, competition rules, and operation procedures. They are less affected by national size, social system, ideology, cultural tradition, religious belief and other factors. Therefore, it is easier to overcome the above gaps during international communication activities.

Sport is the universal language of the world and a pioneer of communication and cooperation among countries beyond ethnic groups, religions, and cultures. The obstacles and resistance to international communication are relatively small. For example, among the world's six major news agencies, sports news currently accounts for about a quarter of the total publication volume. In the World Yearbook of The United States, one-tenth is sports information. The sports industry, especially sports events and sports tourism industry, can integrate the population flow, information exchange, culture communication. Therefore, sports is one of the best carrier of cultural transmission (Wang, 2012). As a vital link of communication, large sporting events such as the Olympics and World Cup, sports tourism activities have become important global media events which have vigorously promoted cultural exchanges and cooperation among countries.

2.2 Sports culture can effectively reduce the geographical risk of Chinese sports enterprises

The geo-strategy of the Belt and Road faces doubts and prejudices from some countries along the routes and western countries. Some even slander the Belt and Road with the so-called "Marshall Plan", "neocolonialism", "debt trap", and other fallacies for political purposes. They also accused China's geo-strategy only pursues for international hegemony and exploiting energy resources.

These deliberate denigration and political distrust have brought uncertainties and risks for China's geo-strategy. Therefore, Du Debin pointed out that under the current global political and economic pattern, China's geo-strategic breakthrough should start from the field of "low politics". Sports and cultural exchanges and cooperation as the entry point is align the concept of "low politics" priority development. Compared with industries related to finance, energy, or raw materials related, the coupling interaction with sports culture and sports industry can effectively degrade the excessive cost burden of "geographical distance", "cultural distance", and "system distance" faced by Chinese sports enterprises. More importantly, sports culture can relieve the pressure of financial risk, clear away geo-strategic obstacles, and build political mutual trust between China and countries along the Belt and Road.

2.3 Sports culture is an important resource for economic development and cooperation between countries

On the one hand, the systematic coupling interaction of sports culture and sports industry is helpful to build sports brands with Chinese characteristics in the world. Because brand effect can help Chinese sports products become a strong cultural symbol and attract many audiences under the promotion of mass media and consumer culture.

On the other hand, the industries produced by the coupling of sports culture and sports industry are usually sunrise industry which can enhance national health, national creativity, and social vitality. In the framework of regional economic cooperation, by using geographical advantages, mining and integrating sports resources, sports culture brings into fully plays the unique role of sports in foreign exchanges and cooperation. Therefore, the sports industry can promote exchanges and cooperation in the field of economy, culture, tourism, and education, etc.

2.4 Sports culture is an meaningful way to build national image and soft power

The shaping of national image depend not only on the hard power such as solid military, economic, political, but also the continuous improvement of the international communication ability of national culture. Culture, especially representative culture, plays a central role in establishing national image. It is of great value to the establishment of national image. Sports as a kind of culture also reflects a country's comprehensive competitiveness, social outlook and values. Furthermore, global sports events are an important channel and platform for spreading national image and demonstrating soft power.

With the support of China's geo-strategy and state, a series of foreign exchanges and cooperation activities related to sports culture attracts the participation from the government to the people. Such as sports events, sports activities, sports exchanges, academic communication, coaches and athletes training, sports assistance, information consultation, health care, rehabilitation, sports industry, sports law improvement, and other sports-related things. Nowadays, sport is rapidly promoting a positive image of Chinese culture in one of the most popular forms of soft power available today.

2.5 Sports culture helps to shape the international discourse power and discourse system of Chinese sports

The meaning of discourse power itself is the power to control public opinion (Sun, Wang, & Zhou, 2012). The effective output of China's sports culture and values is conducive to establishing the rationality and authority of international sports discourse power. Meanwhile, discourse power can also create a good public opinion environment and influence cognition, and win the recognition and favor of the world (Tan, 2013). Nowadays, sports globalization serves as a platform for sports discourse expression. To seize the commanding heights of the discourse, various countries present a fierce multi-game on this platform.

However, the commanding heights of current sports discourse are occupied by western developed countries. Significantly, the wave of sports globalization, marked by the Olympics, has "killed" other diversified national sports cultures in the world with the western sports culture and its values. Therefore, to some extent, the western sports discourse has resulted in the dissolution and submergence of the traditional Chinese sports discourse.

In the book of "The Conflict of Civilizations Again", Huntington argued that with the advancement of modernization, returning to one's inherent culture has become a trend (Huntington, 1996). Chinese sports culture, which represents China's excellent traditional culture, is the blood and soul of China's sports. It provides spiritual motivation and intellectual support for the development of sports. The appeal of the value of sports culture is a precious resource for constructing a sports discourse system. Therefore, the exchange and communication of sports culture can enhance the affinity, appeal, and recognition of Chinese sports discourse. More importantly, it can boost the confidence of Chinese sports discourse to the world and build a Chinese sports discourse system with mainstream status.

3 conclusion

Under the background of the pattern of the strong position of western sports culture, Chinese sports culture has a strategic value for the implementation of China's "One Belt and One Road" geo-strategy. China's peaceful rise has changed the distribution of economic powers and provided the world with an alternative culture.

Under the impact of "culture first", the communication of sports culture actively carries out along the "Belt and Road". Furthermore, there are many kinds of traditional sports in China. To conform to the development direction of world sports culture, the traditional Chinese sports, which are culturally symbolic, should be selected, especially martial arts, ethnic minority sports, and other brand events.

References

- Cui, L. (2014). Promoting the re-spreading of Chinese civilization in Eurasia based on "One Road, One Belt". *JOURNALISM BIMONTHLY*, 127(5), 6.
- Hu, A., & Liu, T. (2012). The Culture-centered Chinese Great Rejuvenation On the Uniqueness of Contemporary Chinese Culture. *Frontiers*, 7. doi:DOI:10.16619/j.cnki, rmitxsqy.2012.14.002
- Hu, X. (2006). The Chinese folk games. incarnate Cultural Diversity in leisure development. *Journal of Sports and Science*, 27(2), 3. doi:DOI:10.13598/j. issn1004-4590.2006.02.001
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Touchstone Books.
- Liu, C., Jin, Y., & Liu, J. (2007). Sports management system reform in China from the perspective of theories of governance. *Journal of Physical Education*, 14(8), 3.
- Sun, K., Wang, H., & Zhou, N. (2012). The Epitome of Concept -A Study Based on London Olympic Games Reports. *Journal of Sports and Science*, 33(5). doi:DOI:10.13598/j.issn1004-4590.2012.05.013
- Tan, S. (2013). Loss of Right in the Pattern of Imbalance: Analysis of the Current Situation of China's International Sports Discourse and Research on Expanding the Path-Ponderation on the Unfair Incidents at London Olympics. *Journal of Chengdu Sport University*, 39(5), 5.
- Wang, J. (2012). Research on Sports Promoting the Dissemination of Chinese Culture. *Sports Culture Guide*(10), 4.
- Yuan, S. (2004). Issues on the Research of "Beijing Consensus". *The contemporary world and socialism*, 5, 5. doi:DOI:10.16502/j.cnki.11-3404/d.2004.05.005

UMIESTNENIE ZNAČKY „PRÁCA NA SLOVENSKU“ NA UKRAJINE

Puzanov Vasil,

PhD v odbore sociálna komunikácia, odborný asistent
Záporižska národná univerzita
Záporižia, Ukrajina

Značka je názov, výraz, dizajn, symbol alebo akákoľvek iná charakteristika, ktorá identifikuje produkt alebo službu od jedného predajcu, na rozdiel od tovaru alebo služieb iných predajcov. [1]

A keďže poskytovanie práce na Slovensku je služba, tak je to podľa toho aj značka. Najbežnejšími formami určovania polohy značky sú: textovo-grafická reklama v novinách, textovo-grafická reklama v televízii, textovo-grafická a audiovizuálna a textová reklama na internete.

Jazykmi značky „práca na Slovensku“ na Ukrajine sú ukrajinčina a ruština. Použitie konkrétneho jazyka závisí od toho, akým jazykom väčšina ľudí v konkrétnom regióne komunikuje v každodennom živote. Návrh textu značky je fráza „práca na Slovensku“. Niekedy sa k tejto fráze pridávajú slová „legálne“, „oficiálne“, „v továrni“, „podľa zmluvy“: všetky tieto dodatočné slová ukazujú dôležitosť a spoľahlivosť ponuky služieb.

Nezáleží na tom, či ide o videoreklamu alebo grafickú reklamu, je v nej minimum textu. Obvykle je to správa o dostupnosti práce na Slovensku, pre ľudí s ukrajinským pasom je uvedená minimálna mzda, pozície, na ktorých budú zamestnanci pracovať, a kontakty na sprostredkovateľa, menej často konkrétne zamestnania a názvy veľkých zamestnávateľov. spoločnosti, sú uvedené požiadavky na budúcich zamestnancov a dokumenty, ktoré sú potrebné. Niekedy ako dodatočné bonusy sprostredkovatelia uvádzajú pomoc pri získavaní povolenia na pobyt a poskytovaní bezplatného bývania.

Najčastejšími grafickými prvkami sú vlajka Slovenskej republiky, ktorá najčastejšie slúži ako podklad pre pracovné inzeráty, ako aj štátny znak Slovenskej republiky. Tieto dizajnové prvky majú dve funkcie, po prvé, potvrdiť, že práca sa ponúka práve na Slovensku, a nie v Slovinsku, a po druhé, vytvoriť ilúziu formálnosti, a tým aj spoľahlivosť tejto pracovnej ponuky. Často sa používa aj obraz erbu Európskej únie, pretože je známe, že väčšina Ukrajincov zaobchádza s Európskou úniou dobre [2]

Aj v pracovných ponukách na Slovensku môžete vidieť obrázky, ktoré vytvárajú príjemnú atmosféru: šťastní pracovníci, nové stroje v čistej miestnosti alebo iné krásne obrázky moderného a pohodlné pracovisko, nádherná krajina Slovenska, tiež symbol meny euro.

Sprostredkovatelia medzi slovenským zamestnávateľom a ukrajinskými zamestnancami sa maximálne snažia vytvárať pozitívny obraz o práci na Slovensku, a to tak pozitívnymi faktami objektívnej reality, ako aj vytváraním príjemného emocionálneho vplyvu na potenciálnych zamestnancov z Ukrajiny.

Na základe už vykonanej analýzy teda odpovieme na štyri kľúčové otázky stratégie určovania polohy značky. S akým cieľovým publikom by mala byť značka spojená? Najširšie možné pracovné publikum, ktoré bude súhlasiť s pracovnými špecialitami. Ako sa bude podnikanie vašej spoločnosti líšiť od konkurencie? Sprostredkovateľská spoločnosť vytvára v maximálnej možnej miere ilúziu spoľahlivosti a oficiality poskytovania svojich služieb. S akou emocionálnou alebo racionálnou hodnotou by mala byť značka spojená? Emocionálny prospech - mediátor si maximálne vytvára imidž šťastného pracovníka, ktorý pracuje v slušných podmienkach za slušný plat. Racionálnym prínosom je konkurencieschopný plat podľa štandardov Ukrajiny, možnosť cestovať do inej krajiny, možnosť získať povolenie na pobyt v inej krajine, možnosť využívať výhody práce v Európskej únii. Akým dôkazom je potrebné preukázať, aby im trh veril? Sprostredkovateľské firmy spravidla neposkytujú žiadny dôkaz o svojej nadradenosti nad konkurenciou. Plne sa spoliehajú na dobre navrhnutú reklamu a vytváranie imidžu seriózných oficiálnych organizácií s veľkým počtom skutočných príbehov o úspechu ľudí zamestnaných na Slovensku.

Bibliografia

1. Kotler, P., & Keller, K. L. (2009). Marketing management. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall. 812 p.
2. Більшість українців підтримують вступ до ЄС і НАТО - опитування SOCIS [Elektronický zdroj] // INTERFAX.COM.UA : інформаційне агентство "Інтерфакс-Україна", 2007. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/770338.html> (dátum prístupu: 28.10.2021).

THE INSPIRATION OF SPORTS MANAGEMENT SYSTEM MODE OF SPORTS DEVELOPED COUNTRIES TO CHINESE SPORTS MANAGEMENT

Slavkova Olena,

Ph. D., Professor, Public management and administration department ,
Sumy National Agrarian University, Ukraine

Zongxi Li,

Ph. D. student of study of the specialty "Management"
Sumy National Agrarian University, Ukraine
Henan Institute of Science and Technology, China

Abstract:By analyzing and studying the sports management system, sports strategic planning and the planning indexes of various sports fields in developed countries, this paper finds out the difference between China and the United States, Britain, France, Germany, Japan, Australia and other countries in sports management system mode, and according to the national conditions, In the study of sports management system and mode to realize complementary advantages, this is not only the development trend of sports management system and competitive sports management mode reform, but also can promote the development of China's sports management system, to build China into a strong sports country important reference significance.

Key words: Sports developed countries, Sports management system, China, Inspiration

Sports developed country is a relative, dynamic and comprehensive concept, which is a judgment made in comparison with other countries. The United States, The United Kingdom, France, Germany, Japan, Australia and other world sports developed countries not only have strong strength in competitive sports, in the field of mass sports and sports industry also go ahead in the world. The development of national sports management system is inseparable from the support of various elements. Due to the different national conditions of each country, the optimization of various development factors also varies greatly. Some factors are optimized to a higher degree, while others are not. We should objectively analyze the social environment in which these elements appear, identify some established external factors, and find out those aspects that can be adjusted and changed through subjective efforts and human factors, so as to gradually improve our sports management system.

1 Sports management system in developed countries

The American system has few levels and great social supervision. The educational administration in the United States is decentralized, with simplified government agencies and fewer personnel, which mainly play the role of planning, guidance and coordination. Most American schools manage sports on a purely commercial model, which is the biggest difference from the rest of the school. American college athletic sports is a diversified league mode, with large management personnel and university presidents leading. It has formed a mature mode of combining sports and education,

industrialized operation and self-support. The management mode of American competitive sports is typical of social management, and the development of modern professional competitive sports is very mature [1].

The British system has few but fine institutions and a high level of legal system. The educational management system in Britain is relatively simple from the administrative structure to the institution setting inside the school. As far as educational administration is concerned, it can only be divided into central and city (county) levels vertically. The whole nation system of Britain has the characteristics of diversified sports funds, transparent sports funds flow, scientific and systematic competitive sports talent training system and equal opportunities. Elite private schools in Britain often have first-class sports facilities and equipment. But the facilities in state schools are generally inferior to those in private schools.

The French system combines centralization and decentralization. France belongs to the centralized system of the country, in education management for a long time to implement a highly centralized system. Its sports management system mode is government-led mass participation mode.

The German system in which the state governments enjoy full autonomy and autonomy. Germany is a federal country, and the federal government and the state governments have a clear division of labor in education management. Its sports system is also adapted to the national system, showing the following characteristics: the non-governmental and social sports, and the implementation of autonomy, the government only plays the role of assistance and in some aspects of the unwritten bear some sports funds; Administrative bodies at different levels and in different departments participate in sports administration according to the scope of functions and powers stipulated in the Basic Law, with clear responsibilities, rights and benefits; Club is the most basic organization of sports management as well as the specific organizer of sports. The management personnel of each administrative organization take part-time job as the principle and voluntary dedication as the creed; The administrative personnel shall be elected in the form of a parliamentary system; Build the organization from the bottom up and manage it from the top down.

Japan and Australia are both typical market economy countries. In Japan, there are a large number of large-scale sports facilities in colleges and public sports facilities, while in primary and middle schools, sports facilities are mainly below medium scale. Some researchers classify the management mode of Competitive sports in Japan as government-oriented; Australia focuses on the development of other multiple functions of competitive sports, and has established a vertical, top-down competitive sports management organization, which plays an important role [2].

In general, the developed countries attach great importance to the development of physical education in primary education, sports management concepts tend to be consistent, and lifelong education is implemented. National sports management systems are guided by social needs. Although national political and economic systems are different, they work together to promote the physical health of teenagers and children. In line with national conditions, a mature and perfect training system has been formed in physical education teaching and management.

2. Inspiration to Chinese sports management system

Through the analysis and study of sports management system in the developed countries, in the management system model in our country, should be combined with the "constant education value" and "changes in the development of resource elements" macro idea of government leading, market participation, self-improvement and multiple subject cooperation school management system, with the value of the educational resources lead to guide management of expectations, And to construct the guarantee and guidance mechanism of sports management in the form of government-led; To construct the dynamic mechanism of sports management in the form of market participation; To construct the self-improvement mechanism of sports management in the form of all-round feedback; The coordination mechanism of sports management should be constructed in the form of multiple associations [3].

The curriculum of sports management is of positive significance to the training of sports management talents, and it is urgent for relevant experts and scholars to promote their growth and help them develop towards the direction of advanced, high-level, diversified and professional development. Pay attention to higher education, training world famous experts. Pay attention to the close combination of scientific research and training, highlight sports performance, and establish an advanced and strict management evaluation mechanism [4]. Promote the materialization of university sports association and explore the diversified league model; Promoting the professionalization of management personnel and bringing the important role of university presidents into full play; Perfecting the laws and regulations system of university competitive sports as soon as possible; Adhere to and perfect the combination of sports and education mode of athlete training; Actively explore the industrialization operation mode of college competitive sports; Give full play to the role of social sports resources, expand students extracurricular sports activities and extracurricular sports training.

3 Conclusion

Due to the early development and rapid growth of sports management system in developed countries, they tend to mature in terms of cognition of the value of sports management, which has a very solid foundation, and also come out on top in terms of sports management system model. Western Europe and the United States and other European and American countries of the mode of sports management system and school management mode is the dominant social management model of competitive sports, can produce complementary system and development model, while China's government leading management pattern, and the United States, Britain, France, Germany, Japan and Australia have different social systems and economic development. In the study of sports management system and mode, according to its national conditions and cultural foundation, make sports competition sports management mode is dominated by the government management to the management of sports social organizations as the leading factor, to realize the two complementary advantages, this is our country's sports management system of the management mode of competitive sports and school sports reform and the development trend of [5]. China should change the role of government sports department and release sports administrative power. Perfect the legal regulation to guarantee autonomy and realize

the positive interaction between autonomy of sports and rule of law; Enhance the ability of independence, strengthen the internal governance of sports industry; And with autonomy as the main, administration as the auxiliary, the rule of law to make the connection of the sports society coordinated governance road. Promote the development of China's sports management system, speed up the pace of China's sports management professional development to catch up with developed countries.

References

1. Feng Junxiang. Comparative study on development Modes of Competitive Sports between Chinese and American universities, Sports Culture Guide.2014 (5) : 133-136.
2. Wang Hongjiang, Liu Qing. Study on competitive Sports management model in USA, Australia and Japan, Journal of Chengdu Sports University.2007,33 (3) : 7-11.
3. Zhang Ya-wen, Wang Long-yang, Cao Hu-dan. Construction and Implementation of school PE resource Management System, Hubei PE Science and Technology.221,40 (7) : 654-658.
4. Che Xiaobo, Wei Lin. Some thoughts on the establishment of first-class physical education universities from the development of foreign physical education universities, Journal of Shanghai Physical Education University.2003,27 (4) : 72-79.
5. Shi Weilin, MAO Lijuan. Comparative study on management Mode of School Competitive sports in developed countries, Journal of Beijing Sport University.2009,32 (10) : 25-30.

УСПЕШНО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СРПСКОГ БРЕНДА У УКРАЌИНИ НА ПРИМЕРУ ПРОИЗВОДА КОМПАНИЈЕ АДРИА

Пузанов Васил Михајловић,

Ph.D. друштвених комуникација, виши предавач
Запоришки национални универзитет
Запорижја, Украјина

Производи српског бренда Адриа представљени су у две велике продавнице у Украјини (Новус и Дакрис) [1], а доступни су и за наручивање на Интернету. Ова чињеница доказује да су ови производи прилично популарни у Украјини.

Упркос томе, нигде не постоји реклама за производе овог бренда. Ова важна чињеница показује да се сво позиционирање бренда врши кроз паковање и квалитет њихових производа. Пажљиво ћемо размотрити паковање 4 главна производа овог бренда, а такође ћемо утврдити које место су заузели на украјинском тржишту млека.

Најпопуларнији производ робне марке Адриа је српски сир. Пошто реч „сир“ и синтагму „бугарски сир“ у Украјини користи велики број произвођача, синтагма „српски сир“ није случајно изабрана. Прво, овакво позиционирање производа указује на његову јединственост на тржишту, а друго, наглашава да је производ високог квалитета, јер је Балкан место где се традиционално производе сиреви високог квалитета. Амбалажа је углавном у плавој боји са примером сервирања српског сира. Да би се нагласило да производ није украјински, сир се служи са црним маслинама. Такође је важно напоменути да је паковање у потпуности направљено на украјинском језику, односно да је производ максимално фокусиран на масовног украјинског потрошача, који обично слабо говори стране језике.

Други најпопуларнији производ бренда Адриа је крем сир. Овај производ није јединствен за украјинско тржиште, али је изузетан по томе што има веома висок проценат масти. Обично се ови сиреви користе за припрему сложених јела у кафићима и ресторанима. Дизајн амбалаже производа веома је сличан дизајну амбалаже српског сира, на њој је, на плавој позадини, прелепа порција производа, украшена зеленилом. Експерименталнија сорта крем сира је са мирођијом и краставцем, а истакнута је зеленом бојом на паковању. Језик паковања је украјински.

Трећи најпопуларнији производ бренда Адриа је суши сир. Производ није јединствен за украјинско тржиште, али својом ценом успешно конкурише другим понудама. Такве сиреве купују суши барови и јапански ресторани. Дизајн паковања нам показује лепо направљене ролне у оквиру у јапанском стилу. Такво паковање јасно показује чему служи овај сир. Језик паковања је украјински.

Четврти најпопуларнији производ жига Адриа је турско национално јело у српској верзији – кајмак [2]. У Украјини је кајмак мало познат и није представљен у великим продавницама. Амбалажа овог производа је зелена,

приказана је не само пријатна порција са зачинским биљем, а најчешћи начин употребе овог производа је да се уместо путера намаже на хлеб. Језик паковања је украјински.

Дакле, видимо да је позиционирање производа бренда Адриа веома квалитетно. Српски стручњаци нуде производе који се разликују од оних на украјинском тржишту. Међу понуђеним производима има и апсолутно јединствених за украјинско тржиште, и оних које имају аналоге, али боље због низа својих конкурентских предности. Такође, вреди напоменути да је прави корак био да се направи потпуна украјинизација амбалаже како би роба била усмерена на што ширу публику купаца, а не само на њихов елитни сегмент.

Библиографија

1. Adria у Києві [Електронски ресурс] // VSE.UA : интернет-каталог товарів та послуг, які можна отримати у Києві, 2007. URL: <https://vse.ua/ct/9301/?fo=41190> (датум обраћања: 28.10.2021).
2. Alan Eaton Davidson: The Oxford Companion to Food. Hrsg.: Tom Jaine. 3. Auflage. Oxford University Press, New York 2014, ISBN 978-0-19-104072-6, „Kaumak“

THE ROLE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN ENSURING SUSTAINABLE SOCIETY DEVELOPMENT

Hlinchuk Yuliia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of General Technical Disciplines,
Technology and Civil Security
Rivne State University of the Humanities, Ukraine

A person spends a significant part of his life in a general secondary education institution. Therefore, its impact on the life, health and working capacity of the younger generation – the future labor potential of the state should not be underestimated. After all, good health is the main condition for a person to perform his biological and social functions. And in the system of market relations, human health is both its subjective value and economic factor, which involves the preservation of professionals – high-level professionals, whose health determines the stability of their performance [4, p. 57].

The realities of modern reality have long led to the conclusion that the thoughtless exploitation of resources, in particular human, poses an obvious threat to the existence of society. This led to the adoption of the UN Convention on the Sustainable Development of Humanity, where sustainable development is seen as the development of society that meets the needs of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

The direct organizer of the educational process is a teacher, who, according to the law, is obliged to protect the life, health and ability to work of students. Therefore, it is up to the teacher to preserve the gene pool and the potential of the nation as a condition for sustainable development of the state.

Awareness of this has led to the adoption at the state level of a number of laws and programs aimed at preserving the life, health and ability to work of general secondary education students and has brought to the attention of scientists to this problem.

In particular, T. Berezhna [1] emphasizes the inseparability of education and health, which has always been and remains the main factor in the security of the nation and the priority of health.

According to N. Rylova, the health and attitude to health of students plays an extremely important role due to the fact that educational institutions are part of the socialization of children, where, among other values, the value of health is learned and motivation to preserve own health and the health of others [5].

N. Grebnyak, V. Demenkov, D. Makarov, A. Batakova note that for a long time the main socially determining factor in the lives of children and adolescents is the institution of general secondary education, which is indispensable and almost the only

institution after the family, able to influence health of the younger generation, according to [2].

However, a theoretical analysis of the activities to preserve the health of students in general secondary education suggests that it is unsatisfactory. Thus, the number of healthy students during the period of schooling decreases from 86.59% to 10.0–25.81%, and 52.69% of students have functional disorders. In specialized institutions of general secondary education there are 8.85% more students with chronic pathology and 27.00% more during the period of study of sick students than in general secondary education institutions with the traditional form of education [3]. Moreover, in recent years, the health of children and adolescents remains unsatisfactory with a negative trend [6, p. 35–60].

Thus, based on the above, it can be argued that today, during the general secondary education, the younger generation is rapidly losing their health, which is contrary to the strategy of sustainable development of society. In our opinion, this problem needs an immediate solution.

List of references

1. Бережна Т. І. Впровадження здоров'язберезувальних педагогічних технологій як педагогічна умова інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогіка здоров'я*: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернігів, 25–26 берез. 2014 р.). Чернігів: Педагогічна думка, 2014. С. 29–30.
2. Гребняк Н. П., Деменков В. Ю., Макаров Д. С., Батакова А. В. Факторы риска для здоровья, обусловленные санитарным содержанием детских и подростковых учреждений. *Довкілля та здоров'я*. 2000. № 2 (9). С. 7–10.
3. Калиниченко І. О., Стеценко О. В., Стеценко Н. М., Стефаник Т. В. Оцінка стану здоров'я школярів загальноосвітніх навчальних закладів різного типу. *Вісник СумДУ*. Сер.: «Медицина». 2012. № 1. С. 172–177.
4. Ландо О. Здоров'язберігальна компетентність майбутніх учителів початкових класів: поняття і структура. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 39. С. 56–68.
5. Рылова Н. Т. Организационно-педагогические условия создания здоровьесберегающей среды образовательных учреждений: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ГОУ ДПО «Кузбасский региональный институт повышения квалификации и переподготовки работников образования». Кемерово, 2007. 196 с.
6. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України: за ред. Квіташвілі О. Київ: МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». 2015. 460 с.

MODERN UNDERSTANDING OF COMPETENCE-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO GYMNASIUM STUDENTS

Polonska Tamara

PhD, Senior Research Fellow, Leading Researcher
Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

The competence-based approach is the basis for cardinal changes, guidelines and tasks of modern national education and ensuring a continuous process in formation and development of a student's harmonious creative personality. The introduction of a competence-based approach in the educational process of institutions of general secondary education (IGSE) is one of the directions for renewal and modernization of education in Ukraine.

At present, the competence-based approach is not a completely new phenomenon for the global, including domestic, educational space. The concept of "competence-based education" appeared in the United States in the 60s of the XX century, but was formed only in the late 80s. A famous specialist in the field of psychology of teaching foreign languages I.O. Zymnia has identified three stages in the development of a competence-based approach in education:

- the first (60–70 years) – the concept of "competency" was introduced into the scientific apparatus; prerequisites for differentiating the terms "competency" and "competence" are created;
- the second (70–90 years) – the categories "competency" and "competence" are used in the theory and practice of teaching languages, as well as in the management and teaching of communication. The published work of the English psychologist John Raven "Competence in modern society" (1984) provides a thorough definition of the term "competence", and describes 37 competences;
- the third (the end of the 90s and the beginning of the 21st century) – the study of competence as a scientific category for teaching and the widespread introduction of the competence-based approach in education; identification of key competences [1].

In 2006, the European Parliament (EP) and the Council of Europe (CE) adopted the Recommendations on Key Competences for Lifelong Learning. Competences are defined here as "a combination of knowledge, skills and attitudes appropriate to the context. Key competences are those which all individuals need for personal fulfilment and development, active citizenship, social inclusion and employment" [2, p. 4]. The Reference Framework sets out eight key competences: 1) Communication in the mother tongue; 2) Communication in foreign languages; 3) Mathematical competence and basic competences in science and technology; 4) Digital competence; 5) Learning to learn; 6) Social and civic competences; 7) Sense of initiative and entrepreneurship; and 8) Cultural awareness and expression. In 2018, the EP and CE approved an updated European Reference Framework of Key Competences for Lifelong Learning, which sets out eight key competences: 1) Literacy competence; Literacy competence; Mathematical competence and competence in science, technology and engineering

and; Digital competence; Personal, social and learning competence; Civic competence; Entrepreneurship competence; Cultural awareness and expression competence [3]. The Recommendation presents not only an updated Reference Framework of Key Competences for Lifelong Learning, but also outlines good practices supporting the development of competence-oriented approaches in education and training, including nonformal learning and in a lifelong perspective.

A competence-based approach to teaching languages is also declared in the Council of Europe document “Common European Recommendations for Language Education: Learning, Teaching, Assessment”, which clearly emphasizes the importance of constructing educational content in educational institutions based on a competence-based approach [4].

The recommendations of the EP and the CE have become a guideline for defining key competences in state educational documents of European countries, including Ukraine. In particular, the new educational standards of the domestic school are based on the above recommendations, but are not limited to them.

The modern understanding of the competence-based approach in general and key competences in particular contains state documents that guide and regulate the educational policy of Ukraine, namely: Concept of the New Ukrainian School (2016), State Standard of Primary Education (2018); Typical educational programme of general secondary education institutions of the third degree (2018); Law of Ukraine “On Education” (2019); Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education” (2020); State standard of Basic Secondary Education (2020); Typical educational programme for 5–9 grades of general secondary education institutions (2021).

These documents quite clearly declare the competent paradigm of domestic school education, the need to form students’ life skills (“life skills”), which in the future would allow them to feel free and comfortable in the modern world space. The main characteristic of the competence-based approach is a shifting emphasis from the learning process to its results. And the most urgent problem of the modern school is the formation of key competences of students, that is, their ability to apply their knowledge in practice in real life situations.

In connection with the reform of the “New Ukrainian School”, scientists and educators of Ukraine have significantly increased attention to the development of issues of competence-oriented education and the implementation of their results into practical life. It is not only about updating the content of education, but also about radical changes in the organization of the educational process and its management, in new approaches to teachers’ activities, in ways of assessing students’ educational outcomes, in the development and implementation of educational technologies and more.

The purpose of competence-oriented teaching foreign language communication of students in grades 5–9 of IGSE, including gymnasiums, is to direct the educational process to the formation of students’ ability to integrate the acquired knowledge, formed skills and abilities, acquired educational experience, worldview values, attitudes and beliefs with active creative independent research activities within the guidelines outlined by the curriculum in the process of selection and use of language and information material or the production of oral and written texts and for the

identification of foreign language statements in the process of their perception during reading and listening [5, p. 7]. The leading means of realizing this goal is a competence-based approach to the organization of teaching in IGSE on the basis of key competences as a learning outcome.

Eleven key competences in the model programme of foreign languages for grades 5–9 include: *Fluency in the state language. Ability to communicate in native (if different from the state) and foreign languages. Mathematical competence. Competences in natural sciences, engineering and technologies. Innovation. Environmental competence. Information and communication competence. Lifelong learning. Civic and social competences. Cultural competence. Entrepreneurship and financial literacy* [5, p. 9–11].

The basis for the formation of key competences in a foreign language is formed by foreign language subject competence and its components: communicative, sociolinguistic and linguistic competences. Such components of foreign language communicative competence as “Auditory perception” (listening), “Visual perception”, “Oral interaction”, “Oral expression”, “Written interaction”, “Written statement”, “Online interaction” refer to the content lines that determine the internal structure of the foreign language educational field and systematize its specific expected results.

Consequently, competence-oriented teaching a foreign language can be defined as teaching aimed at comprehensive mastering key competences by students, which ensure their preparation for communication, taking into account various communication situations. Such training involves the formation and development of student’ readiness to carry out interpersonal and intercultural communication in a foreign language in oral and written forms within the most typical spheres and topics of communication available to them, as well as the ability to apply the experience they have learned in specific educational and life situations.

In our opinion, the actualization of the competence-based approach is caused by such factors as: a) transition to a new educational paradigm; b) introduction of new educational standards and preparation of the latest textbooks on their basis; c) orientation of school education on the formation of key competences; d) inefficiency of the knowledge paradigm, in particular the lack of students’ practical skills.

References

1. Zimnyaya I. A. Klyuchevyye kompetentsii – novaya paradigma rezultata obrazovaniya. Eksperiment i innovatsii v shkole. 2009. № 2. S. 7–14 (in Russian).
2. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006/962/EC). Official Journal of the European Union 30.12.2006. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>
3. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Living. European Commission. Brussels, 17.1.2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014&from=EN>
4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 260 pp.

5. Modelna navchalna prohrama «Inozemna mova. 5–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity / Redko V. H., Shalenko O. P., Sotnykova S. I., Kovalenko O. Ya. ta in. Inozemni movy v shkolakh Ukrainy. 2021. № 2. S. 6–26 (in Ukrainian).

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОГО ЦИКЛУ

Бурик Вікторія Вікторівна,

магістрантка спеціальності 013 Початкова освіта
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Україна

У дослідженнях багатьох педагогів і психологів зауважено, що оригінальність мислення, творчість школярів найповніше виявляються й успішно розвиваються в різній навчальній діяльності, що має дослідницьку спрямованість. Це особливо актуально для учнів початкової школи, оскільки саме в цей час навчальна діяльність стає провідною і визначає розвиток основних пізнавальних особливостей дитини. У цей період розвиваються форми мислення, що забезпечують у майбутньому засвоєння системи наукових знань і розвиток наукового, теоретичного мислення.

Сучасна початкова школа існує і розвивається у динамічно змінюваному світі, який висуває постійні вимоги до неї. Зазначимо, що одним із методів підвищення інтересу в молодших школярів до оволодіння знаннями є залучення їх у організаційно-дослідну діяльність.

Дослідницька діяльність, як один з видів діяльності, вирізняється творчим характером дій, проведенням власне дослідження, спрямованого на здобуття нових знань, визначення та пошук шляхів вирішення проблеми [1].

О. Заболотний визначає дослідницьку діяльність як інтеграційний компонент особистості, який характеризується єдністю знань цілісної картини світу, вміннями, навичками наукового пізнання, ціннісного ставлення до його результатів і розвиненим інтелектом, яка забезпечує її самовизначення і саморозвиток [2].

На думку Савенкова О. І., дослідницька діяльність – це особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, що породжується в результаті функціонування механізмів пошукової активності та будується на основі дослідницької поведінки. Ця діяльність логічно включає до себе мотивувальні фактори (пошукову активність) дослідницької поведінки та механізми її здійснення [3].

У процесі реалізації дослідницької діяльності здійснюється відкриття учнями нових знань з використанням доступних для дітей методів дослідження. З різним ступенем самостійності відбувається пошук інформації. Результатом дослідницької діяльності завжди має бути відкриття нового для учня знання. Результат повинен сприяти набуттю дослідницьких умінь, а також особистісному розвитку учня.

Дослідницька діяльність за своєю процесуальною структурою складається із дослідницьких умінь, які й забезпечують її результативність.

Дослідницькі уміння у сучасній педагогічній науці розуміють як:

- інтеграцію спеціальних, усвідомлених, взаємозумовлених дій, що забезпечують самостійне створення людиною дослідницького продукту;
- здатність до самостійних спостережень (дослідів), що формується у процесі вирішення дослідницьких завдань;
- систему інтелектуальних, практичних знань, умінь та навичок, необхідних для самостійного проведення дослідження та його частин [4].

У Новій українській школі при організації навчання приділяється увага розвитку таких дослідницьких умінь учнів як побудова гіпотез, планування, організація спостережень, збір та обробка інформації, використання і перетворення інформації для отримання нових висновків, інтегрування змісту відразу кількох областей знання, співпраця, що дозволяє, на думку педагогів, здійснити перехід від засвоєння великого обсягу інформації до умінь працювати з інформацією, формувати творчу особистість.

Аналіз основних засад дослідження дає можливість уточнити зміст поняття «організаційно-дослідницька діяльність молодших школярів», під якою розуміємо своєрідний вид пізнавальної діяльності, що використовує навчальне дослідження як головний засіб досягнення освітнього результату та сприяє формуванню дослідницьких вмінь учня: бачити проблеми, висувати гіпотези, ставити запитання, давати визначення поняттям, класифікувати, спостерігати, експериментувати, висловлювати судження, робити умовиводи, пояснювати, доводити та захищати власні ідеї.

Найкраще організовувати дослідницьку діяльність у процесі вивчення предметів природничого циклу, тому що цьому сприяє сам навчальний матеріал.

Організаційно-дослідницька діяльність молодших школярів при вивченні предметів природничого циклу буде результативніше впливати на формування дослідницьких вмінь учнів при дотриманні певних педагогічних умов.

Перш ніж виявити та обґрунтувати педагогічні умови формування дослідницьких умінь молодших школярів, визначимо сутність поняття «умова».

У сучасному тлумачному словнику української мови знаходимо аналогічне визначення поняття «умова»: «Умова – це необхідна обставина, що уможливлює здійснення, утворення чогось або сприяє чомусь» [5, с. 879].

За В. Ширшовим, умови створюють сприятливе середовище для ефективного використання чинників формування певного особистісного утворення, за яких виникає, виявляється, розвивається і формується утворення [6, с. 14]. Тобто дослідник тлумачить умову як обставину, від наявності чи зміни якої залежить наявність чи зміна чогось іншого, що називається в такому разі зумовленим.

Отже, умова – це зовнішнє стосовно предмета різноманіття об'єктивного світу, складова будь-кого процесу, зокрема і процесу організації дослідницької діяльності МШ при вивченні предметів природничого циклу в ЗЗСО. Умови складають середовище, в якому виникає, існує й розвивається те чи інше явище або процес. Поза цим середовищем вони не можуть існувати.

Сутність поняття «педагогічні умови» науковцями розглядається як: обставини процесу навчання і виховання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів, а також

організаційних форм навчання з метою досягнення дидактичних цілей (А. Багдуєва); зовнішня обставина, чинник, що суттєво впливає на хід педагогічного процесу, тою чи іншою мірою сконструйованого педагогом, і передбачає (але не гарантує) визначений результат цього процесу. Педагогічна умова спеціально планується, створюється, вбудовується педагогом в об'єктивну реальність з метою вплинути на хід процесу, проте не передбачає жорстокої причинної детермінованості результату (Н. Борітко); сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв'язання дослідницьких завдань (за О. Назарова).

У нашому дослідженні педагогічні умови формування дослідницьких умінь молодших школярів у процесі організаційно-дослідної діяльності при вивченні предметів природничого циклу розглянемо як сукупність умов, факторів, які будуть забезпечувати розвиток та ефективність функціонування педагогічної системи.

Аналіз методично-наукової літератури з проблеми дослідження, дозволив виокремити три основні педагогічні умови формування дослідницьких умінь молодших школярів:

- врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів при організації дослідницької діяльності;
- застосування методу проєктів як провідного при вивченні предметів природничого циклу;
- використання сучасних ІКТ в освітньому процесі як засобу підвищення мотивації учнів до організаційно-дослідницької діяльності.

Виявлені педагогічні умови потребують експериментальної перевірки їх ефективності в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти.

Список літератури

1. Лиходєєва Г. В. Навчально–дослідницькі уміння та дослідницька діяльність учнів у психолого–педагогічній літературі Дидактика математики : проблеми та дослідження. 2007. № 27. С. 89-94.
2. Заболотний О. В. Формування дослідницьких умінь учнів у процесі вивчення синтаксису української мови. URL: <http://narodnaosvita.kiev.ua>.
3. Савенков О. І. Психологічні основи дослідницького підходу до навчання. М.: Просвещение, 2006 .434 с.
4. Воронина Л.В. Условия формирования исследовательских умений в процессе обучения математике. *Педагогическое образование*. 2015. № 9. С.140-146.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
6. Ширшов В. Д. Педагогические факторы формирования коммуникативности у студентов педагогического института: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики». Челябинск, 1985. 20 с.

СТОРИТЕЛЛІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СПОНТАННОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Зуброва Ольга Андріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
та світової літератури імені професора Олега Мішукова,
Херсонський державний університет, Україна

Іванова Аліна Сергіївна,

магістрантка,
Херсонський державний університет, Україна

Спонтанне усне мовлення є важливим складником іншомовної комунікативної компетентності учня, формування якої належить до пріоритетних завдань сучасної системи освіти.

У процесі формування й розвитку компетентності в іншомовному говорінні ми вважаємо за доцільне розрізняти способи формування спонтанного та підготовленого усного мовлення. У цьому контексті погоджуємось з думкою А. Романюк, яка вважає, що спонтанне усне мовлення потребує особливого підходу до свого формування, оскільки, на відміну від підготовленого усного мовлення, спонтанне висловлювання не є лише репродукцією готових зразків, а є суто продуктивною мовленнєвою діяльністю. Таким чином, формування й розвиток вміння спонтанного висловлювання думок в усній формі для вирішення конкретних завдань спілкування потребує цілеспрямованого комунікативно-обумовленого тренування [1].

Складність реалізації цього завдання пояснюється, на наше переконання, специфікою спонтанного усного мовлення. Т. Серова та К. Тулієва, описуючи особливості цього виду усного мовлення, виокремлює такі його характеристики: висловлювання не створюється заздалегідь як готове завершене повідомлення, що потребує запам'ятовування; зміст, композиція та логіка викладу думок не заплановані – вони безпосередньо створюються в часі та просторі конкретної ситуації; повідомлення зумовлюється контекстом і потребою висловитися [2, с.107].

Успішне вирішення завдання формування й розвитку вміння спонтанного усного мовлення залежить від вибору ефективних методів і засобів навчання, одним з яких є сторітеллінг.

Сторітеллінг як педагогічна категорія, на нашу думку, є інтерактивним ігровим методом навчання іноземних мов, в основі якого є розповідання історії. Ефективність цього методу формування іншомовної комунікативної компетентності пов'язана з його здатністю створювати позитивне емоційне середовище та підвищувати мотивацію до навчання.

Актуальним у цьому контексті є дослідження Л. Полуніної, яка вважає за доцільне використовувати сторітеллінг для навчання спонтанного усного мовлення, оскільки однією з його корисних якостей є здатність спонтанно виходити за межі монологічного повідомлення та функціонувати в формі діалогу, коли слухачі стають спів-оповідачами. Висловлювання, що продукується в такий спосіб, стає певним результатом спільної когнітивної діяльності, у процесі чого відбувається розвиток комунікативної компетентності, критичного мислення, умінь соціальної взаємодії тощо [3, с. 25].

Таким чином, організація процесу формування вмінь іншомовного усного спонтанного мовлення засобами сторітеллінгу дає змогу розвивати як рецептивні, так і продуктивні мовленнєві вміння в умовах, максимально наближених до реального спонтанного спілкування. Навчальна іноземна мова набуває якостей інструменту живого спілкування, коли сторітеллінг прибирає труднощі, пов'язані з подоланням певних психологічних бар'єрів мовлення, адже увага учнів прикута до історії через емоційну залученість та інтерактивну діяльність.

Список літератури

1. Романюк А.С. Общая характеристика группы упражнений по развитию умений англоязычного спонтанного эмоционально-окрашенного неофициального общения. *Universum: Психология и образование*. 2014. № 4(5). URL: <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/1212> (дата звернення 28.10.2021)
2. Серова Т.С., Тулиева К.В. Технология подготовки обучающихся к спонтанному монологическому сообщению в диалогическом речевом общении. *Вестник ПНИПУ. Проблемы языкознания и педагогики*. 2020. №2. С. 103-121.
3. Полунина Л. Н. Сторителлинг как маркер социализации в процессе обучения иностранному языку. *Вестник Белгородского института развития образования*. 2020. Т. 7, № 3 (17). С. 20–28.

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ В ОСВІТІ

Козубовська Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
загальної педагогіки та педагогіки вищої школи,
Ужгородський національний університет, Україна

Сивохоп Ярослав Михайлович

кандидат педагогічних наук, доцент
директор Закарпатського інституту
післядипломної педагогічної освіти,

Іваць Оксана Михайлівна

кандидат соціологічних наук, доцент
заступник директора Закарпатського інституту
післядипломної педагогічної освіти, Україна

Альтернативні підходи в освіті існують уже більш 200 років, а саме поняття альтернативної освіти використовується для того щоб описати варіативні програми й підходи. Американський дослідник альтернативної освіти Р. Морлі (R.E. Morley,) слушно зауважив, що альтернативна освіта – це, насамперед, перспектива, а не процедура, або програма [1]. Тобто, перспектива того, щоб стати дійсно освіченою людиною. Саме в цьому зацікавлене будь-яке нормальне суспільство, де для кожної людини знаходять усі можливості для навчання і підготовки до життя в суспільстві. Альтернативна освіта передбачає безліч стратегій і можливостей освітньої системи, завдяки яким кожний знаходить свій шлях до знань.

З історії освіти відомо, що серед прихильників альтернативної освіти були всесвітньо відомі видатні педагоги-реформатори (П.Блонський, Дж. Дьюї, У. Килпатрік, М.Монтессорі, Є. Торндайк та ін..). Вони висловлювали думку, що справжня школа не стільки дає знання, скільки опікується про розвиток у дітей уміння спостерігати, мислити й робити висновки, а також розбудовувати навички самоосвіти. Важливою також вважалася необхідність врахування в навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей дітей, розвиток їх пізнавального інтересу й здатності до самостійності. Об'єднуючою ідеєю в пошуках шляхів реформування школи було питання про поєднання розумової й фізичної праці, де праця розглядалася не як підготовка до трудової діяльності, а як найважливіший засіб загального розвитку особистості дитини. Отже, мова йде про гуманізацію і демократизацію освіти, що передбачає:

- варіативність і альтернативність освіти, що дає можливість відійти від традиційної однакової освітньої системи до різноманітності форм і шляхів одержання освіти;
- відкритість освіти, внутрішню розкритість, що демонструє звільнення від будь-яких догм;

- плюралізм освіти, що перетворює альтернативну освіту з уніфікованої системи в різноманітну за цілями, змістом, організацією освітнього процесу, педагогічними підходами і технологіями педагогічну систему;

- самостійність освітніх установ у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту, організації й методів роботи, включаючи юридичну й економічну самостійність;

- право педагогів на творчість, на власний педагогічний стиль, на свободу вибору педагогічних технологій, підручників, навчальних посібників, методів оцінки діяльності учнів і т.д.;

- право учнів на вибір профілю освіти, на навчання за індивідуальними навчальними планами, на участь в управлінні даною освітньою установою.

Різні аспекти альтернативної освіти досліджуються сучасними українськими вченими (Н. Ветрова, О. Єгорова та ін.), російськими (Є. Іванов, Н. Клячкіна та ін.). Серед західних науковців варто назвати Р.Е. Морлі (R.E. Morley), М.А. Рейвід (M.A. Raywid), С.Р. Аронсон (S.R. Aronson), Б. Якобс (B. Jacobs) та ін. Особливо слід відзначити науковий внесок М. Рейвід, яка запропонувала загальну типологію альтернативної освіти [2, с. 26-35].

Проте сьогодні актуальність проблеми альтернативної освіти суттєво зростає, що зумовлено політичними, економічними, соціальними, культурними змінами, які відбуваються останнім часом у всьому світі, в тому числі й Україні. Ці зміни впливають на трансформаційні процеси в освіті, актуалізують появу нових її форм і видів. Слід підкреслити, що роль альтернативної освіти особливо зростає в сучасних умовах тривалої пандемії коронавірусної інфекції, коли традиційна освіта не здатна ефективно виконувати свої функції.

Аналіз сутнісно-змістової характеристики поняття «альтернативна освіта» і його трактування зазвичай зводяться до опису різних програм, форм і методів роботи з учнями, які використовуються, як правило, замість традиційних підходів у звичайних навчальних закладах. Тому під альтернативною освітою часто розуміють освіту, структуровану на новаторських методичних принципах і нестандартних стосовно традиційних, загальноприйнятих способів одержання знань.

Виходячи з вище сказаного, сутнісно-змістова характеристика поняття «альтернативна освіта» концептуально відображає наступне.

1. В альтернативній освіті має місце чітко розроблена й послідовно реалізована оригінальна концепція, що формує освітню доктрину й певну філософію даної освітньої установи.

2. Альтернативна освіта більше пов'язане з категоріями «ставлення», «відносини», тобто, із внесенням у пізнавальний процес демократичного начала.

3. Альтернативна освіта заснована на розв'язанні конфлікту інтересів через рівноправний діалог, що передбачає прагнення учня до саморегуляції, самовизначення й самостійного одержання знань.

4. В альтернативній освіті в освітній процес залучені всі його суб'єкти: вчителі, співробітники даного навчального закладу, учні і їх батьки.

5. При альтернативній освіті в педагогів напрацьовується досвід з

формування відповідних професійно-особистісних особливостей і мотивація до ідентифікації себе із системою тих цінностей, що склалися в даній школі.

6. В альтернативній освіті створюються необмежені можливості для учнів навчатися і працювати в межах своїх здібностей та інтересів.

7. В альтернативній освіті на перший план часто виходить роль засновника альтернативної школи; вплив його особистості позначається на всьому укладі навчального закладу, що й дозволяє організувати освітню установу, яка, по суті, відрізняється від масової практики

Звідси можна зробити висновок, що в альтернативній освіті більш повно реалізуються приховані можливості дитини, здатність до самоактуалізації, оскільки в контексті освітніх доктрин у будь-якій альтернативній школі педагоги завжди встановлюють стосунки співробітництва, виявляючи до дітей повну довіру. На практиці це означає, що вчителі не стільки навчають і виховують, скільки актуалізують і стимулюють прагнення дитини до свого розвитку, створюючи сприятливі умови для цього. Справжні педагоги зазвичай спрямовують зусилля, щоб створювати для кожної дитини будь-яку можливість для ситуації успіху і формування на цій основі почуття власної гідності, віри у власні сили і можливості.

Таким чином, в цілому альтернативна освіта виступає проти: ігнорування самотності й своєрідності психіки дитини, її прагнення до самовираження; розгляду дитинства тільки як підготовчого етапу до майбутнього дорослого життя; використання шаблонних методів виховання й навчання без врахування індивідуальних особливостей дітей; відсутності знань про дитину й небажання будувати гуманістичні взаємини між дорослими й дітьми.

Сьогодні в Україні альтернативна освіта представлена різними формами: альтернативні школи, сімейні школи, Центри розвитку дитини, дистанційне навчання, навчання вдома. Проте є багато чинників, які перешкоджають успішному розвитку альтернативної освіти (відсутність відповідного законодавчого врегулювання і належної державної підтримки, відсутність якісних програм, методик, чіткого бачення шляхів розвитку альтернативної освіти, недостатня підготовка вчителів і батьків для організації занять в системі альтернативної освіти та ін.).

Список літератури

1. Morley, R. E. *Alternative Education: A Way of Restructuring Education /Local Review Process*. Retrieved from: <http://learningalternatives.net/wp-content/uploads/legacy/aewrelrp.pdf>
2. Raywid, M.A. *Alternative schools: The state of the art. Educational Leadership*, 2004. № 52(1) .p. 26-35.

ПРОВІДНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Левченко Фессалоніка Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу профільного навчання
Інститут педагогіки НАПН України

Організація самоосвітньої діяльності педагога з подальшим результативним її здійсненням - одна з надзвичайно актуальних проблем педагогічної науки у ХХІ ст. Адже відбулися зміни в підходах у напрямку нестачі тих знань, що людина отримує у закладах вищої освіти. Сьогодні термін життєдіяльності отриманих знань – 3-5 років, а в деяких галузях, найбільш сучасних – 1 рік. Саме тому самоосвіта є найбільш актуальною для підвищення фахового рівня.

Надання якісної сучасної освіти, не можливе без постійного професійного розвитку педагогічних працівників та їх відповідності нагальним потребам суспільства в процесі формування компетентнісного, усебічно розвиненого та конкурентоспроможного фахівця.

Закон України «Про освіту» визначає самоосвіту, як інформальну освіту, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю [1].

Самоосвіта це пізнавальна діяльність педагога з оволодіння загальнолюдським досвідом, методологічними та спеціальними знаннями, професійними вміннями і навичками, необхідними для удосконалення педагогічного процесу, що здійснюється цілеспрямовано. Поза самоосвітою та саморозвитком ідея компетентнісного, особистісного та професійного зростання викладача є нездійсненою.

В основу організації самоосвіти педагогічних працівників в умовах компетентнісно орієнтованої освіти покладено принципи. Ю. Бабанський вважав, що принципами навчання називають виявлені дидактикою закономірності, що впливають з деяких основоположних вимог, дотримання яких забезпечує оптимальне (найкраще для даних умов) функціонування навчання [2].

З-поміж усього переліку дидактичних принципів виокремлюємо ті, що сприяють самоосвітній діяльності педагогів, зокрема:

1. Систематичності і послідовності, що полягає у впровадженні індивідуальних, колективних та цільових методів самовдосконалення педагогів і контролю їх професійного зростання.

2. Направленості самоосвіти на практичну діяльність педагога у відповідності до сучасних трансформацій суспільства, реформування системи освіти, розвитку технологій.

3. Комплексності самоосвіти через врахування психолого-педагогічних аспектів освітньої діяльності, а саме: педагогічна рефлексія, професійне вигорання, освітній тайм-менеджмент.

Процес самоосвіти містить такі мотивуючі аспекти: вона є продовженням логічного ланцюга професійної освіти (школа, заклади вищої освіти, післядипломна освіта), а також наслідком «незадоволення» професійною освітою. Тому актуальність самоосвіти педагога зумовлена психологічними аспектами та специфікою вчительської праці: по-перше, самоосвіта повідомляє істину, яка інтерпретується відповідно до власних, часто застарілих поглядів; по-друге, педагоги обмежені у часі для отримання інформації в порівнянні з учнями [3].

Серед колективних форм самоосвіти найбільшого поширення сьогодні набули: відкриті уроки, взаємовідвідування уроків, засідання педагогічної та методичної рад шкіл, науково-практичні семінари, тренінги, практикуми, педагогічні читання.

Реалізуються колективні форми у процесі проведення: майстер-класів, тренінгів, науково-практичних семінарів, педагогічних нарад тощо.

До індивідуальних форм відносяться курси підвищення кваліфікації, участь у вебінарах та масових-онлайн курсах, вивчення психолого-педагогічної та наукової літератури, підготовка доповідей, публікацій тощо.

В сучасних умовах розвитку самоосвіти педагога найбільшою популярності набули інноваційні форми такі, як: проект; розробка електронних уроків, посібників тощо; розробка пакету тестового матеріалу в електронних оболонках; створення особистої методичної чи предметної web-сторінки; створення електронної бібліотеки творів художньої літератури згідно програм тощо.

Використання зазначених форм у процесі самоосвітньої роботи педагога сприяє підвищенню його професійної компетентності і формуванню ключових компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти.

Дотримуючись другого принципу в організації самоосвітньої діяльності вчитель здійснює самомоніторинг.

Самомоніторинг є засобом формування особистої відповідальності вчителя, мотивуючи його на адаптацію до нових вимог часу. На відміну від достатньо поширеного у багатьох рейтингу, самомоніторинг дає можливість вчителю самостійно оцінювати свою діяльність, бо кожний вид вимірюється в балах, а певна сума балів відповідає конкретній категорії. Самомоніторингом передбачено, що кожен учитель планує свою самоосвітню діяльність, де відповідно набирає потрібну йому суму балів.

За допомогою карток самомоніторингу створюється можливість ефективного планування вчителем свого перспективного індивідуального плану роботи щодо формування професійних компетенцій, адже в них вказано розділи основних видів методичної діяльності, які можна адаптувати під власну методичну проблему, уподобання і нахили.

Серед розділів картки самомоніторингу варто відзначити наступні: навчальна робота, позааудиторна робота, методична робота (організаційна), робота на міському рівні, робота на обласному рівні, робота на всеукраїнському і міжнародному рівнях, самоосвіта та педагогічна компетентність.

Щодо комплексного підходу до самоосвіти, то допоміжними факторами самоосвітньої діяльності в закладах освіти є використання сучасних методів направлених на втілення принципів освітнього таймменеджменту, тім-білдінгу, педагогічної рефлексії та запобіганню професійному вигоранню.

Освітній таймменеджмент реалізують через врахування особистих побажань учителів при складанні розкладу, індивідуальній розсилці викладачам важливих повідомлень щодо освітнього процесу методичним кабінетом і предметним комісіям, замість проведення нарад, чи загальних зборів тощо. Також створюється психологічна служба для вчителів, яка діє в рамках школи педагогічної майстерності та індивідуальних консультацій.

Ефективною роботою з метою формування колективу і запобіганню професійному вигоранню є екскурсії колективом до визначних місць, організація вечорів, свят за участю усього колективу закладу освіти.

Отже, втілення провідних принципів сприяє організації ефективної самоосвітньої діяльності педагога, що сприяє активізації основних складових професійного розвитку, а саме: когнітивної, змістової, мотиваційної.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту». [Проект]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Бабанский, Ю.К. (ред.) Педагогика: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов (2-е изд). Москва: Просвещение, 1988. 489 с.

3. Жорова І. & Кузьмич Т. & Назаренко Л. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації. Херсон: РІПО, 2012. 80 с.

БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ Й РОДИНИ У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Милян Жанна Іванівна

провідний спеціаліст

Ужгородський національний університет, Україна

Моральному вихованню дітей у Великобританії приділяється підвищена увага з боку суспільства, держави й школи.

Британські педагоги усвідомлюють необхідність співробітництва з родиною і найближчим оточенням дітей у моральному вихованні. З метою встановлення такого співробітництва видано низку державних актів, створені державні організації з координації спільної роботи родини й школи, проводяться наукові дослідження британськими вченими [1- 3].

Педагоги докладають значних зусиль для залучення батьків у справи школи. У вчителів практично немає сумнівів із приводу тієї важливої ролі, яка належить батькам у моральному вихованні дітей і значимості сімейного оточення на процес морального становлення дитини, особливо в молодшому шкільному віці. Британська школа усвідомлює, що родина є незамінним природним середовищем для формування моральної особистості.

Батьки зазвичай усвідомлюють свою відповідальність у моральному вихованні дітей, однак, деякі з них не проявляють достатньої активності для участі в шкільному житті. Їх ставлення до співробітництва зі школою варіюється від позитивного (залежить від відношення вчителя до їхньої дитини й ступеня власної відповідальності), до пасивно підтримуючого (не критикуючи, а, підтримуючи думку вчителів, вони, проте, не вважають за необхідне втручатися в їхні дії). Існують крайні випадки, коли батьки ставляться відверто негативно до школи й учителів (але це найчастіше буває, коли мова йде про неблагополучні родини). Частина батьків проявляє підвищену активність, намагаючись контролювати всі дії вчителів, нав'язуючи власну думку й не даючи проявляти ініціативу навіть своїм дітям. Але такі випадки є не занадто поширеними, і вчителі стримують подібні прояви активності батьків.

Учителі залишаються ініціаторами співробітництва з родиною з питань морального виховання дітей. Ними використовуються наступні основні форми взаємодії з батьками:

1. Формування батьківського активу, що складається з кількох людей, які призначаються директором або вибираються батьками. Їх основне завдання – налагоджувати конструктивні взаємини з учителями.

2. Батьківські вечори, які знайомлять батьків класу зі шкільними успіхами й невдачами дітей, особливостями вивчення окремих предметів, проблемами морального розвитку особистості, питаннями підтримки фізичного і психічного здоров'я дітей.

3. Методика «запрошення – візит», що передбачає запрошення батьків у школу з метою познайомитися з діяльністю школи. Подібні зустрічі батьків

дозволяють максимально використати ресурси їхнього співробітництва не тільки зі школою, але й комунікації між собою.

4. Різні форми позакласної діяльності – спектаклі, виставки, свята.

5. Програма «Візьми з собою домашню папку». Із цієї папки батьки одержують інформацію про всі події, які відбулися з їхньою дитиною, письмові прохання подзвонити або прийти в школу, пропонується список можливих занять, які повинен відвідувати їхній син або дочка.

6. «Гарячий телефонний зв'язок», яким можна скористатися, якщо буде потреба терміново зв'язатися з батьками, або, навпаки.

7. Консультації для батьків, у процесі яких батьки можуть одержати повну інформацію від учителів, директора про шкільні успіхи, способи виходу із можливих проблемних ситуацій, шляхи ефективного здійснення морального виховання дитини.

Асоціації батьків і вчителів теж є важливою формою співробітництва родини й школи по моральному вихованню у Великій Британії. Філії асоціацій є в кожному місті, у кожній школі. Їхня діяльність координується центральним органом управління. Робота асоціацій має не формальний, а ініціативно - діяльний, зацікавлений характер.

Вважаємо, що головна особливість міцного і взаємовигідного співробітництва вчителів, дітей, батьків і всіх зацікавлених осіб полягає не стільки в наявності різноманітних форм його організації, скільки в позиції адміністрації й педагогів шкіл, що ґрунтується на золотому правилі моральності: ставитися до інших так, як ти хочеш, щоб ставилися до тебе. Уважність, доброзичливість, повага у ставленні до батьків і дітей – ось що реально дає можливість школі налагодити взаємовигідне партнерство.

Британська школа прагне, щоб учителі й батьки були партнерами в моральному вихованні дітей, оскільки вони виконують загальне завдання – виховання дитини як особистості. Вважається, що їхня спільна діяльність буде максимально ефективною, якщо і батьки, і вчителі будуть добросовісно виконувати свої обов'язки.

Список літератури

1. Childhood and socialization. How children interact with adults in the family, the community, and the school. Ed. by P. Dreitzel, New - York, London, 2003. 182 p.
2. Griffiths A., Hamilton D. Parent, teacher, child: Working, together in children's learning. London, New- York, 2004. 211 p.
3. Long R. Developing parent involvement in primary schools. London, 2006. 177 p.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

Середа І.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
МНУ ім. В.О. Сухомлинського

Устіченко В. В.

студентка III курсу
МНУ ім. В. О. Сухомлинського

Значущість дитячої гри, її виховний, розвивальний вплив на процес формування успішної особистості дитини важко переоцінити. Проте, на жаль, не всі батьки звертають увагу на ігри своїх дітей. І тим більше на свою особливу роль у їх організації. Дорослі часто зневажають та зменшують потенційні можливості гри для розвитку дітей.

Проблема гри як провідного виду діяльності дитини, а також різні аспекти ігрової діяльності дітей з особливими освітніми потребами представлені в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: Л. Виготського, Д. Ельконіна, З. Фрейда, А. Валлон, О. Гаврилушкина, Н. Соколова, О. Гаврилова та ін. Проте організація ігрової діяльності розумово відсталих дітей поки ще не стала предметом системного вивчення.

Гра розглядається сучасними науковцями як освоєння дитиною світу тими засобами, якими вона володіє на даному рівні свого фізичного та інтелектуального розвитку [4, с.46].

Гра слугує засобом розвитку мовлення, мислення, фантазії дитини, допомагає швидко переключити увагу. У процесі гри дитина вчиться аргументувати свою позицію, відстоювати власні переконання. Вміння регулювати свою діяльність, активно виконувати задумане, протистояти іншим є невід'ємними атрибутами самостійності – важливої якості та показника розвитку особистості дитини.

Важливого виховного значення гри надавав В. Сухомлинський, який писав: «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [5, с. 95]. Розумову культуру він визначав як надбання знань і творіння наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей.

Ігрова діяльність розумово відсталих дітей має свої особливості. Як свідчать результати досліджень [1; 2; 3], у таких дітей ігрова діяльність самостійно не формується, не виникає задум гри на початковому етапі. Діти маніпулюють іграшками, не проявляючи до них інтересу, не відтворюють життєві ситуації, до

того ж часто вони їх гризуть, смокчуть, мнуть, рвуть або ламають. Дитина 4-5 років з порушеннями інтелектуального розвитку зовсім не вміє гратись такими іграшками, як машина, лялька, піраміда, використовувати їх за призначенням. Для початку фахівці радять використовувати кубики, палички, м'ячики, навчати дитину ігровим діям з ними. Без навчання дитина тривалий час може лише перекладати одні й ті ж іграшки з місця на місце.

Цікава, а головне, корисна для розвитку ігрова діяльність дітей забезпечується за умов використання різноманітних ігор: рухливих, дидактичних, сюжетно-рольових, ігор-драматизацій та ін. Навчання розумово відсталих дітей ігровим діям відбувається під час проведення спеціальних занять, організованих педагогом.

Рухливі ігри сприяють виробленню в дітей з інтелектуальною недостатністю цілеспрямованих рухів. Окрім цього, рухливі ігри дають дітям можливість швидше встановити контакт один з одним. Слова пісні стимулюють мовлення дитини, що особливо важливо, оскільки майже в усіх дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю наявні різноманітні мовленнєві порушення. В таких іграх дитина отримує можливість виконувати вправи, які поступово ускладнюються, і які легко включаються в ігрову ситуацію.

Дидактичні ігри стимулюють різнобічну діяльність, формують волю, а також привчають до дисциплінованості, справедливості, чесності, організованості.

Сюжетно-рольову гру Д. Ельконін визначає, як «діяльність, у якій відтворюються соціальні відносини між людьми поза умовами безпосередньої утилітарної діяльності» [6, с.14]. У такій грі діти мають можливість засвоювати та відображати відносини дорослих та вчитись взаємодіяти в суспільстві.

Ігри – драматизації – це особливий вид ігор, в яких дитина розіграє знайомі їй сюжети. Під час гри відбувається інтенсивний розвиток мови, збагачується словниковий запас, розвивається уява, творчі здібності дитини, здатність керувати собою. Дитина ніколи не гає мовчки, голосом персонажа або своїм промовляє події і переживання. Вона озвучує героїв, придумує історію, проживає те, що в звичайному житті їй прожити буває нелегко. Тому, на нашу думку, ігри – драматизації надзвичайно корисні і потрібні дитині на різних етапах її розвитку.

Таким чином, ігрова діяльність впливає на формування і розвиток усіх психічних процесів дитини. Під час гри у дітей розвивається довільна увага і пам'ять. В грі діти зосереджуються краще і запам'ятовують більше, ніж в інших умовах. Дотримання правил гри вимагає від дитини зосередження на предметах. Потреба в спілкуванні, в емоційному заохоченні спонукає дитину до цілеспрямованого зосередження і запам'ятовування. Тому в організації корекційно-виховної роботи з розумово відсталими дітьми ігрова діяльність виступає як невід'ємна, важлива і потужна складова.

Список використаних джерел:

1. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009.
2. Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников. Москва: Просвещение, 1985.

3. Игра дошкольника / Под ред. С. Л. Новосёлова. Москва: Просвещение, 1989.
4. Савінова Н. В., Серета І. В., Борулько Д.М. Технології корекційно виховного процесу: навчально-методичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2018. 172
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т.3. К.: Рад. школа, 1977. С. 9-98.
6. Эльконин Д. Б. Психология игры. М.: Педагогика, 1978.

КОРЕКЦІЯ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Середа І.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
МНУ ім. В.О. Сухомлинського

Тріпадуш Д.Р.

студентка III курсу
МНУ ім. В.О. Сухомлинського

Заїкання – це мовне порушення, яке характеризується множинними повтореннями слів, складів, їх подовженням та є досить поширеним. Воно виникає у дітей раннього дошкільного віку в період найбільш активного формування їх мови і особистості в цілому, і в подальшому перешкоджає розвитку великої кількості характеристик дитини, її соціальній адаптації. Тому корекція заїкання у дітей дошкільного віку залишається однією з актуальних проблем сучасної логопедії та спеціальної педагогіки.

Різні аспекти корекції заїкання у дітей досліджували багато вітчизняних і закордонних фахівців: В. Гіляровський, Н. Неткачев, І. Сікорський, Л. Бондарева, В. Ісагулієв, П. Ісагулієв, Р. Левіна, Ф. Рау, М. Хватцев, Л. Белякова, Є. Дьякова, Є. Рау, В. Селіверстов, В. Шкловський, А. Кравченко, В. Кондратенко, З. Ленів та ін. Проте проблема корекції заїкання у дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри поки що не стала предметом системного розгляду.

Заїкання, як складний невротичний розлад, характеризується порушенням єдиного темпу мовленнєвих рухів – голосу, дихання, артикуляції [3, с.15]. Його відносять до порушень темпу і ритму мови, обумовленим судомими м'язів мовного апарату в процесі мовлення.

У змісті логопедичної роботи при заїканні фахівці визначають такі корекційні завдання: розвиток вільного самостійного мовлення, без ознак заїкання, що і є основною метою логопедичних занять; виховання правильних навичок мовлення з поступовим ускладненням форм мовленнєвого спілкування; усунення недоліків звуковимови; усунення загального недорозвитку мовлення; корекція відхилень у процесах, які пов'язані з мовленнєвим актом (уваги, пам'яті); розвиток навичок мовленнєвого контакту з оточуючими у будь-яких ситуаціях [2, с. 25].

Потужним засобом корекції заїкання у дітей дошкільного віку фахівці вважають гру. Гра розглядається науковцями як освоєння дитиною світу тими засобами, якими вона володіє на даному рівні свого фізичного та інтелектуального розвитку [4, с.46]. Гра для дитини – це якісний спосіб навчати її взаємодіяти в соціумі та швидко налагоджувати контакт з однолітками, що спричинює всебічний та гармонійний розвиток малюків. У грі дитина вчиться

долати психологічні труднощі в спілкуванні, розвиває пам'ять, уяву, увагу, мислення. Саме в грі формується вміння керувати своєю поведінкою, а отже, ігрова діяльність стає засобом виховання дітей, що дозволяє використовувати її в корекційній роботі з заїканими дітьми. Для мовного розвитку використовують всі види ігрової діяльності. Один з основних видів – це сюжетно-рольова гра.

Сюжетно-рольова гра – це образна гра за певним задумом дітей, яка характеризується виконанням певних дій і розігруванням ролей. З однієї боку, мова розвивається і активізується в грі, а з іншого – сама гра розвивається під впливом розвитку мови. Дитина словами пояснює свої дії, озвучує свої думки та почуття, і цим самим осмислює їх. Дошкільнята, перебуваючи в ігровому середовищі, спілкуються один з одним, спільно вирішують поставлені мовленнєві завдання і тому, процес використання сюжетно-рольових ігор в педагогічному процесі значно спрощує вирішення завдань по мовленнєву розвитку дитини. Включення сюжетно-рольової гри як нетрадиційного засобу подолання заїкання до традиційних логопедичних занять сприяє закріпленню навичок плавного мовлення та перенесення їх до природних умов спілкування, впливає на особистість дитини, гармонізуючи його відносини з навколишнім світом.

Часто діти з заїканням мають відчуття особистої неповноцінності, тому вони можуть відмовлятися від участі в грі і виступають в ній звичайними глядачами або ж беруть другорядну роль. У них виникає страх, вони боязкі, їм складно сконцентруватися на грі. Заїкуваті діти у вже звичному для них колективі, при друзях, сім'ї, вже можуть без проблем вступити в гру, бути активним учасником та легко йти на контакт.

Отже, у логопедичній практиці з дітьми, що заїкаються, гра виступає як джерело морального і розумового розвитку, формування особистості, розвитку мовлення і навичок спілкування. Саме у грі найбільш ефективно можна здійснювати корекційний вплив на мовлення і особистість дитини, яка заїкається. Різноманітні ігрові ситуації, вміло створені логопедом, спонукають дитину до вільного мовленнєвого спілкування, відволікають увагу від дефекту, представляють багаті можливості для здійснення цілеспрямованої психотерапії.

Список використаних джерел:

1. Балаховцева Т. А. Особливості використання ігрових технологій при корекції заїкання у дітей 6-ти річного віку // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Корекц. педагогіка і психологія. 2014. Вип. 5. С. 103-107.
2. Заикание / Под ред. Н.А. Власовой, К.П. Беккер. М.: Просвещение, 1983. 294 с.
3. Психолого-педагогічні та технологічні основи диференційованої логодіагностики та логокорекції: монографія / Н. В. Савінова, Н. В. Стельмах, І. В. Середя та ін. Миколаїв: Іліон, 2017. 270 с.
4. Савінова Н. В., Середя І. В., Борулько Д.М. Технології корекційно виховного процесу: навчально-методичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2018. 172 с.
5. Сильченко, В. В. Проблема корекції заїкання у дітей дошкільного віку // Логопедія. Вип. 7, 2015. С. 85-90.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА АБАЙ МҰРАЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ТҮСІНІК ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Халитова Исламия Рамазанқызы,

педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан.

Серікбай Асылзат Әбдраймқызы.,

II курс магистранты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан.

Абай мұраларын мектеп, колледж, жоғары оқу орындарына «Абайтану курстары» ретінде ендіріліп, оқытылып келеді. Алайда әр нәрсеге баланы ең кішкене кезінен үйрету, таныстыру қажет екені ғылымда, халық педагогикасында айтылып келеді.

Абай мұраларын әр тарапты зерттеуші ғалымдар ғұламаның әр сөзін талдап мән- мағынасын ашып, түсінідірмелеп келеді. Атап айтсақ Ақын мұрасындағы педагогикалық көзқарастарды талдау туралы сонау 1934 жылы ең алғаш Ш.Әлжанов[1] айтқан еді. Одан кейін Қ.Мұхаметханов[2], М.Әуезов[3], кейінгі кездерде Ғ.Есімов[4], М.Мырзахметов[5], басқа да көптеген ғалымдар осы салаға еңбек сіңіріп келеді. Жалпы ғұлама Абай мұрасына қатысты зерттеулер баршылық. Соның ішінде ақын мұраларын тәрбие үрдісіне ендіру туралы К.Шәймерденова[6], И.Р.Халитова[7] жазды. Ғұлама Абай мұраларына арналған ғылыми-педагогикалық еңбектерде кіші жастағы балалар тәрбиесіне пайдалану мәселесі көтерілмеген. Осыны ескере келе біз өз зерттеуімізді осыған бағыштаған едік, соның бір пәресін келтіреміз.

Халқымыз «Қалауын тапса қар жанады» дейді ғой, осыны және педагогика мен психологияның баланы әр нәрсеге кіші жастан үйрету, тәрбиелеу керек екені туралы пікірлерді негізге ала отырып осы мақаланы ұсынамыз.

Халқымыз “Балалы үй базар”-деп дүниеге жаңа көзін ашып келе жатқан жас сәбидің ата-анасының көңіліне қуаныш, санасына жұбаныш өмірінде алданыш болатын кезіндегі сүйгіншікті шағын айтса керек. Заман және оның баланың қалыптасуына тигізетін әсерін алдын-ала пайымдап тағы да “Заманына қарай баласы туады” деген. Бұл әр тарихи дәуір алмасып, қоғам жаңғырған сайын онда өмір сүретін болашақ азамат, бүгінгі баланың ақыл-парасатына тигізер ықпалын пайымдаса керек.

Әр заманда дүниеге келген баланың сол кезге сай кейбір қасиет, қабілеттер мен сапаларды анасының құрсағынан “ала түсетінін” дана да, сәуегей халқымыз қайдан білген-деп таң қалмасқа шара жоқ. Бұған дәлелді алыстан, ғылыми кітаптардан іздемей-ақ көз алдыңыздағы немерелеріңізді, тіпті өз балаңызды бақылап қараңызшы “өзіңіз үш жасар шағыңызда қандай едіңіз? Балаңыз қандай, немереңіз қандай?” Айырмашылық бар ма екен? Әрине “бар” дейсіз сіз. Және

таңдана, сүйсіне, сүйіне отырып бұған көптеген мысалдар келтіресіз. Келтіресіз де “О тоба, қалай ғана тумай жатып осыны біледі, ә?!”- деп тағы таңданасыз.

Бұларды айтып отырудағы себебіміз қазіргі бала қаншалықты зейінді, сергек те, сезімтал, алғыр да, зерек болса тәрбие де соншалықты ұрымтал да ұтымды, озық та үздік болуы керек. Немесе тәрбие- күнде өсіп келе жатқан баладан озық, тапқыр, оның іс-әрекеті мен ой-сана бағытын алдын-ала біліп оған ықпал етуге пәрменді де бейімді, жетелеуге икемді болуы керек. Немесе бала ойлағанша, тәрбие оның не ойлайтынын біліп, бала бірдеңені істегенше, тәрбие оның алдын алып, орағытып тұратындай болуы қажет екені белгілі болып отыр.

Ересек адамдар алдындағы кішкентай адамды “ой бала түсінбейді, бала білмейді, оған ақылы жетпейді, сезбейді өйткені ол бала ғой, байқамайды, көрмей қалады” деген секілді “баласынуды” қазіргі заман көтермейді. Олардың ақылынан сезімі күшті, бәрін, білгіш, көрмейтінді көріп қоятын бақылағыш екенін, “ұстазына қарай шәкірті” демекші үйретуімізге қарай болатынын қаперден шығармау керек.

Осыған орай қырғыз халқының бала тәрбиесіне болған көзқарасын мысал ретінде келтіреміз. Олардың арасында қаншалықты көп болып, отбасыларымен араласып жүріп өз басым ешқашан баласын қатты еркелеткенін көрмеппін. Мүмкін қателесермін, бірақ мен көрген отбасыларында баласын “әкем, көкем, ботам, құлыным” деген секілді сөздермен еркелетіп “айланып, толғанып” жатқанын байқамаппын. Бұдан олар баланы жек көреді деген ой тумаса керек. Айтайын дегенім олардың бала тәрбиесіне байланысты басты тұжырымы “баламен ересек адамдарша сөйлесу керек” дегені. Қазіргі заман талабы міне, осындай.

Демек біз де баланы баласынбай кішкене кезінен “ақылды сөздер” тыңдап өсуіне, ересек адамдарша ойлауға, ересек адамдарша істер істеуге баулығанымыз жөн болар. Оның басты құралы- ғұлама Абайдың бітпес, түгемес алтын қазынасы, сөз өрнегі-ақыл көзі.

Кішкене кезінде ғұлама ақынның асыл да дана сөздерін алдымен “ауыз ұшында” жаттап, “құлағына құйып” өссе күндердің-күнінде ол сөздер санасына ой салар деген үміт бар. Бұл психологиядағы түпкі сана қағидасына келіп саяды.

Әрине Абай сөзі күрделі, бала түгіл кейбір ересек адамдар да белгілі дәрежедегі дайындықсыз кейбір сөздерін ұғына да алмас, “ұға алмассың” деді емес пе ол өзі. Бірақ, көп қайталап көкейіне тоқып өссе, ол ары қарай мектепте жалғасса мүмкін өміріне ес қатып, ақылына-ақыл қосар, күнделікті тұрмысына жетекші, ақылшы, көмекші болар- деген ойдамыз.

Не істеу керек? Дегенде алдымен «Бірге оқып, бірге жаттау» керек деген пікірге келдік. Себебі:

1. Бала бақшада, отбасында кіші жастағы немесе мектеп жасына дейінгі балаларға Абай мұрасынан нені еншілеуге болады деген сауалға келсек “әрине бәрін”-дер едім. Десек те, кіші жастағы балалардың ұғым, түсінігіне сәйкестерін алуға болады. Оның мына өлеңдерін ата-анасы, апасы не ағасы, әжесі не атасы, әсіресе тәрбиешілерінің сәбилерге, “қара борбай” ойын баласына бір сәт, ойыннан қолы босаған кезде қайта-қайта оқып беріп, жаттатып, қайта-қайта

айтқызып, жадына тоқып алуына көмектессе - алдымен балаға, одан соң өздеріне жақсылық істегені сол. Айталық ақынның “Интернатта оқып жүр”[8] өлеңінен мына шумақтарды балаға бір неше рет оқып берсе ешқандай күш салмай, қиналмай өзі-ақ жаттап алады:

Пайда ойлама, ар ойла,
Талап қыл **артық білуге.**
Артық **ғылым кітапта,**
Ерінбей оқып көруге.

Осы жолдарды жаттап алса, ғылымның не екенін білмесе да әйтеуір бір жақсы нәрсе екенін ұғынады да бір күні алдымен “кітап оқу керек екен” одан соң “көп оқу керек екен” деген ойға келеріне сенеміз. Әрине осы шумақты көп қайталап оқып беріп, жаттатып, айтқыза берсе ғана! Одан соң қандай ой келеді дейсіз ғой? Одан кейін “артық білу” дегенді “көп білу керек екен және көп білген жақсы екен ғой” деген ой келеді. Ал “ар” туралы кейін мектепке барғанда мүмкін есейгенде барып ойланар. Бірақ кішкене кезінен осы шумақты жаттап өссе ғана. Әрине алдымен көкейіне “пайда” сөзі қонары анық. Дегенмен не себептен “пайда ойлама, ар ойла-деді екен Абай” деген пікір кешірек болса да санасына қозғау салады. Әрине кішкене кезінен жаттатып, айтқыза берсе ғана!

Қайта-қайта оқып беріп, жаттатып, қайта-қайта оны айтқыза берсе бір күні санасына ой саларына сенетін себебім, психология ғылымындағы “иландыру”(внушение) тәсілі. Оны жалпы адамды бір нәрсеге иландырып, санасына сіңіріп, көкейіне қондырып, көңіліне орнықтыру үшін, сол арқылы іс-қимылы, өміріне ықпал ету үшін психиатрлар пайдаланады. Оның басты тетігі бір нәрсені, бір сөзді көп рет қайталау арқылы адамның санасына сіңіру, орнықтыру. Ал кішкене бала болса психофизиологиялық және әлеуметтік ерекшеліктеріне байланысты, ыңғайға жылдам көнгіш келеді емес пе? Сондықтан осы жаттау, қайталау тәсілі ұрымтал да пайдалы.

2.Бұдан соң балаға ғұлама ақынның суретін көрсетіп “әлгі сен жаттаған өлең бар ғой, соны жазған осы Абай деген ақын. Міне оның суреті, Абай ата-деген осы” деп ақын бейнесімен таныстыру орынды. Кейбіреу “Е, осыдан бастау керек емес пе?” дер. Өйтсе де болады. Бірақ, алдымен баланың ойына серпін беріп, әлгі шумақтарды әбден жаттап алған соң ақын бейнесімен таныстырсақ оның тұлғасына біртіндеп қызығу оялатын болар деген пікір ғой бұл.

Енді ғұлама ақынның әйгілі “Ғылым таппай мақтанба” өлеңінен тағы мына шумақтарды оқып береміз:

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге.

3.Шумақты алғаш бір неше рет оқығаннан баланың санасында ешнәрсе қалмайды. Бірақ оны тағы бір күні, тағы бір күні, тағы бір күні-сөйтіп арасына уақыт салып, үш-төрт күн қатар оқып берсеңіз олардың есінде мына сөздер қалады: орын, шаттанба, ойнап, күлу. Өйткені бұл сөздерді олар күнде не күн ара

естіп жүр. Өлеңді бесінші, алтыншы рет қайталағаннан бастап олар жаттай бастайды. Енді өлеңді жаттатуға шындап кірісуге болады. Алдымен жоғарыда көрсетілген төрт тармағын жаттатып, оны жаттап болған соң ғана мына шумақтарды жаттатуға болады:

Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,...
Өсек, өтірік, мақтаншақ.
Еріншек бекер мал шашпақ-
Бес дұшпаның, білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой-
Бес асыл іс көнсеңіз.

Тілі шығып, ойы өрби бастаған төрт-бес жасар балаға бұл шумақтарды жаттап алу оп-оңай. Бірақ, әке мен шеше, әже мен ата, аға мен апасы-сіздерге көптен көп сабырлық, табандылық пен жігер керек. Баланың жетегінде кетпей, немесе жалқаулық пен жалығудың азғыруына көнбей, ырықты болуға тура келеді.

Енді өлеңді балаға оқи беріңіз, анда-санда есіне сала беріңіз, жатқа айтқыза беріңіз, қайталай берсін. Ұмытып қалмасын, бала емес пе! Балаңызға тақпақ айтқызуда айт пен той, мейрам, мерекелерді, қонақ шақыруды ұтымды пайдаланып қалуға болады. Кейбір тартыншақ, ұялшақ балалардың осы мінезін жоюға да бұл пайдалы. Бірақ, ондай балалармен өзіңіз бірге айтуға тура келеді. Оны да істеңіз. Балабақша тәрбиешісіне де осыны айтар едік.

Бұл шумақтардан балалар жылдам есіне сақтап қалатын сөздер: бес нәрсе, шашпақ, өтірік, мақтаншақ. Қалған сөздер көкейіне сәл кешеуілдеп барып

қонады. Бірақ оларды “ауыз ұшында”(механикалы немесе автоматтасқан түрде) жаттап алады, мәнін түсіне бермейді. Ол кейінірек барып санасына қона бастайды. Оған да сіздер, ересектер көмектесесіздер.

Осыған орай айтарымыз ғұлама Абай өлеңдерін бірден кіші топтағы не болмаса ересек топтағы балаларға жаттату не оқып беру дұрыс болмай қалады. Сондықтан оны жылдарға бөліп, жас ерекшеліктеріне қарай кіші топтан бастап өлеңнің ерекшеліктерін де есекере отырып біртіндеп, үйрете бастаса бала жалықпайды. Осыған орай балабақшаның өз бағдарламасы да бар. Біздің бұл еңбегіміз осы бағдарламаға қосымша пайдалану үшін және бала тәрбиесімен шұғылданған басқа да адмдар үшін дайындалғаны себепті бағдарламаны ұстанғанымыз жоқ.

Сонда Абай шығармаларын үйретуді қашан бастаймыз?-деген сауалға айтарым: баланың тілі шығып, сөйлей бастағанда-ақ жаттата беруге болады. Бұған ақын өлеңдері өте қолайлы. Ұйқасы тілге орала беретіндей икемді құрылған. Алдымен аздап, бір-екі сөзден, кейін бір-екі тармақтан, одан соң бір шумақтан дегендей. Балаңыз Абай сөзін біліп өссін деген шын ниетіңізбен балаңызға тәрбие беруге ықыласыңыз түзу болса, ішкі түйсіктің өзі білдіріп тұрады, нені, қалай істеу керек екенін.

Біз ұсынып отырған басты тәсіл: жаттату, үйрету, қайталау арқылы сөйлеуге, жақсы мінез, жағымды қылықтарға көніктіру.

Жаттау дегеніміз-бір сөзді көп рет қайталау арқылы жадына сақтау. Баланың жады “қысқа”, жылдам ұмытып қалады. Сол себепті бір жаттағанын қайталап айтқызып тұру, кейбір өлең жолдарын не сөздерді мәңгі есіне орнықтырады. Күндердің-күнінде пайдасы тиіп қалуы әбден ықтимал. Үйрету дегеніміз-білгенін қайталап айтып жүруге әдеттендіру. Бұл жерде жақсы өлең шумақтарын, сөз тіркестерін, ақынның сөздерін жаттау, қайталау арқылы үйреніп алып, үнемі айтып жүруге не ескеріп жүруге әдеттену. Көніктіру дегеніміз-жаттығу, қайталау арқылы көкейіне қонған кейбір ой-пікірлерді күнделікті тұрмысында пайдалануға көнігіп алуына шарт түзу.

Ғұлама Абайдың қара сөздерінен бала тәрбиесіне қатысты пайдалы ақыл кеңестерді көптеп табамыз. Оларды білген жөн.

Біз мектеп жасына дейінгі балаларға Абай шығармалары арқылы эстетикалық тәрбие беру, немесе адамгершілік, отаншылық тағы басқа тәрбие беру деген бір ғана бағытты ұстанған жоқпыз. Жалпы Абай сөздерін кішкене кезінен балалар бойына сіңіріп өссін деген ойды жетекке алған едік. Оларды жаттай салып, дереу тәрбиелене қояды деген пікір де болмауы керек. Белгілі болғандай тәрбие- адамға “қонғаны не қонбағаны” көзге көрінбейтін, нәтижесі қолма-қол шықпайтын, дереу байқала қоймайтын аса күрделі үрдіс. Оған қарағанда оқытудың нәтижесін дереу білуге болады.

Тәрбие, қандай да бір көзге көрінбейтін жақтарымен адамның бойына қайдан және неден, қалай сіңетіні белгісіз құбылыс қой. Бала кезімде үлкендердің “ой тоба, қай-қайдағы жаман нәрселерді қайдан үйреніп алады екен ә, осы балалар” дегенін, “құдірет, үйренбесе екен, көрмесе екен деген жаман әдеттерді қайдан ғана көріп, үйреніп алады екен” дегендерін есітіп қаламыз. Сол айтқандай жақсы қылық, жақсы мінез-құлықтың да баланың бойына қалай, қайдан даритынын білу өте қиын.

Өз баласына Абай өлеңдері арқылы аз да болса ықпал етуді, ақынның асыл сөздерін оған жеткізуді көздеген ата-аналар мен тәрбиешілерге келтірілген өлең үзінділерінің мәні мен мағынасын толығырақ түсінуі үшін алдымен өздері оқып, біліп алғаны жөн.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлжанов Ш. Абайдың педагогикалық көзқарастары туралы//Социалды Қазақстан.-1934,декабрь 30.
2. Мұхаметханов Қ.Көп томдық шығармалар жинағы.-Алматы,2005, 2-том,344б
3. Әуезов М.Абайды білмек парыз ойлы жанға.-Алматы,1997,416б
4. Есімов Ғ.Хәкім Абай.-Алматы.-1994.200б.
- 5.Мырзахметов М. Абайдың адамгершілік мұраттары.-Алматы.-1993,261б
- 6.Шәймерденова К. Абайдың педагогикалық көзқарастары //Автореф. канд. дисс.-Алматы.-1988

7.Халитова И.Р. Абай(Ибраһим)Құнанбаев мұралары әлеуметтік-педагогикалық жұмыс практикасында(монография).-Алматы.-2016, 221б

8.Абай.Шығармаларының екі томдық жинағы.Бірінші том.- Алматы, 2005.294б,58, 60бб.

FEATURES OF MODERN PHARMACEUTICAL MARKETING

Smetanina K.

Candidate of Pharmaceutical Sciences, PhD, Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University;
Faculty of Chemistry, Ecology and Pharmacy;
Lutsk, Ukraine

Under the conditions of evolutionary processes in the pharmaceutical industry in Ukraine, the competitive environment in the domestic market of medicines is intensifying, forcing producers to apply modern marketing concepts.

The foundations of pharmaceutical marketing were laid in the first half of the 1940s. Stimuli for its active development were the widespread use of sulfonamides and penicillin, the growing number of producers and intermediaries in the industry, the high demands on drugs and their choice. Today, domestic drug manufacturers are making the transition to social and ethical marketing, which requires a comprehensive study of the pharmaceutical market, identifying target segments of consumers and the interests of society as a whole, producing relevant products, conducting active marketing activities and achieving their own goals.

The basis of the classical theory of pharmaceutical marketing are: product, price, distribution and promotion. The formation and functioning of a set of elements of pharmaceutical marketing is determined by the specifics of the industry, which is manifested in the following:

- social significance of medicines, which are an important factor in saving people's lives, reducing the duration of the disease provided that the rules of their use, loss of working time due to disability;
- ecological significance of natural disposal of drugs, as most of them are biologically active synthetic compounds, analogues of which are absent in nature;
- insignificant impact of the price on the purchase of medicines, as the purchase depends on the state of human health, as well as the cost of vital drugs is partially reimbursed by the state;
- distribution of medicines is carried out through specialized intermediaries with a permit (license);
- medicines - products of forced demand, so the marketing communication policy is aimed primarily at medical and pharmaceutical professionals.

Based on the study of the current stage of development of the industry, theoretical principles and practical experience of market activities, the features of modern pharmaceutical marketing include: orientation of marketing research to study consumer behavior based on the influence of specialized reference groups, personal experience of treatment, promotion system, consulting a doctor or pharmacist, which

is taken into account in the process of purchasing drugs; involvement of marketing departments of producers in the development of the appropriate drug.

Marketing researchers are responsible not only for accurately assessing the therapeutic effect of drugs, taking into account the duration and severity of the disease, but also for ensuring that the dosage, dosage form, packaging and price are convenient and affordable for doctor and patient; continuity of the process of formation, maintenance and development of a set of marketing elements that ensure the competitiveness of the drug, the main components of which are the quality, safety and effectiveness of the proposed drug.

The pharmaceutical industry of Ukraine is focused on the production of generic drugs, so a necessary condition for improving the quality and safety of drugs is to test their bioequivalence compared to the original drugs in order to enhance the therapeutic effect.

The quality of the medicinal product should be ensured at each stage of the production process, which is possible under the condition of implementation of GMP requirements at domestic enterprises and inspection of production; increasing the role of drug packaging in the product policy of producers, which requires the formation of the supply of the appropriate number of drugs to promote sales efficiency, improve the appearance, use of appropriate colors and image features, increase information content to ensure safe use of the drug; directing the pricing policy to maintain a balance between the interests of drug manufacturers and patients, taking into account government policy; ensuring the availability of medicines due to the function of time.

Medicines must be available in a certain place and at a certain time:

- the focus of the promotion system on raising information awareness of the consumer of medicines, bringing to him information about the benefits of certain drugs, the use of appropriate methods of promotion, taking into account the possibility of harm to the patient's health and a well-established system of direct and feedback;

- strengthening the social role of pharmaceutical marketing, which is manifested in the development of new active substances, their rapid and safe transformation into convenient therapeutic agents, production and distribution of effective drugs.

Taking into account certain features in practice helps to increase the role of social factors in implementing the marketing policy of the pharmaceutical company by providing patients with access to necessary and quality medicines, introduction of a national system of responsible self-medication, taking into account pharmacoeconomic factors in providing medicines.

ОСОБЕННОСТИ РУССКО-АНГЛО-АМЕРИКАНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЕЙ В 80-Е ГОДЫ XIX СТОЛЕТИЯ

Ломова Е.А.

ассоциированный профессор,
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Тебегенова А.,

Ассоциированный профессор
Казахский Национальный
Аграрный университет
Казахстан, г. Алматы

Кокенова З.

магистр педагогических наук,
старший преподаватель
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Аннотация

Темой указанной статьи является исследование русско-англо-американских литературных связей в 80-е годы XIX века.

80-е годы XIX столетия обнаруживают чрезвычайно пеструю и разновекторную картину русско-англо-американских литературных контактов, отражающих общие тенденции мирового литературного процесса этого десятилетия.

Ключевые слова: жанровая модель, литературное влияние, литературные связи, реалистический психологизм, художественное восприятие.

80-е годы XIX столетия – это довольно интересный период в истории развития и укрепления трехсторонних культурных контактов между Россией, Англией и США.

С 80-х годов в России появились переводы романов У.Д. Хоуэллса, которые также привлекли внимание Л.Н. Толстого. По поводу романа «Карьера Сайласа Лафэма» Толстой сделал в дневнике такую запись: «Целый день читаю “Howwells Silas”. Недурно». В письме М. Никифорову от 22 июля 1890 г. он

рекомендовал опубликовать в журнале роман Хоуэллса - «лучшего, очень замечательного американского писателя, с хорошим современным содержанием, прекрасно написанный». Вообще США, а также американская литература находились постоянно в сфере внимания Л.Н. Толстого. В письме английскому журналисту Э. Гарнету Толстой так характеризовал особенности литературы США: «Если бы мне пришлось обратиться к американскому народу, то я постарался бы выразить ему мою благодарность за ту большую помощь, которую я получил от его писателей, процветавших в пятидесятых годах». Далее он называл имена Паркера, Эмерсона, У. Уитмена и других, «блестящую плеяду, подобную которой редко можно найти во всемирной литературе».

Как свидетельствует Д.П. Маковицкий, Л.Н. Толстой с особой теплотой отзывался о Г. Торо, перечитывал его «Уолдена», любил трактат «Гражданское неповиновение». В Торо Толстого привлекали этические принципы, культ природы, идея непротивления злу насилием. Любил Толстой и Эмерсона, которого считал «самым глубоким из всех» американских аболиционистов. В 1904 г. Толстой написал предисловие к английской биографии аболициониста У.Л. Гаррисона, составленной В.Г. Чертковым. Уэнделл, сын Гаррисона, был корреспондентом и адресатом Толстого.

Получив роман Э. Синклера «Джунгли» с дарственной надписью, Толстой записывает в дневнике: «Удивительная книга. Автор - знаток жизни рабочих. Выставляет недостатки всей этой американской жизни. Не знаешь, где лучше». И добавлял: «Следовало бы его издать по-русски». О романе Беллами «Взгляд назад» Л.Н. Толстой заметил: «Очень замечательная вещь» - и содействовал его переводу.

В Ясной Поляне среди посетителей Толстого и его корреспондентов было немало американцев: в 1887 году - переводчица Э. Хэпгуд, которая впоследствии переписывалась с автором «Войны и мира», в том же году - путешественник и писатель Дж. Кеннан, в 1889 году - священник У. Ньютон, а в 1890 году - журналист Дж. Крилмен и др. Толстой свидетельствовал, что получал из США писем в 10 раз больше, чем из Англии.

Л.Н. Толстой питал долговременный и принципиальный интерес к Г. Джорджу и его теориям. Внутренняя и внешняя политика США на рубеже веков находилась в его постоянном поле зрения. Он осуждал испано-американскую войну 1898 г., «умиротворение» Филиппин, протестовал против расизма, угнетения негров, судов Линча.

В целом же проблема восприятия Л.Н. Толстым произведений американских писателей XIX - начала XX веков подробно освещается в диссертации Г.В. Васильевой [1].

В России, помимо Л. Толстого, к литературному творчеству американского писателя Д. Кеннана обращался также В.Г. Короленко, работая для «Истории своего современника». Кеннан также дал своеобразный толчок для чеховского путешествия на Сахалин. Отдельная страница русско-американских литературных контактов принадлежит Уитмену, первое упоминание о котором в русской прессе относится к 1861 году. Еще в 1872 году Тургенев выполнил перевод его стихотворения «Бей, бей, барабан» и даже намеревался издать в

своих переводах цикл его стихов, но не сумел осуществить это намерение. К 80-90-м годам относятся первые серьезные критические статьи об Уитмене (П. Попова, В. Зотова и др.), который, в свою очередь, проявлял интерес к России.

В письмах и дневниках Толстого рассеяно немало отзывов об Уитмене, нередко противоречивых. Тем не менее он считал его «оригинальным и смелым поэтом», очень интересным». В декабре 1907 г. и Д.П. Маковицкий записал такой его отзыв об Уитмене: «Он очень малоизвестен в России, а значительнее всех». Показательно, что на кончину Уитмена журнал «Книжки «Недели»» откликнулся некрологом, озаглавленным «Американский Толстой».

Активно популяризовал творчество Уитмена в России К.И. Чуковский: впервые познакомившись в 1900-х годах с «Листьями травы», он был пленен мощью и первозданной свежестью уитменовской поэзии. В 1907 году вышел сборник стихов Уитмена в переводах Чуковского, в 1914 году - ко второму изданию предисловие написал И.Е. Репин. На протяжении практически всей творческой жизни К.И. Чуковский трудился над Уитменом, отработывал и шлифовал свои переводы, критические статьи, а также самый отбор текстов. Всего вышло 12 изданий этого сборника: два последних (1966 и 1969 годы) он назвал «Мой Уитмен».

Питал интерес к американскому поэту и Бальмонт, выпустивший в 1911 г. сборник переводов, озаглавленный «Побеги травы». Однако К. Бальмонт был весьма далек от уитменовской поэтики и стилистики, вольно обращался с подлинником, что вызвало обоснованную критику К.И. Чуковского.

Художественный опыт Уитмена, поэта города, техники, индустрии, был близок русским футуристам, например В.В. Хлебникову, автору «Зверинца». К.И. Чуковский, друживший с молодым Маяковским и часто беседовавший с ним об американском поэте, свидетельствовал: «...Маяковский в начале своей литературной работы творчески воспринял и пережил поэзию «Листьев травы»... Маяковский никогда не был подражателем Уитмена... в Уитмене он видел не учителя, а как бы старшего собрата и соратника». Позднее, в первые послеоктябрьские годы, происходит резкий взлет популярности Уитмена в России.

К середине 80-х годов русская литература заняла прочное место в американской культурной жизни, что послужило поводом для названия это явления «нашествием». Его статья, опубликованная в журнале «Dial» за 1886 год так и называлась - «Толстой и нашествие русского реализма в художественной литературе».

Так, например, литературное наследие И. Гончарова также находит активную рецепцию в англо-американском литературоведении, о чем подробно говорится в диссертации Ю.Г. Бабичевой [2].

Не осталось без внимания в американской критике и литературное творчество Ф.М. Достоевского, в частности, его гениальный роман «Идиот», а тема «случайного семейства» в прозе русского писателя получила широкую рецепцию в США, о чем можно прочесть в диссертации А.В. Банах-Маникиной [3].

На произведения русской классики в этот момент обращают пристальное внимание не только критики, но и талантливые и популярные в то время американские писатели.

Так, перу Вильяма Дина Гоуэллса принадлежат статьи о романах Тургенева «Дым» и «Дворянское гнездо», Достоевского «Преступление и наказание». Он также пишет предисловие к «Севастопольским рассказам» Л. Толстого.

В русской прозе Гоуэллс открывал высокий уровень психологического искусства, писательское мастерство и общечеловеческую правду.

Американская славистика развивалась и в области издания переводов русских фольклорных и литературных текстов. Так, книга Изабеллы Хепгуд «Русские былины» (1886) представляет собой собрание русских былин в прозаическом переводе.

В Англии 80-х годов XIX века к изучению русской культуры обратился Чарльз Тернер. Он много лет провел в России, находился в самой гуще литературной жизни, прекрасно говорил по-русски и с успехом преподавал английский язык в Петербургском университете.

В своих книгах «Очерки русской литературы» (1882) и «Современные русские романисты» (1890) Тернер дает критический анализ творчества целого ряда русских писателей, среди которых Ломоносов, Гончаров, Некрасов, Тургенев, Короленко, Гаршин и Л. Толстой. Основой книг послужили собственные лекции Тернера о русской литературе, которые он прочел в Оксфордском Тейлф-институте [4].

Подробнее об истории русско-английских культурных связях в 80-90-е годы XIX века можно прочесть в статье Н.В. Ивановой [5].

Таким образом, 80-е годы XIX столетия обнаруживают чрезвычайно пеструю и разноречивую картину русско-англо-американских литературных контактов, отражающих общие тенденции мирового литературного процесса этого десятилетия.

Список литературы

1. Алексеева Т.В. Восприятие Л.Н. Толстым произведений американских писателей XIX века - начала XX веков. / По материалам Яснополянской библиотеки. - Дисс. канд. филол. наук, М., 1997.
2. Бабичева Ю.Г. Рецепция творчества И. Гончарова в отечественном и англо-американском литературоведении: методологический аспект. - Дисс. канд. филол. наук, М., 2010.
3. Банах-Маникина А.В. Тема «случайного семейства» в творчестве Ф. Достоевского и ее рецепция в США. - Дисс. канд. филол. наук, Томск, 2006.
4. Turner C.E. Studies in Russian literature. London, 1882, VI.
5. Иванова Н.В. Из истории русско-английских культурных связей в 80-90-е годы XIX века // Записки Курского пед. института, Курск, 1966, Вып. 26. С. 142-163.

РУССКО-АНГЛО-АМЕРИКАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ В ПЕРВОЕ ДВАДЦАТИЛЕТИЕ XX ВЕКА

Ломова Е.А.

ассоциированный профессор,
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Касымжанова М.Е.

докторант,
Казахский национальный университет
имени аль-Фараби
Казахстан, г. Алматы

Казмагамбетова А.

магистр филологии,
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая
Казахстан, г. Алматы

Аннотация

В этой статье рассматривается проблема русско-англо-американских литературных связей в первое двадцатилетие XX века.

Ключевые слова: ритм прозы, художественный жанр, литературное влияние, метафора, литературный стиль.

В начале XX века присутствие русского языка и русской культуры в целом продолжает расширяться в Англии, и с 1905 года в Ливерпульском университете вводится преподавание русского языка, а через 3 года возникает и курс российской истории. В этом же университете появляется и ежеквартальное издание журнала “Russian review” (1912-1917), в котором можно было найти широкий спектр интересных публикаций в области литературы, истории, политики и экономики.

В Лондоне появляется журнал «Россия XX века», в котором публикуется примечательная статья «Русский и англичанин» Д. Голсуорси, где русская проза определяется как «мощная животворящая струя в море современной литературы» [1].

Экономическое и политическое сближение Англии и России, подкрепленное англо-русским соглашением и тройственным союзом, включающим Францию, активно стимулировало дальнейшее укрепление культурных контактов между обеими странами.

Подробнее об этих процессах и культурологических тенденциях можно прочесть в книгах «Русская литература и ее зарубежные критики» [2] и «Русская

литература и мировой литературный процесс» [3], а также в монографии Л.В. Пумянского «Классическая традиция» [4].

В фонде Брюсова сохранилась переписка со славистом, пропагандистом русской литературы в Англии У. Морфиллом, которая служит важным источником в исследовании личных контактов между представителями русской и английской литературы на рубеже XIX-XX столетий.

Подробнее о взаимосвязях Валерия Брюсова и Уильяма Морфилла можно прочесть в статье С. Ильева [5].

В конце XIX века в ряде стран Европы, в том числе в Англии и России, появляется группа художников и писателей, называющих себя «импрессионистами».

Это явление было открыто к диалогу с различными национальными культурами, сам факт которого определяется не прямым взаимоотношением, а глобальными общими закономерностями, направляющими мировой литературный процесс и позволяющими рассматривать его как некую единую по своим внутренним законам макросистему. Е.С. Себежко в своей статье указывает, что это положение «подтверждается новеллистическим творчеством Вирджинии Вулф и Бориса Зайцева, художников, не связанных никакими личными контактами, не испытывавших никакого творческого воздействия друг на друга, но очень близких по эстетическим воззрениям и способам их художественного воплощения» [6].

Их объединяет «понятие мира как текущего, постоянно меняющегося движения, в процессе которого субъективное расширяется до вселенской, всечеловеческой объективности».

Сопрягаемость субъективно-объективного проявляется в особой наполненности времени, «соединяющего сиюминутное и бытовое с бытийным».

«И Вульф, и Зайцев интересуются жизнью человека не в его утилитарном опыте, а в напряженном само- и миропостижении. Авторское «я» всегда присутствует в их новеллах в особой нервно-напряженной эмоциональности, прихотливости ассоциаций, изощренности художественно видения, динамике созидательно-бессознательного, стихийно-чувственно-логического и онтологического» [6].

Импрессионизм восприятия усиливает изобразительное начало в их творчестве, создавая метафоричность стиля, особую поэтическую ритмичность прозы.

Подробнее о литературной теории XX века в оценках современного литературоведения Великобритании можно прочесть в статье О.С. Сидоровой [7], а в целом русская тема в английской литературной традиции начала XX столетия рассматривается в статье Т.Г. Теличко [8].

В начале 1900-х годов приобрел известность Дж. Лондон, и уже при жизни писателя было завершено его 22-томное собрание сочинений (1910-1916). Если на первых порах Лондон воспринимался лишь как мастер приключенческого жанра, то вскоре в нем увидели певца социальной борьбы, что противопоставляло его литераторам упаднического, декадентского толка. Большим поклонником Дж. Лондона был Маяковский. В 1918 г. он снимался в

центральной роли поэта Ивана Нова в фильме «Не для денег родившийся», сценарий которого был написан по мотивам «Мартина Идена».

В 1906 г. появился перевод романа Э. Синклера «Джунгли» (тогда он назывался «Дебри»). В дальнейшем известность этого писателя быстро росла, и в 20-е годы он вышел на первое место среди всех иностранных авторов, издававшихся в СССР. К 1912 г. относится начало его переписки с Горьким, с которым его связывали дружеские отношения.

В свою очередь, Джек Лондон публикует статью о романе Горького «Фома Гордеев» (1901), а М. Ологин издает книгу о писателях под заглавием «Душа русской революции» (1917).

Подробнее о европейских художественных традициях в творчестве Д. Лондона в период с 1910 по 1916 годы можно прочесть в диссертации О.И. Чебан [83].

Укрепление культурных связей породило и такие английские издания как книгу публициста Ч. Сэрроли «Долг Европы перед Россией» (1916). Ее автор утверждал, что в будущем в европейских школах русский язык окажется все более необходимым, а русская культура в целом окажет серьезное и определяющее влияние на англоязычного читателя [10].

В начале двадцатого века интерес англичан к творчеству Достоевского, Чехова и Толстого все более усиливался, и немалая заслуга в этом принадлежит Эдуарду Гарнетту и его супруге Констанс, проявившей себя как талантливая переводчица произведений вышеупомянутых авторов.

Следующим шагом в исследовании русской литературы в Англии стали монографии Мориса Беринга, среди которых следует выделить «Вехи русской литературы» (1910), где на текстовых примерах прозы Гоголя, Чехова и других русских писателей проводится мысль о художественной значимости и внутренней силе русского реализма [11].

В этот же период выходит в свет и интересная работа о русской литературе «Поэзия и прогресс в России», автором которой была Роза Ньюмарч.

Во время I Мировой войны при Лондонском университете создается «Школа славянских исследований», а после Октябрьской революции славистика уже становится официальным предметом в нескольких английских университетах.

Образ России начала XX века в творчестве американских писателей и публицистов подробно исследуется в диссертации Е.А. Третьенко [12].

В эти годы американцы открывают для себя творчество А. Куприна.

Впервые в английском переводе рассказ А.И. Куприна «Штаб-капитан Рыбников» ("Captain Ribnicov") был опубликован в сборнике произведений писателя «Славянская душа и другие рассказы» 1916 года (A.I. Kuprin *The River of Life and Other Stories* Trans. by S.S. Koteliensky and J.M. Murry", London, Maunsesell, 1916). Рассказ сразу же обратил на себя внимание и профессионалов, и любителей литературы. О художественных достоинствах рассказа положительно отозвался Д.Г. Лоуренс, и секрет такого успеха крылся в «шпионском сюжете» с четко прописанной детективной интригой.

О феномене популярности в Англии рассказа А.И. Куприна «Штаб-капитан Рыбников» можно прочесть в статье Н.Ю. Желтковой [13].

В Англии начала XX века приключенческие жанры находились на пике популярности. По этому поводу в 1908 году сам Куприн замечал, что книги трех английских писателей Р. Киплинга, А. Конан-Дойля и Г. Уэллса завоевали «всемирное признание». И массовый успех этой литературы русский художник объяснял «добросовестной техникой» и «выдумкой», которых, по его мнению, всегда недоставало русской литературе.

В поле зрения англоязычной аудитории оказывается и творчество С.Т. Аксакова.

Англоязычная критика об Аксакове начинается со вступительной статьи к переведенной в Англии в 1916-1917 годах трилогии «Детские годы Багрова-внука», «Семейная хроника» и «Воспоминания». Она опубликована в переводах Д. Даффа под заглавием «Годы детства. Русский джентльмен и русский школьник». «Годы детства» вышли в Англии с предисловием известного литературоведа Дэвида Сесила (1903), который называет рецензируемую книгу шедевром, лучшей книгой о детских воспоминаниях из тех, которые доводилось ему читать.

Критик подчеркивает, что достоинством Аксакова является удивительное умение окунуть читателя в особую атмосферу повествования о далекой русской природе и «другом» русском быте, создавая при этом стойкое ощущение личной причастности ко всему, что происходит в далекой российской стороне.

У Аксакова прошлое, воспоминания о чувствах ребенка переданы глазами зрелого человека при сохранении той свежести чувств, которая наполняла его в детстве и сохранилась в памяти.

Д. Сесил подчеркивает, что здесь нет ничего похожего на мистицизм Вордсворда, у которого природа овеяна неким трансцендентальным духом. Аксаков чужд мистицизма, но ему присуще глубокое духовное начало.

Подробнее об англоязычной критике о С.Т. Аксакове можно прочесть в статье Т.Л. Селитриной [14].

Литература

1. Galsworthny J. The Russian and Englishman. – “Twentieth-century Russia”, 1916, vol. 2, N 1, h. 20-24.
2. Русская литература и ее зарубежные критики, М., 1974. - С. 198-248.
3. Русская литература и мировой литературный процесс, Л., 1973. - С. 186-212.
4. Пумянский Л.В. Классическая традиция, М., 2000.
5. Ильев С. Валерий Брюсов и Уильям Морфилл // В. Брюсов и литература конца 19- начала XX веков, Ставрополь, 1979. - С. 90-106.
6. Себежко Е.С. Импрессионизм как всеевропейское явление (новеллистка Вирджинии Вульф и Бориса Зайцева) // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

7. Сидорова О.С. Русская литературная теория XX века в оценках современного литературоведения Великобритании / О.С. Сидорова // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.
8. Теличко Т.Г. Русская тема в английской литературной традиции начала XX столетия // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.
9. Чебан О.И. Европейские художественные традиции в творчестве Дж. Лондона (1910-1916). - Дисс. канд. филол. наук, М., 2006.
10. Sarolea G. Europe's debt to Russia. London, 1916.
11. Беринг М. Вехи русской литературы, М., 1913. - С. 69.
12. Третьенко Е.А. Образ Советской России в творчестве американских писателей и публицистов в историко-культурном аспекте 1917-1991 годов. - Дисс. канд. филол. наук, Шуя, 2010.
13. Желткова Н.Ю. Феномен популярности в Англии рассказа А.И. Куприна «Штабс-капитан Рыбников» // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.
14. Селитрина Т.Л. Англоязычная критика С.Т. Аксакова // Русско-европейские литературные взаимодействия. Проблемы художественного перевода. - Dickens Home, 2010.

THE RELEVANCE OF THE MORAL TESTAMENT OF G.S. SKOVORODA

Firsova Liudmila

Candidate of Philosophical Sciences
Professor State Biotechnology University
Kharkov, Ukraine

Grigory Savich devoted his entire life to the search for a moral ideal. The moral ideal in the modern world, and at all times, performs a regulatory function both in human life and in the life of society. Every nation and people are looking for moral authority, as this not only unites, but makes it possible to live with dignity. In modern Europe, the monarchy is not an outdated form of government, but performs precisely these functions. G.S. Skovoroda did not find a moral ideal not only in our homeland, but also abroad. He knew many foreign languages (Latin, Greek, German, Italian, etc.), traveled to many European countries as a teacher, accompanying Pan Vishnevsky's mission and, returning from his wanderings, said: "The whole world is sleeping and sleeping deeply", everywhere the same : bow to the rich, and despise the poor, prefer stupidity to reason. Not finding an ideal in modern life, he turned to antiquity and, as he wrote: "I wanted to be Socrates in Russia." The main thesis of the philosophy of Socrates "know thyself", the Socratic method of dialogue of maieutic is today considered the best pedagogical method. With the help of the teacher's questions, the student comes from ignorance to knowledge, the Teacher must have the ability to find a starting point, where in the teaching understanding of the problem and behavior features to integrity. Skovoroda wrote his works in the form of a dialogue, and this is very important, because modern effective communication is based on dialogue technology.

The theme of self-knowledge was developed by him in the doctrine of two natures: internal and external, bodily and spiritual, matter and form. Grigory Savich emphasized the frailty of the external. In life, you can get wealth, fame, but also very quickly lose it all. We see this in our time.

In the work "Dialogue or talk about the spiritual world" we are talking about threefold cognition of oneself as one cognition. Different types of self-knowledge are considered here. For Socrates, self-knowledge is a person's understanding of his difference from all living things on earth. Having determined, in the process of dialogue, moral concepts, in other words, what is good and what is bad, a person comprehends his belonging to the human race. In modern terms, this is the understanding of oneself as a person in the global world. According to the Ukrainian thinker, this position leads to cosmopolitanism. He spoke about the threefold knowledge of oneself as a single knowledge. First, to know oneself as a single person different from all people, that is, to know one's self. As Grigory Savich wrote: to know

why you are Eremey and what kind of Eremey. Secondly, to get to know your people and among the people yourself, i.e. as a citizen (faith, law, customs, language). Third, to recognize yourself as being, created in the image and likeness of God, in common with all of humanity.

Based on this, Skovoroda devoted his life to educational activities and the fight against ignorance. The phrase "the whole world sleeps and sleeps deeply" was supplemented with the following dictum: "He who sleeps is not a dead man and not a dead corpse." In criticizing superstitions, he was guided by a universal idea. As a believer, he opposed the soulless appearance and ritualism of religion. In "Kharkov Fables" he wrote that "the rite without the power of God is emptiness", and in the work "The Israelite Serpent" that the essence of baptism does not depend on immersion and pouring. These words sound relevant, because in our time, faith often becomes just a fashion and ritual. The Skovoroda tradition continues to evolve in communicative practices. Throughout human history, for the formation of a person, writes K. Jaspers, they used techniques such as yoga techniques, mystical initiations. All these methods pursued the goal of educating a person in a certain discipline, and nothing more. But a person, according to the philosopher, "needs a deeper discipline of constantly developing transparency of communication, humanity should be formed under the condition of not deceptive, not facilitated, not degenerating, but infinitely enlightening communication." [2, 373].

The words of the Ukrainian philosopher about science and civilization sound very modern. Noting their importance and significance, the utilitarian direction of minds under the influence of scientific and technological progress evoked censure. Science should not only teach a profession, but also teach how to live in this world. He assigned the main role in this direction to philosophy, calling it the center of education in general, "the main goal of human life." In our technological age, the comprehension of technical innovations does not keep pace with discoveries; there is a search for a new image of philosophy. Following the ideas of Skovoroda, he assumes such a synthesis of its cognitive and ethical-axiological aspects, when it will be simultaneously a form of social and individual consciousness. When it will be knowledge (an era expressed in concepts), at the same time a choice (a form of personal autonomy). When exactly the autonomous personality - the formed position of the individual will become a concrete form of revealing its universally significant essence.

This means that the question of a new quality, the image of philosophy, coincides with the question of new prospects for human development. An important component of the modern European educational paradigm is communicative competence. Along with professionalism, it determines the effectiveness of scientific research, as well as the personal growth of a scientist. According to G. Gadamer, in our time, when the model "education-culture" is failing, interdisciplinarity is necessary as a definition of philosophy through interaction with specific disciplines, for the transition from the "world of science to the world of life." These ideas are reflected in the practical philosophy of Skovoroda, the subject of which is the personal good of each person. In the work "Friendly Conversation about the Peace of Mind", the question of happiness is discussed. One of the participants in the dialogue says that happiness does not lie in a noble rank, not in the red side, not in a glorious age, not in

rich abundance. Everywhere there are happy and unhappy. And happiness consists in peace of mind, heartfelt joy and spiritual strength. To achieve it, one must live by nature, srodnosty. The idea of srodnosty says that only work that matches the natural abilities of a person is useful. Here we are talking about professionalism, which is valuable at all times and in all professions. But, as they say, doctors and teachers have a special responsibility. If the former can disfigure, the others - discourage learning. The work of a professional attracts, as everything is done easily and beautifully. This is very important in our work, since students not only consume information, but also feel the teacher's attitude to their work and science. They are very respectful of these qualities of the teacher.

It is very important, continuing the traditions of G.S. Skovoroda, foster respect for the knowledge and value of education. For this, in our opinion, it is necessary to expand the list of humanitarian disciplines and give the student the opportunity to choose them. This is the only way to develop the ideas of our great philosopher and be worthy successors of his traditions.

References.

1. Gregory Skovoroda. Complete academic collection of works, ed. prof. L. Ushkalova. - Kharkiv, 2011.
2. Karl Jaspers Spiritual situation of time // The meaning and purpose of history. M., 1991.

СОЦІАЛЬНО ФІЛОСОФСЬКИ ПРОБЛЕМИ САМОТНОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Курбанова Аїда Набі кизи

кандидат філософських наук

доцент кафедри «соціально- гуманітарної

підготовки та права »

Западнодонбаского інституту «ПрАТ» ВНЗ

«МАУП»

М. Павлоград

«Якщо криза в галузі охорони здоров'я ставить під сумнів численні аспекти наших суспільств, то філософія допомагає нам просуватися вперед, стимулюючи критичне осмислення проблем, які вже існують, але які пандемія доводить до кульмінації. У той час, коли радикальність і швидкість великих потрясінь в світі можуть збити нас з пантелику, філософія дозволяє нам зробити крок назад і побачити загальну картину »

Одрі Азула -Генеральний директор ЮНЕСКО.

Світовий масштаб поширення коронавірусу і його наслідки різко розгорнули громадський інтерес і увагу в бік глобальної проблематики. На цьому тлі з'явилося безліч публікацій, де автори, незалежно від їх кваліфікації і професійної приналежності, настільки активно прагнуть висловитися з приводу суспільства і її зв'язку з коронавірусів.

Епідемії - незмінний і постійний супутник людства. Пандемія же визначається як таке захворювання, яке приймає масовий характер, вражаючи значну частину населення декількох суміжних держав, а то і багатьох країн світу. З виходом людства на регіональний, а потім і глобальний рівень епідемії отримали можливість переростати в регіональні і глобальні пандемії. У світовій історії можна нарахувати чимало такого роду випадків, і сучасний коронавірус - тільки Одіз з різновидів пандемії.

З філософської точки зору, якраз, під час кризи, поняття «самотність» не завадило б розглянути більш уважно. Через загрозу зараження коронавірусів, у багатьох країнах людям заборонено залишати свої будинки.

На тлі пандемії коронавірусу все більше країн вдаються до таких радикальних заходів, як комендантська година або заборона на вихід з дому для людей, що знаходяться в групі підвищеного ризику. Про те, як впливають карантинні заходи на психічне здоров'я людини, і чи здатні соціальні ЗМІ замінити живе спілкування в період домашньої ізоляції.

Професор Шпітцер в своїй книзі написав; «День за днем в світі посилюються карантинні заходи, покликані сповільнити поширення коронавірусу. Чи можна сказати, що ізоляція в чотирьох стінах і дотримання так званої "соціальної дистанції" на вулиці, до яких громадян закликають можуть негативно вплинути на людську психіку. [1]

Він зазначав, що різні карантинні заходи слід оцінювати по-різному. Нам відомо, що карантин як крайній захід ізоляції дійсно може привести до порушень в людській психіці, в тому числі і у абсолютно нормальних людей. Довгострокові дослідження показують, що і через довгий час після зняття карантину ймовірність порушень, пов'язаних зі страхами, розладом сну або посттравматичними навантаженнями, залишається підвищеною. Причому стать і вік пацієнтів в даному випадку не мають значення. Саме тому до таких заходів слід вдаватися тільки коли вони неминучі і завжди обмежувати їх за часом.

Людина не може перебувати в соціальній ізоляції від суспільства без психічних наслідків. Це ще залежить від індивідуума і ситуації. Адже вплив вірусу на організм залежить від його "дозування". Якщо вірус виявиться на шкірі людини, нічого не станеться, однак якщо мільйони вірусів потраплять в організм через слину або слизову оболонку очей або рота, це матиме серйозні наслідки.

Єдине, що є у людини для боротьби з ним, - це власна імунна система. А щоб її зміцнювати, необхідно періодично виходити на свіже повітря. Найкраще туди, де немає інших людей, наприклад, в ліс. Саме тому більшість країн навіть в умовах пандемії коронавірусу дозволяють громадянам виходити на вулицю поодиноці або в парах для Він зазначав, що різні карантинні заходи слід оцінювати по-різному. Нам відомо, що карантин як крайній захід ізоляції дійсно може привести до порушень в людській психіці, в тому числі і у абсолютно нормальних людей. Довгострокові дослідження показують, що і через довгий час після зняття карантину ймовірність порушень, пов'язаних зі страхами, розладом сну або посттравматичними навантаженнями, залишається підвищеною. Причому стать і вік пацієнтів в даному випадку не мають значення. Саме тому до таких заходів слід вдаватися тільки коли вони неминучі і завжди обмежувати їх за часом.

Тепер про те, що стосується нового феномена соціального дистанціювання. За ступенем заразності коронавірусу знаходиться десь між дуже заразною на кір і менш заразним сезонний грип. Вже було опубліковано кілька наукових досліджень у тому, як реагували на поширення коронавірусу в різних країнах світу, в першу чергу, в Китаї. І було доведено, що, наприклад, обмеження поїздок не дає відчутного ефекту. У той час як дотримання певної фізичної дистанції між людьми, дійсно, може допомогти істотно сповільнити поширення інфекції.

В умовах карантину італійці підтримують один одного, перемовляючись через балкони. Прі цьому вираз "соціальне дистанціювання" не цілком точне. Вірніше було б сказати "фізичне дистанціювання", що не одне і те ж. З одного боку, можна поступати, як італійці - перемовлятися через балкони або разом співати пісні, щоб спілкуватися один з одним, навіть перебуваючи в ізоляції. Але, живучи в столітті цифрових комунікацій, в період карантину через коронавірусу можна користуватися і сучасними технологіями, щоб подолати соціальну дистанцію, зберігши фізичну.[2]

Людина не може перебувати в соціальній ізоляції від суспільства без психічних наслідків. Це ще залежить від індивідуума і ситуації. Адже вплив вірусу на організм залежить від його "дозування". Якщо вірус виявиться на шкірі

людини, нічого не станеться, однак якщо мільйони вірусів потраплять в організм через слину або слизову оболонку очей або рота, це матиме серйозні

Саме тому більшість країн навіть в умовах пандемії коронавірусу дозволяють громадянам виходити на вулицю поодинокі або в парах для руху і заняття спортом. Рекомендації в цій області однозначні: довге перебування вдома послаблює імунну систему. Це особливо важливо знати літнім людям і сім'ям з дітьми.

Вплив самотності на людину не залежить від його статі і віку. При цьому деякі вважають, що людям похилого віку легше звикнути до них, хоча б тому, що вони і без карантину часто змушені проводити довгий час без суспільства інших людей. За статистикою жінки похилого віку страждають від самотності частіше, ніж люди похилого чоловічого віку. Слід враховувати відмінності між жінками і чоловіками. В Європі жінки в середньому на два роки молодші за своїх чоловіків. При цьому їх тривалість життя на шість років більше, ніж у чоловіків. Таким чином, жінки проводять в середньому вісім років без партнера. Так що від самотності в старості страждають, в першу чергу, жінки - це факт.

Найбільш сильно страждає від самотності - це молоді жінки, тому що вони багато в чому визначають себе через приналежність до якої-небудь групи, і якщо там виникають проблеми, особливо сильно переживають це. Молодий чоловік завжди може грати роль "вовка-одинака", яка ховається від проблем у своє лігво. Дівчата ж, зіткнувшись з цькуванням в їх соціальній групі, навпаки, дуже страждають від самотності.[3]

Соціальні мережі не може повноцінно замінити людям, які опинилися в соціальній ізоляції, спілкування в реальному житті. Но в сьогоденній ситуації вони дійсно дають можливість залишатися на зв'язку. При цьому треба пам'ятати, що в соціальних мережах не варто проводити цілий день і вірити всьому, що в них поширюється. Думаю, телефон залишається найкращим каналом комунікації, хоча б тому, що ти говориш зі співрозмовником безпосередньо і не купаєшся в нескінченному потоці фейковий новин, що переповнюють інтернет. В умовах карантину соціальні мережі можуть лише частково замінити живе спілкування.

Людині не йде на користь спілкування з великою кількістю незнайомих йому людей, яке нерідко відбувається в соціальних мережах. Зв'язок через який-небудь засіб комунікації функціонує найкраще, коли людина спілкується з кимось, кого він добре знає: батьками, бабусею і дідусем, кращим другом.

Самотність дійсно заразно, так само як і звичка до паління, і схильність до надмірної ваги. Оскільки люди - соціальні істоти, вони можуть заражати один одного своїми емоційними станами. Тому зараз слід звести до мінімуму спілкування з людьми, після якого у вас виникає почуття душевної тяжкості або смутку. Так само, як і люди з ослабленим імунітетом повинні уникати зайвих контактів, щоб не заразитися вірусом, люди, чутливо сприймають емоційні стани своїх співрозмовників, повинні скоротити подібне спілкування, щоб захистити своє душевне здоров'я.

Багато молодих людей сьогодні пропонують допомогу літнім сусідам, наприклад, ходять замість них в магазин. З іншого боку, на тлі пандемії

коронавірусу в суспільстві зростає і відчуженість, при якій люди просто бояться фізично наблизитися один до одного.

Таким чином, основний урок, який випливає з сучасної ситуації, полягає в тому, що і окремим країнам, і людству в цілому потрібно з усією серйозністю і зі знанням справи сприймати сучасний глобальний світ, адекватно оцінюючи при цьому свої далеко небезмежні можливості змінювати його за своїм бажанням і розсуд. Інший висновок полягає в тому, що великі географічні відкриття, що дали старт нової історичної епохи - епохи глобальних подій, зв'язків і відносин, як раз і поклали початок глобальних процесів в суспільстві, які тепер в такій якості завжди будуть супроводжувати людству, поки воно буде зберігати статус планетарного явища.

Коли ми говоримо про коронавірусну пандемію, важливо мати на увазі, що наша розмова стосується не будь-яких глобальних процесів взагалі, яких (з урахуванням процесів в геосфері і біосфері) багато, а тих, які протікають в суспільстві. Але, як показує сучасна глобалістика, всі глобальні процеси і пов'язані з ними проблеми тісно взаємопов'язані. Загострення однієї з таких проблем прямо чи опосередковано посилює інші. Звідси випливає, що, зіткнувшись з пандемією коронавірусу, людство повинно усвідомити не тільки колосальну небезпеку цієї хвороби, але і те, що йому загрожує ще безліч інших не менш серйозних і цілком реальних небезпек. Разом з тим, хоча світове співтовариство і ходить буквально по краю прірви, небезпечну межу воно ще не переступило. Але тоді краще, що можна зробити в такій ситуації, - не втрачати оптимізму і шукати прийнятні рішення. А коронавірус якраз і змушує по-новому подивитися і на нас самих, і на глобальний світ, в якому ми живемо.

Література

1. Бердяєв Н. А., Філософія вільного духу, М.: Республіка, 1994.
2. Гагарін А.С. Екзистенціали людського буття: самотність, смерть, страх. Від античності до Нового часу. Єкатеринбург. 2001
3. Гринин Л. Є. Погляд в майбутнє: прогнози на XXI століття // Век глобалізації. № 3 (31), 2019. С. 3-24
4. Печчеї А. Людські якості. М., Прогрес, 1980.
5. Пряхін В. Ф. Про вплив пандемії COVID-19 на процеси глобалізації // Питання політології. Т. 10. № 5 (57), 2020. С. 1473-1480

ВОПЛОЩЕНИЕ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НИЗАМИ ГЯНДЖАВИ

Махмудова Шалале Амирхан гызы

Доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по филологии
orcid.org/0000-0001-5211-8359

РЕЗЮМЕ. В тезисе рассматриваются несколько примеров из поэм Низами Гянджеви, темы, которые играют положительную роль в воспитании подрастающего поколения, обогащая его духовный мир.

Ключевые слова: Поема, мораль, трудолюбие, дружба, гуманизм

Несмотря на то, что великий азербайджанский поэт Низами Гянджеви, сделавший себе имя на весь мир своей поэмой «Хамса», писал и творил в XII веке, его поэмы не утратили своей актуальности и сегодня. Избранные примеры из этих поэм преподаются специалистами по учебникам литературы и с любовью читаются учащимися. Хотя великий художник не писал произведения только для детей, но в своих стихах он затрагивал такие темы, которые имеют большое значение в воспитании подрастающего поколения, в обогащении их духовного мира, в их становлении как настоящих граждан. Не смотря, что прошло много лет, эти темы по-прежнему отражают реалии и направляют молодое поколение в правильном направлении. Стихотворения поэта «Рассказ старого кирпичечника», «Рассказ старого пахаря с пророком Сулейманом», «Анушираван с визиром и беседы сов», «Эпос о Симнаре», «Султан Санджар и старушка», «Фитна», «Эпос о раненом ребенке», «Добро и зло» и т.д. стихотворные рассказы могут быть примером этому.

«Рассказ старого кирпичечника» [1, с.117-118], а также «Рассказ старого пахаря с пророком Сулейманом» [1, с.106-108] стихотворные рассказы помимо любви к труду, побуждают молодое поколение учиться и извлекать уроки из жизни мудрых людей. Созданные поэтом образы трудящегося, которые не бросают тяжелый труд даже в преклонном возрасте и предпочитают зарабатывать хлеб своим честным трудом, чтобы не быть зависимым от молодежи. Оба старейшины преподносят урок жизни своими мудрыми ответами, демонстрируя гордость и упорство. Через образы трудолюбивых, созданные Низами, передается смысл жизни в труде, в полезной работе. Чем больше человек видит плоды своего труда и совершает добрые дела, тем значительнее становится его жизнь. Наши отцы не зря говорили: «Работа - это сущность человека». Действительно, активный образ жизни - важное условие для человека быть физически, умственно и эмоционально здоровым. Гениальный мыслитель также выдвигает свои утверждения о содержательной жизни на языке мудрых стариков.

Образы женщин, искусно созданные Низами Гянджеви, можно рассматривать как феномен возрождения и новаторства в литературной среде

того времени. Неуважение к женщинам, лишение их свобод и тот факт, что общество обращается с женщинами как с товаром, были среди вопросов, которые волновали поэта-гуманиста. Женщины, которых он создал в «Истории султана Санджара и старушки» и «Охота Бахрам Гура и Фитны», - это образы, отличающиеся отвагой, гордостью, храбростью и бесстрашием.

«История старушки и султана Санджара», включенная в поэму «Сокровищница тайн», осуждает несправедливость по отношению подчиненных, пытки и насилие, а также критикует угнетателей, которые жестоко обращаются с женщинами и унижают их. В стихотворном рассказе изображена храбрая женщина, которую несправедливо обвинили и избита кнутом со стороны дарги (представитель местной власти), и она без колебаний рассказала королю обо всех его проступках. Она перекрывает путь Султан Санджара и говорит ему:

Ey Sultan, səndən görməmişəm yaxşılıq,
Fəqət neçə zülümə şahid olmuşam artıq
(О Султан, я не видел от тебя ничего хорошего,
И была свидетелем многих жестокостей) [1, с.110].

Образ Фитны, созданный Н. Гянджеви в его поэме «Семь красавиц», также отличается гордостью, умом, рассудком и честностью. Создавая этот образ, Низами призвал людей быть скромными и выдвинул идею о том, что человек способен преодолеть любую трудную задачу. Для этого у вас должны быть решимость и воля для достижения того, чего вы хотите. Фитна не хвастающая своей мастерство сказала Бахрам Шаху:

Zənn etmə əməlin şücaətdəndir,
Güclülükdən deyil, bu adətdəndir
(Не думай, что твои действия это смелость,
Это не по силе, а по привычке) [2, с.97-98].

Возмущенный словами Фитны и давший приказ к ее смерти шах наконец осознает свою ошибку и вынужден был согласиться со своей горничной. Поднявшись на своих плечах быка на шестьдесят ступенек она убедила шаха что ее храбрость не что иное как привычка.

Создавая образ Фитны, поэт призвал женщин быть такими же смелыми, непреклонными и последовательными как она. В то же время эта произведения формирует у читателя представление о том, что если человек привыкает к работе то становится мастером и профессионалом своего дела.

Стихотворный рассказ «Неман и Симнар» [2, с.122], выбранный из поэмы Низами «Семь красавиц», считается хорошим пособием для чтения детьми школьного возраста. По сюжету Шах Неман просит архитектора Симнара построить неподобный замок. Но когда замок был готов, король спрашивает Симнара, может ли он построить что-нибудь более красивое. Симнар отвечает, что да, он может построить что-то намного красивее. Этот ответ не нравится шаху. Он думает, что если Симнар построит более красивый замок, его замок останется

в тени. Поэтому он выбрасывает его из построенного им замка. Здесь великий мастер пытается отговорить правителей от их отрицательных качеств, таких как высокомерие и честолюбие, и призвал ценить труд мастеров.

В стихотворном рассказе «Эпос о раненом ребенке» поэт особо отмечает дружеские, товаришские отношения. На нем изображен один из детей, играющих в поле, который упал и сломал ногу. Пока испуганные дети искали решение, друг раненого ребенка чтобы скрыть происшествие предложил бросив его в колодезь. Однако кто-то, в свое время враждовавший с раненым ребенком проявил предвидие задумался: «Услышавшие этот вест, вероятно, будут подозревать меня», и передав это сообщение отцу раненого спас ему жизнь. «Кто обладает сущностью мудрости, тот способен разжечь стержень способности» [1, с.179-180] выражением поэт призывает детей быть верными в дружеских отношениях, поддерживать друг друга в трудный день и действовать с умом. Заключение стиха перекликается с пословицей: «Мудрый враг лучше глупого друга».

В поэме великого художника «Лейли и Меджнун» совет своему сыну Мухаммеду был адресован всей молодежи. Сказав: «Когда хочешь изучать науку, постарайся все знать в совершенстве» [3, с.52] выражая поэт призвал всех молодых людей цепляться за кромки любого искусства, быть мастерами этого искусства, и чтобы овладевать этим искусством необходимо глубоко изучить это. Эти рекомендации, пропагандирующие высокие моральные качества, до сих пор считаются наиболее ценными примерами школьных учебниках для чтения.

Высокая ценность по отношению слов в «Красоте меньше говорить» один из лучших примеров, рекомендуемых детям для чтения. Поэт сказал: «Выбирайте слова, похожие на жемчуг, меньше говорите, не болтайте в пустую, пусть мир украсится твоим немногословием» [3, с.52]. Поэт советует всем при разговоре обращать внимание на свои слова, не разбивать сердца горькими речами, наоборот, сблизить сердца людей приятными словами, излечить скорбь. Также, как говорили мудрые отцы: «Если говорить - серебро, то молчание - золото», поэт отмечает: «Несколько слов не тускнеют, многие слова не имеют ценности кирпича» [3, с.52] и призывает молодых людей больше слушать, чем слушать. Ведь чем осведомленнее человек, тем больше у него растет мировоззрение, он приобретает новые знания, а его речь становится логичнее и глубже.

Труди великого мыслителя с точки зрения нравственности и дидактики играют важную роль в воспитании подрастающего поколения, в правильном формировании их взглядов на жизнь, приобретении ими высоких нравственных качеств. Читая Низами, человек становится мудрее, совершеннее и лучше понимает жизнь.

Наследие Низами с своим высоким гуманизмом, универсальностью и национальностью, глубоким философским содержанием, новаторством и несравненным поэтическим богатством вошло в сокровищницу мировой культуры. Выдвинутые поэтом социально-философские модели и прогрессивные идеи всегда современны и актуальны для всех времен и народов.

Литература:

1. Nizami Gəncəvi. Sirlər xəzinəsi. Bakı, 2004. 264 səh.
2. Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl. Bakı, 2004. 336 səh.
3. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Bakı, 2004. 288 səh.

“SECTION 907 AMENDMENT TO THE FREEDOM SUPPORT ACT” AS AN UNJUSTIFIED RESULT OF LOBBYING

Aleskerova Sara Tahir

Lecturer at Azerbaijan University of Languages

Abstract. The subject of this article aims to present lobbying in a new light, to show an overlooked power of lobbying that it is able to change decision making process, diplomacy and even public opinion if it should be a profession practiced by professional specialists. Lobbying is an impressive weapon if it is well used and performed in a professional manner can lead to some considerable political transactions in the international world. However, if this weapon is in the wrong hands, the result can be unfair decisions, such as the 907th amendment against Azerbaijan. Section 907 the amendment to the Freedom Support Act was analyzed as an unjustified result of lobbying which was strongly lobbied by Armenian lobby in this article. This article gave some examples that a number of US diplomats and congressmen such as Bob Livingston, Thomas De Vaal, Madeleine Albright understood the importance of the repeal of Section 907 which greatly damaged the US-Azerbaijani relations. Furthermore, the changed conditions after the Second Karabakh War should have to make the USA think about repealing of 907th Section. Because, Azerbaijan side announced repeatedly that is ready to normalize relations with Armenia.

Key words: Lobbying, USA congress, political power, international law, 907 section, amendment to the Freedom Support Act, the USA-Azerbaijan relations.

In late 1991 after the Soviet Union collapse the newly independent states that succeeded it have been attempting to transform their economies into more efficient, productive, market-based economies and for consolidation of democracy and democratic governments. Additionally, the United States had strongly supported the transition process, both financially and diplomatically. The Freedom Support Act sets the broad policy outline for helping the countries to implement both political and economic reforms. It also authorized a bilateral assistance program that is primarily being implemented by U.S. But section 907 deprived Azerbaijan from any kind of assistance in the frame of this program. Section 907 amendment to the Freedom Support Act bans any kind of direct United States aid to Azerbaijan. The Amendment to the Section 907 was adopted by the Congress in 1992 and prohibited the US Administration to provide assistance to Baku through the government line [5]. It is important to note that Azerbaijan is the only post-Soviet state which does not receive direct aid from the USA government for facilitating economic and political stability in the country after independence.

It is undeniable fact that this amendment Act was strongly lobbied by Armenian lobby. The USA congress which influenced by the propaganda of Armenian lobby and biased information adopted this anti-Azerbaijan amendment. Unfortunately to persuade uninformed American community was very easy for strong Armenian lobby [6], [7].

The given reason for adopting this amendment is that Azerbaijan blockaded Armenia and used violence against the Armenians of Nagorno-Karabakh. But until Section 907 entered into force in January 1993, the Armenians had already occupied Shusha, the last town of Azerbaijan controlled within the Nagorno-Karabakh and Lachin which is outside the Nagorno-Karabakh and committed a genocide against the civil population of the Azerbaijani town of Khojali before its occupation. After Heydar Aliyev's coming to power in 1993, and signature of the oil contract with the USA companies in 1994, the activities for the repeal of Section 907 have grown. The cease-fire was established in 1994 may. Additionally, the Armenian some demands of the Security Council have started. On the other hand, they have totally ignored the demand to withdraw their forces from all occupied territories according to 4 resolutions of UN [8]. (See Resolution 822 (30 April 1993), Resolution 853 (29 July 1993), Resolution 874 (14 October 1993), Resolution 884 (12 November 1993))

Firstly, Armenia's "Azerbaijan blockades against Armenia" claims is so absurd. Obviously, it is quite normal that severance of communications and transport connections is an inevitable result of any military conflict between two countries. There has never been, nor will there ever be, a single state in the world that willfully provides an aggressive neighbor with energy to enable it to continue its expansionist plans [10]. First of all, the termin "blockade" is not appropriate for this situation. Azerbaijan is not an only border country of Armenia. Apart from Azerbaijan, Armenia borders with Iran, Turkey and Georgia. So Armenia could use their transportation lines to receive the necessary goods and not bitterly complains about it. On the other hand, there is an undeniable fact that, as a result of Armenian aggression against Azerbaijan, the entire Nakhchivan district was totally cut off from the mainland of Azerbaijan. So, Azerbaijan had more rights for bitter complaints rather than Armenia.

Furthermore, the claims of Armenians about principle of "self-determination" also is out of question. It should be noted that Armenia became outspoken about this policy only after expelling 200,000 Azerbaijanis from Armenia in 1988-1990. Despite the fact that Armenia had been home for these Azerbaijanis for centuries, today there is no Azerbaijanis in Armenia. As a result, Armenia has become essentially a mono-ethnic state, where practically no ethnic minorities exist. Accordingly, to Stalin "no minorities, no problems". So, Armenia has no right to advocate for the right of self-determination within another country, especially when it is pursuing unfounded territorial claims in that country-claims which have been endorsed "de jure" by the Armenian Parliament. Additionally, according to Azerbaijan side position the Nagorno-Karabakh is the Motherland of local Armenians whose ancestors were settled there early in the 19th century accordingly to Russia's "resettlement program." Historical documents of Russian diplomat Alexander Griboyedov confirm this deliberate resettlement plan [10]. Position of United Nations was obvious that UN recognize the territorial integrity of both Armenia and Azerbaijan and recognize Nagorno-Karabakh as an integral part of

Azerbaijan (resolution of UN 822, 853, 874, 884 is prove) so the United Nations cannot promote the independence of Nagorno-Karabakh [2, p. 59-61], [10].

In January 1996 the US Congress adopted a law called the Wilson amendment. The amendment, which was named after Charles Wilson, a congressman from Democrats, authorized the US President to aid to Azerbaijan directly in case he concluded that the assistance. On the other hand, the discrimination against Azerbaijan regarding financial assistance had been continued. Bowing to pressure of the Azerbaijani administration on the US President and Department of State the adoption of another law against Azerbaijan was prevented in the September of the same year. Then a draft law was proposed by John Porter, a senator from the Democrats, and called the "Porter Amendment" was adopted, but it regarded the Nagorno-Karabakh as an independent entity [11]. If this law was adopted, it would have created a danger for the recognition of the territorial integrity of Azerbaijan by the United States. President of Azerbaijan Heydar Aliyev called then US Ambassador to Azerbaijan Richard Kauzlarich and expressed his deep concern because of this issue. The US political circles also confirmed the harmful essence of this amendment [12].

According to Thomas de Vaal, Madeleine Albright, senator Barbara Boxer, democrat Barbara Mikulski, Bob Livingston and a number of US politicians 907 Amendment is unjustice, and it leads to damaging USA reputation as a co-chair of OSCE. The representatives of the US President also spoke against this draft. Finally, the Porter amendment was corrected and the item which considered the Nagorno-Karabakh as an independent entity was changed. It was conveyed as "assistance to Azerbaijan including the Nagorno-Karabakh [1, p.64-72]. A number of US diplomats and congressmen understood the importance of the repeal of Section 907 which greatly damaged the US-Azerbaijani relations.

In 1997-2000 the Clinton administration made efforts to repeal of Section 907 in the Congress. Two major organizations of the US Armenians - American Armenian Assembly and the American National Committee of Armenians held different opinions regarding Section 907. While the Assembly was for the repeal of Section 907 which banned the US military assistance to Armenia, Committee was against it [14].

It is important to note that, the United State rendered financial assistance to Armenia in the sum of \$ 1,6 billion, but \$ 60 million to Azerbaijan. In 1992-2005 in the framework of the Freedom Support Act [13]. Persistence of Armenian lobbyists, effective lobby strategy with particular groups in the USA Congress may push even neutral people who have not got previously anti-Azerbaijan position [3, p.17-18].

Results All in all, it is undeniable that today lobbying is an important actor in international relations. It is an overlooked power which is able to change decision make process, diplomacy and even public opinion. Lobbying is contrary to popular belief, neither a dirty activity, nor "bribery in a suit" exotic gifts, free travels or, in a word, of corruption. Lobbying is the activity which consists in influencing directly or indirectly any government action or decision. Lobbying is an impressive weapon if it is well used and performed in a professional manner can lead to some political transactions in the international world. When this weapon is in the wrong hands, the result can be unfair decisions, such as the 907th amendment against Azerbaijan. According to Chris Price "No harm, no foul because the public don't count". Lobbying is contrary to popular

belief, neither a dirty activity, nor “bribery in a suit” exotic gifts, free travels or, in a word, of corruption. Lobbying arises as a very powerful tool in the strategy of a modern society, of which it has followed evolution. Today we are witnessing the development of legal professions in lobbying area. For instance, prone to diversify their activities and to become lobbyists. It is indeed important that lobbying finds a legal foundation within its related activities. It led to legalization of lobbying. It does not mean that lobbying is always justified. Sometimes an action which is undertaken without any analysis, may have the opposite effect than expected. Section 907 is clear example of it. After the Second Karabakh War Azerbaijan side announced many times that is ready to normalize relations with Armenia in line with international law, especially sovereignty, territorial integrity. Despite the fact that Armenia has destroyed Azerbaijan’s cultural, historical and religious heritage Azerbaijan side is ready to enter permanent peace negotiations and offered to Armenia not to demand any threaten intention to territorial integrity of Azerbaijan and not to deprive itself from the regional transportation lines projects of the region. Azerbaijan’s such position is the other reason for repealing of section 907. Additionally, the changed conditions after the Second Karabakh War should have to make the USA think about repealing of 907th Section.

References

1. Hafiz Pashayev, “Bir Səfirin Manifesti”, Bakı, 2007, 264s
2. Tayyar Arı “Amerikada Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika” Türkiye, 2000
3. Frank Farnel, Lobbying: Strategies and techniques of intervention. Publisher: Editions d'organisation, May 1994, 171 page (Available from: https://www.researchgate.net/publication/297759020_Lobbying_Strategies_and_techniques_of_intervention#fullTextFileContent [accessed May 06 2021]).
4. <https://www.tc-america.org/files/news/pdf/lobby.pdf>
5. <http://www.princeton.edu/>
6. https://web.archive.org/web/20100615111241/http://anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=151
7. GAO, FORMER SOVIET UNION U.S. Bilateral Program, USA, Washington, D.C. 20548 National Security and International Affairs Division B-258739 February 7, 1995 <https://www.gao.gov/assets/nsiad-95-10.pdf>
8. 2001-2009 Archive for the U.S. Department of State. UN resolutions <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>
9. https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_un_yasharaliyev.html
10. https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_un_yasharaliyev.html
11. ib.aliyev-heritage.org/en/3711428.html
12. <http://www.centerforsecuritypolicy.org/>
13. <http://www.fpc.state.gov/>
14. <http://www.jamestown.org/>

НЕОБХОДИМЫЕ УСЛОВИЯ ПРОВЕДЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ СЕМЬЯМ СОЦИАЛЬНОГО РИСКА

Акрамова Феруза Акмаловна

Кандидат психологических наук, доцент
Кафедра “Психология”, ТГПУ имени Низами, Узбекистан

Семья – это малая ячейка общества, очаг раннего воспитания, основное богатство и опора могущества Родины. От того, какое воспитание получит человек в семье, какие нравственные убеждения он приобретёт, насколько благоприятными окажутся условия для развития личности в семье, зависит состояние общества. Семья – это своеобразное общественное учреждение, где интересы неразрывно связаны с интересами общества [2].

Семьей также называется «социальный институт, то есть устойчивая форма взаимоотношений между людьми, в рамках которого осуществляется основная часть повседневной жизни людей, где выполняются свои функции: коммуникативная, воспитательная, репродуктивная, психологическая, хозяйственная, рекреативная, сексуальная» и т.д. [1].

К основным функциям семьи относятся: поддержание биологической непрерывности благодаря рождению детей и обеспечению биологического существования (пищи, жилища, одежды); создание культурной непрерывности, передача новому поколению своего наследия. Материальное состояние, образование родителей во многом определяют будущую карьеру детей; создание эмоционального комфорта и безопасности для своих членов, таким образом, предотвращают дезинтеграцию личности.

В своем единстве перечисленные функции представляют систему семейных отношений, возникновение в этой системе дисфункции, т. е. рассогласования в их взаимодействии как целого, приводит систему в аномальное состояние. Игнорирование, а порой и полный отказ семьи по тем или иным причинам от выполнения какой-либо функции дестабилизирует семейный образ жизни, возникает угроза ее распада. Семьи, социальное функционирование которых по субъективным или объективным причинам затруднено, характеризуются как семьи социального риска, где по объективным или субъективным условиям социальное функционирование затруднено, и они практически неизбежно находятся в состоянии жизненного затруднения.

К сожалению, в условиях глобализации возникают проблемы в семье. Это изначально отразилось в семейном воспитании: расширились источники культурной и познавательной информации, влияющие на формирование мировоззрения людей; участие родителей в воспитательном процессе снизилось, особенно влияние внешних факторов негативно отразилось в жизни семей.

Следует отметить, что характер и стиль воспитания в семье резко меняются в случаях развода родителей. Дети крайне болезненно воспринимают разлуку и нарушение контактов с одним из родителей. Развод нарушает прежние привычные отношения с родителями, ставит перед ребенком непосильные для его возраста задачу выбора новых отношений с разведенными родителями, особенно трудный в случае повторного брака одного из них. В случаях развода родителей у детей появляются чувства одиночества, неприкаянности, ощущения своей неполноценности и второсортности. Исходя из этого, необходимо проводить психологическую службу семье. Одним из видов психологической службы является психологическая консультация. При проведении психологической консультации необходимо наличие знаний и навыков работы с семьями, в первую очередь их классификацию. Семьи подразделяются на следующие типы:

1. Полные, неполные и реорганизованные (второй брак) семьи – по признаку полноты.
2. Нуклеарные (родитель и ребенок) и многопоколенные семьи (два или более поколений живут вместе) – по количеству поколений проживающих в семье.
3. Семьи без детей, семьи с одним и двумя детьми, семьи с более детей - по количеству детей в семье.
4. Семья рабочих, служащих, предпринимателей, фермеров и т.д. - по социальному происхождению.
5. По степени образования супругов: среднее образование среднее специальное, семья с высшим образованием и другое.
6. Молодая семья (семьи с 3-5 лет и 6-10 лет жизненного опыта), семья среднего возраста, семья старшего поколения - по «возрасту» семьи.
7. Городская, сельская, смешанная семья - по региональному признаку.
8. По уровню удовлетворенности браком: с низким уровнем удовлетворенности браком, с высоким уровнем удовлетворенности браком.
9. По стилю управления семьи - авторитарная, демократическая, либеральная и семья смешанного типа.
10. По национальной принадлежности: интернациональные, семьи одной национальности [3].

В современных условиях вышеуказанные все типы семей нуждаются в оказании психологической помощи.

Психологическое консультирование семье предъявляет к консультанту определенные требования: прежде всего он несет ответственность перед клиентом, который находится в системе разнообразных отношений, поэтому консультант ответственен перед членами семьи клиента и перед своей профессией. Такая ответственность обуславливает особую важность проведения психологического консультирования. Учитывая, эти требования во всех странах уделяется внимание профессиональной этике семейного психолога [3].

Можно сформулировать следующие основные проблемы в ведении семейной консультации психолога: неправильное применение психологических знаний, влияние личных проблем на профессиональную деятельность, отношения с клиентами, осуществление консультации с клиентами,

рекомендованные другим психологом, стремление давать советы по шаблону, не учитывая особенность взаимоотношений и типа семьи.

Семейному психологу проводить психологическую консультацию не так просто, т.к. существуют некоторые объективные причины:

1. Трудно соблюдать стандарты установленного поведения в семейной консультации, т.к. каждый объект консультации индивидуален.
2. Большинство консультантов практикуются в определенных учреждениях, в случае психологической консультации семье он оказывается перед сложным выбором.
3. Семейный психолог-консультант нередко попадает в противоречивые ситуации, придерживаясь требований одной нормы, он нарушает другую [3].

Таким образом, в работе с клиентами в семейном разводе, в конфликтах, в других негативных ситуациях необходимо оказание психологической помощи семьям, при проведении которых надо стараться обеспечить безопасность клиента, не нарушить его автономию, не посягнуть на его личностное достоинство и ценности.

Проведенный анализ состояния проблем оказания психологической помощи семьям позволил сформулировать следующие рекомендации:

1. Организовать психологическую службу семьям, попавшим в ситуацию конфликта, психологическую депрессию, стресс и т.д.
2. Разработать методику для специалистов в органах самоуправления граждан (махалля) по работе с семьями, попавших в трудную социально-психологическую ситуацию.
3. Разработать также практического пособия по предупреждению и разрешению семейных конфликтов, с учётом предупреждения межличностных конфликтов и форм разногласия, эффективной работы с учетом причин разводов и типов семей.
4. Внедрить в практику обязательного прохождения беседы с психологом обратившихся в ЗАГСы с заявлением о заключении брака.
5. Усилить роли консультационных служб в повышении уровня информированности молодежи о социально-психологических, экономических, медико-культурных, правовых аспектах семейной жизни.

Список литературы:

1. Дружинина В.Н. Психология семьи. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2006. 176 с.
2. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. - М.: Гардарики, 2008. - 320 с.
3. Психология семейных отношений: конспект лекций //Сост. С.А.Великова. – М.: АСТ; - СПб.: Сова, 2005. – 127 с.

ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛІ

Бондаревич Світлана Майславівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Котляр Людмила Іванівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Чендарогло Сергій Васильович

Студент III курсу
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Нерідко, приймаючи якесь рішення і розуміючи необхідність діяти, людина не поспішає це виконувати.

Навіть психологи не завжди можуть пояснити, чому люди іноді нічого не роблять для здійснення своїх планів, рішень, задоволення навіть гостро необхідних потреб. Коли люди, що володіють необхідними знаннями, які дотримуються близьких переконань і поглядів на життя, з різним ступенем інтенсивності приступають до вирішення завдань, що стоять перед ними або коли при зіткненні з труднощами одні з них припиняють власні спроби, а інші діють з подвоєною енергією – ці явища пов'язують з такою особливістю психіки як воля. Воля – це свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, виражену в умінні долати внутрішні і зовнішні труднощі при здійсненні цілеспрямованих дій і вчинків [1].

Завданням волі є управління нашою поведінкою, свідоме саморегуляція нашої активності, особливо в тих випадках, коли виникають перешкоди для нормального життя.

У зв'язку з загальним відродженням інтересу до гуманітарних, специфічних людських проблем психології в останні роки спостерігається підвищена увага до волі. Колись, ще в XVIII-XIX столітті, ця проблема була однією з центральних у психологічних дослідженнях.

На початку XX століття у зв'язку з загальним кризовим положенням у цій науці дослідження волі відійшли на другий план. Ця проблема виявилася найважчою з тих, котрі необхідно було ставити і вирішувати на новій методологічній основі [2]. Але ігнорувати її і цілком не помічати було неможливе, тому що воля відноситься до числа тих психічних явищ (поряд з уявою), які відіграють життєво необхідну роль.

З цієї причини на початку XX століття і в наступні десятиріччя дослідження волі продовжувалися, що правда, не настільки широко і активно, як колись, але з використанням того ж самоспостереження в якості основного метода

виявлення пов'язаних з нею феноменів. Однак внаслідок незадоволеності загальним станом досліджень волі багато вчених у перші десятиріччя поточного століття прагнули узагалі відмовитися від цього поняття від нібито ненаукового, замінити його поведінковими характеристиками або якими-небудь іншими операціями психіки людини.

Поняттям «воля» оперує психіатрія, психологія, фізіологія і філософія. У тлумачному словнику Ожогова воля трактується як здатність здійснювати поставлені перед собою цілі [1-3]. Вольовий акт – це складний, багатоступінчастий процес, що містить потребу (бажання), яка визначає мотивацію поведінки, усвідомлення потреби, боротьбу мотивів, вибір способу реалізації, запуск реалізації, контроль реалізації.

Метою даної роботи є:

Провести аналіз джерел літератури з метою визначення терміну «емоційно-вольова сфера», визначити основні джерела, які ініціюють роботу і функціональність механізмів забезпечення емоційно-вольової сфери людини.

Актуальність дослідження: полягає в тому, що у зв'язку з загальним відродженням інтересу до гуманітарних, специфічних людських проблем психології в останні роки спостерігається підвищена увага до волі. Колись, ще в XVIII-XIX столітті, ця проблема була однією з центральних у психологічних дослідженнях. На початку XX століття, у зв'язку із загальною кризою в психології дослідження волі відійшли на другий план. Ця проблема виявилася найважчою з тих, котрі необхідно було ставити і вирішувати на новій методологічній основі спортсменам-учням під час уроку, тренування і виступів. Але ігнорувати її повністю, або не помічати було неможливо, тому що воля відноситься до числа життєво необхідних психічних явищ.

Завдання роботи:

1. провести аналіз джерел літератури з метою визначення термінів поняття воля та «емоційно-вольова сфера»;
2. розглянути волю та вольові процеси в структурі людської особистості;
3. характеристика методів та методик формування вольових процесів особистості і вольова регуляція свідомості;
4. Зробити висновки.

Об'єкт дослідження - вольові процеси особистості людини.

Предмет дослідження - психологічні основи формування вольових процесів особистості і вольова регуляція свідомості.

Вольовий процес пов'язаний з мотиваційною сферою, спонуканнями, бажаннями, які стають усвідомленими цілями поведінки. Таким чином, вольова регуляція поведінки характеризується станом оптимальної мобілізованості особистості, потрібного режиму активності певного напрямку.

Головну психологічну функцію волі складає мотивація і вдосконалення на її основі регуляції дій. Цим вольові дії відрізняються від імпульсивних дій, що здійснюються мимовільно і недостатньо контролюються свідомістю [2].

Результати будь-якої вольової дії мають для людини два наслідки: перший - це досягнення конкретної мети; друге пов'язане з тим, що людина оцінює свої

дії і витягує певні уроки на майбутнє щодо способів досягнення мети та витрачених зусиль [5].

Розвиток волі у людини пов'язаний з перетворенням мимовільних психічних процесів у довільні; з придбанням людиною контролю над своєю поведінкою; з виробленням вольових якостей особистості; з тим, що людина свідомо ставить перед собою все більш складні завдання і переслідує все більш віддалені цілі, які вимагають значних вольових зусиль протягом довгого часу.

У перехідний період відбуваються перетворення в різних сферах психіки. Кардинальні зміни стосуються і мотивації. У змісті мотивів на перший план виступають мотиви, які пов'язані з формуванням світогляду та із планами майбутнього життя. Структура мотивів характеризується ієрархічною системою, «наявністю певної системи супідрядних різних мотиваційних тенденцій на основі провідних суспільно-значущих мотивів» [6]. Що стосується механізму дії мотивів, то вони діють тепер не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої цілі і свідомо прийнятого наміру». Саме в мотиваційній сфері, як вважала Л. В. Божович, знаходиться головне новоутворення перехідного віку [3].

Вихідним моментом для зміни мотиваційної сфери підлітка виступає так звана «соціальна ситуація розвитку дитини» - унікальна, характерна тільки для даного віку система відносин між дитиною і середовищем [4; 6]. Ці відносини, з одного боку, формують, а з іншого - самі визначаються тими якісно новими психологічними утвореннями, що виникають на даному віковому етапі. Ці новоутворення являють собою широкий спектр психічних явищ - від психічних процесів до окремих властивостей особистості.

Таким чином, аналіз джерел літератури з досліджуваної проблеми визначив, що при аналізі мотивації підлітка необхідно враховувати: біологічні зміни (статеве дозрівання), психологічні зміни (ускладнення форм абстрактно-логічного мислення, розвиток самосвідомості, розширення сфери вольової активності) та соціальний контекст життя підлітка.

Виконана робота доповнює уявлення про психологію вольових процесів і способів розвитку вольових якостей в цілому, в наслідок проведеної роботи та аналізу матеріалів і методик, можна підвести підсумки та зробити наступні висновки:

1. Методика виховання вольових якостей передбачає поступове збільшення ступеня труднощів, які повинні долатися спортсменами-учнями під час уроку, тренування і виступів.

Для того щоб стимулювати вольові зусилля на подолання зростаючих труднощів, у тренуванні застосовується ряд методів психологічного впливу. За допомогою цих методів тренер не тільки стимулює вольові якості спортсмена, але і виробляє у тренуваного відповідні установки, створює такі оптимальні стани, які сприяють досягненню оптимальної працездатності або відпочинку [4].

Їх можна розділити на 2 групи: методи словесного і методи змішаного впливу.

До методів словесного впливу відносяться: роз'яснення, переконання, схвалення, похвала, вимоги, накази, приклади із спортивного життя тренера і інших спортсменів, критика та інше.

До методів змішаного впливу належать: заохочення, нагородження, схвалення, покарання, термінова інформація про результати дій, спеціальні вправи для самоналаштування, вправи для відволікання від неприємних думок.

Ефективність методів словесного впливу, багато в чому залежить від авторитету тренера - вчителя, його вміння підібрати потрібні слова і приклади, які дають на них певний емоційний вплив.

Застосовуючи методи змішаного впливу, тренер-педагог, крім слів використовує наочний показ, відгуки інших людей, різні вправи та інше. Він може заохотити учня-спортсмена, похвалити їх від імені колективу.

2. Виховуючи вольові якості у процесі спортивного тренування і занять фізичною культурою, необхідно прагнути до того, щоб всі вони формувалися не лише в спортивному тренуванні, а проявлялися в житті, в побуті, праці та поведінці, тобто стали рисами характеру спортсмена.

Вміння тренера змушувати, спонукати постійно долати труднощі тренування, бути дисциплінованим, твердо виконувати режим і розпорядок дня, грає величезну роль у вольовій підготовці.

Треба завжди мати на увазі, що формування вольових якостей - це не епізодична робота тренера-педагога, яку він проводить перед змаганням або спортивним заходом, а постійна кропітка праця, яка вимагає від нього великої витрати сил, часу, завзяття і ентузіазму протягом усієї багаторічної підготовки спортсменів або навчання в школі.

3. Викладач фізичної культури може використовувати деякі методики і системи методик, розроблені для вольової підготовки професійних спортсменів у роботі зі школярами. Але у вихованні вольових якостей за допомогою занять фізичної культури, так і в спортивній підготовці, потрібно слідувати важливому принципу:

Підхід до оцінки ступеня розвиненості волі і вихованню вольових якостей, як у віковому, так і в індивідуальному аспекті має бути диференційованим, виходячи з багатокомпонентної структури волі. У міру розвитку психіки вольова регуляція змінюється, так само вона змінюється в залежності від емоційної структури і рівня інтелекту особистості [4]. Тому при застосуванні методів розвитку вольових якостей і мотивацію в заняттях фізичною культурою, педагог повинен знаходити індивідуальний підхід, заснований на виявленні та обліку всіх перерахованих вище факторів.

Список літератури

1. Гоноблін Ф.Н. Психологія. Навчальний посібник.-М., 1976.- с.42
2. Вашкін В.С. Природа і психологічні механізми вольового зусилля // Проблеми психології волі.- Рязань, 1991.- с. 19-23.
3. Гіппенрейтер Ю.Б. Введення в загальну психологію: курс лекцій: навчальний посібник для вузів / Ю.Б. Гіппенрейтер. - М.: Юрайт, ЧеРо, 2000. - 456 с.
4. Ільїн Є.П. Психологія фізичного виховання. - М.: Просвещение, 1987. - 287 с.

5. Леонтьєв А.Н. Лекції з загальної психології / О.М. Леонтьєв. - М .: Академія, 2007. - 512 с.

6. Клімов Є.А. Загальна психологія. Освітній курс / Є.А. Клімов. - М .: ЮНІТІ, 2001. - 511 с.

ТЕМПЕРАМЕНТ І ХАРАКТЕР В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Бондаревич Світлана Майславівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Котляр Людмила Іванівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Шмалій Анастасія Вячеславівна

Студентка III курсу
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Психологія — одна з наук про людину.

Об'єктом її вивчення є найскладніша сфера життєдіяльності людини — психіка. Складність психіки як явища зумовлена тим, що вона є вищим продуктом біологічного та суспільного розвитку живих істот.

Індивідуально-психологічні особливості — неповторна своєрідність психіки кожної людини. Природною передумовою індивідуальних особливостей людини є передусім спадкові та природжені біологічні особливості будови та функцій організму. Конституція організму, його фізіологічні (гуморальні, ендокринні та ін.) та психофізіологічні (властивості нервової системи) процеси у кожній окремій людини проявляються своєрідно. [1]

Психофізіологічні особливості проявляються в силі чи слабкості нервової системи, порогах її чутливості, швидкості реакцій. Їх природною передумовою є спадкові (природжені) особливості будови та функцій організму [2].

Метою даної роботи є:

Провести аналіз джерел літератури з метою вивчення термінів «темперамент» та «характер» та визначити важливість цих психологічних інструментів у житті людини.

Актуальність дослідження:

Темперамент та характер належить до первинних форм вищого психологічного синтезу. Його фізіологічною властивістю є тип вищої нервової діяльності, визначений співвідношенням сили, врівноваженості, рухливості процесів збудження та гальмування. Але співвідношення між типом вищої нервової діяльності і типами темпераменту, що традиційно виділяються (сангвініка, холерика, флегматика і меланхоліка), далеко не однозначні [3-5].

Як зазначав І. П. Павлов, завдяки надзвичайній пластичності вищої нервової діяльності ніщо в ній не залишається нерухомим, непіддатливим, а може змінюватися за відповідних умов [3].

Дитина народжується з властивими їй конкретними задатками, на ґрунті яких, залежно від умов соціалізації, розвивається й формується притаманне їй особистісне психічне буття. Тому, дослідження проблеми визначення термінів «темперамент» та «характер» як важливих психологічних інструментів у житті людини є дуже актуальним.

Завдання роботи:

1. провести аналіз джерел літератури з метою вивчення термінів «темперамент» та «характер» та визначити важливість цих психологічних інструментів у житті людини;
2. розглянути «темперамент» та «характер» та визначити важливість цих психологічних інструментів у житті людини;
3. характеристика формування особливостей «темперамента» та «характера» і визначення їх важливості як психологічних інструментів у житті людини;
4. зробити висновки.

Об'єкт дослідження – індивідуально-психологічні особливості «темперамента» та «характера».

Предмет дослідження – формування індивідуально-психологічних властивостей «темперамента» та «характера» як психологічних інструментів у житті людини.

Темперамент (від лат. *temperare* – змішувати в належних співвідношеннях, підігрівати, охолоджувати, уповільнювати, керувати) характеризує динамічний бік психічних реакцій людини – їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність.

Індивідуальні особливості реагування на різноманітні обставини дають підстави поділити людей на декілька типів темпераменту. Вчення про темперамент започатковане давньогрецьким лікарем і філософом Гіппократом.

Він обстоював гуморальну теорію (від лат. *humor* – рідина, соки організму), згідно з якою темперамент визначається переважанням в організмі певної рідини (крові, жовчі чи лімфи) [4].

Щоб відрізнити індивідуальні особливості поведінки, зумовлені темпераментом, від тих, які породжені мотивами і психічними станами, треба враховувати, що: 1) на відміну від мотивів і психічних станів ті самі властивості темпераменту виявляються в однієї людини в різних видах діяльності – грі, навчанні, праці, спорті; 2) властивості темпераменту є стійкими і постійними протягом тривалого відрізка часу або навіть усього життя; 3) різні властивості темпераменту в людини поєднуються між собою не випадково, а закономірно і утворюють стійку структуру, що характеризує його тип [4].

Запропоновані Гіппократом описи темпераменту досить точно визначають особливості окремих типів темпераменту. І. П. Павлов, розглядаючи проблему темпераменту, писав, що геніальний спостерігач людини – Гіппократ – у класифікації темпераментів підійшов до істини найближче (табл.1).

Таблиця 1.

Чотири типи темпераменту:

(від лат. sanguis – кров, переважання в організмі крові)	(від грецьк. phlegma – слиз, переважання в організмі слизу)	(від грецьк. chole – жовч, переважання в організмі жовчі)	(від грецьк. melas – чорний та chole – жовч, переважання в організмі чорної жовчі).
1. Сангвінік	2. Флегматик	3. Холерик	4. Меланхолік

У сучасній психології користуються гіппократовою класифікацією типів темпераментів: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Кожному з цих типів властиві своєрідні психологічні особливості [5].

Згідно з теорією І. П. Павлова, холерик – це сильний, неврівноважений, рухливий тип нервової системи; сангвінік – сильний, врівноважений, рухливий тип; флегматик – сильний, врівноважений, інертний тип; меланхолік – слабкий, неврівноважений, інертний тип. [1-2]

Новітніми психологічними дослідженнями встановлено, що насправді таких властивостей нервової системи не три, а набагато більше, а їх комбінації призводять до надзвичайної мінливості психодинамічних проявів людини [4-6].

За даними авторів, сензитивність – міра чутливості до явищ дійсності, що стосуються особистості. Незадоволення потреб, конфлікти, соціальні події в одних людей викликають яскраві реакції, страждання, а інші ставляться до них спокійно, байдуже [4].

Реактивність – особливості реагування особи, що виявляються в темпі, силі та формі відповіді на подразники, а також в емоційній вразливості та ставленні до навколишньої дійсності та самої себе.

Пластичність виявляється в швидкості пристосування до змінюваних обставин. Завдяки пластичності певні сторони психічної діяльності перебудовуються або компенсуються.

Ригідність – складність або нездатність перебудовуватися при виконанні завдань, якщо цього потребують обставини. У пізнавальній діяльності ригідність виявляється в повільній зміні уявлень про життя.

Резистентність – міра здатності опиратися негативним або несприятливим обставинам, стресовим ситуаціям, значному напруженню в діяльності. Одні люди здатні протистояти найскладнішим умовам діяльності (аварії, техногенні катастрофи, соціальні та міжособистісні конфлікти та ін.), інші – губляться, легко здають позиції, припускаються помилок у роботі [4].

Екстравертованість/інтровертованість – спрямованість реакцій особистості назовні, на інших (екстравертованість) або на саму себе, на свої стани, переживання, уявлення (інтровертованість). Вважається, що – це прояви динамічних, а не змістових сторін особистості.

І. П. Павлов розглядав як вразливі до несприятливих ситуацій і умов життя та схильні до психопатологічних проявів – неврастенії у холерика та істерії у меланхоліка. «Золоту середину» складають сангвінічний та флегматичний

темпераменти – їх врівноваженість є проявом по-справжньому життєздатної нервової системи [6].

Характер (від грецьк. *charakter* – риса, прикмета, відбиток) – сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, що виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, в ставленні до інших людей та самої себе.

Термін вперше використаний Теофрастом, який описав 31 тип людських характерів. Характер як одна з істотних складових психічного складу особистості є цілісним утворенням, що відображає людське «Я» як єдине ціле [4].

У структурі характеру необхідно розрізняти зміст і форму [6].

Зміст, це є вчинки людини завжди чимось мотивуються, на щось або на когось спрямовуються. Але за формою такі спонукання можуть реалізовуватися по-різному.

У структурі характеру виокремлюють такі його компоненти:

Переконання – знання, ідеї, погляди, що є мотивами поведінки особистості й визначають її вибіркове (позитивне або негативне) ставлення до вчинків і діяльності людей.

Когнітивні риси - характеру виявляються в розсудливості, спостережливості, швидкому орієнтуванні в змінюваних обставинах, виваженому прийнятті рішень.

Особливості емоційно - вольової сфери стають підґрунтям для емпатійного ставлення до оточуючих, тактовності, здатності до співпереживання. Воля зумовлює силу та твердість характеру [6].

Як вказують вчені, особливе значення в структурі темпераменту має загальна психічна активність індивіда. Вона обумовлює прагнення особистості до самовираження, ефективного освоєння і перетворення нею зовнішньої дійсності; звичайно, що напрям, якість і рівень реалізації цих тенденцій визначається іншими особливостями особистості: її інтелектуальними і характерологічними особливостями, комплексом її відносин і мотивів. Другий компонент темпераменту – руховий або моторний (швидкість, сила, різкість, ритм, амплітуда та ін.). Третім компонентом темпераменту є емоційність, що становить собою комплекс властивостей і якостей, які характеризують особливості виникнення, протікання і припинення різноманітних емоцій і почуттів [5].

Характер – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що складається в діяльності і спілкуванні, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки.

Висновки

Таким чином, аналіз джерел літератури визначив важливість вивчення термінів «темперамент» та «характер» як психологічних інструментів у житті людини.

Розглянуто поняття «темперамент» та «характер» та визначена їх важливість як психологічних інструментів у житті людини.

Темперамент належить до первинних форм вищого психологічного синтезу. Його фізіологічною властивістю є тип вищої нервової діяльності,

визначений співвідношенням сили, врівноваженості, рухливості процесів збудження та гальмування.

Характеристика формування індивідуально-психологічних особливостей «темперамента» та «характера» як психологічних інструментів у житті людини має сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, що виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, в ставленні до інших людей та самої себе, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки

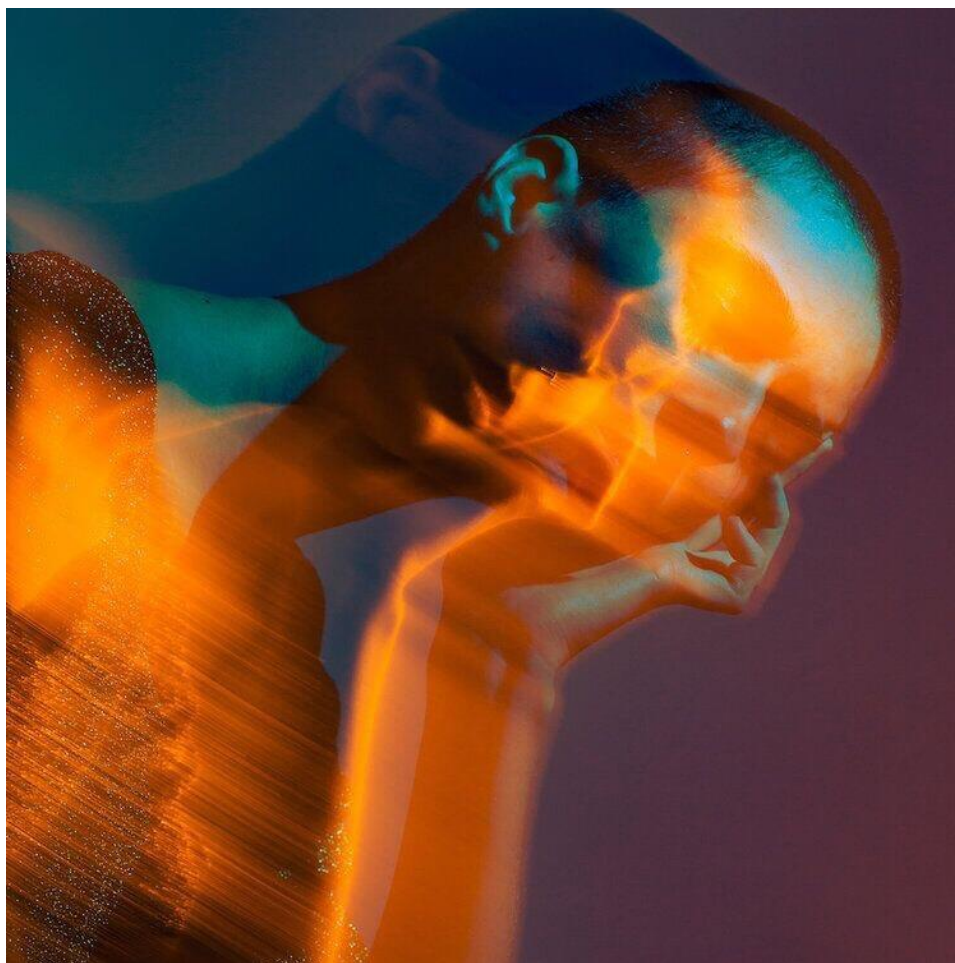

Рисунок 1. Характер і темперамент

Список літератури

1. Психологія: навч. посіб. / О. В. Винославська, О. А. Брусенко. – К.: ІНКІОС, 2005. – 352 с.
2. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 504 с.
3. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закладів / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко // за заг. ред. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 543 с
4. Психологія / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

5. 1.Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія. – К.: ВД Професіонал, 2004. – 304 с.

6. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ КАЧЕСТВО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тошматов Бобохон Эгамшукурович

преподаватель

кафедра “Психология”, ТГПУ имени Низами, Узбекистан

Качество образования – интегральная характеристика образовательного процесса и его результатов. В принципе оценка качества образования тождественна оценке системы образования в целом. [2, с. 111].

С.Я.Батышев и А.М.Новиков отмечают, что проблема качества образования значительно серьезнее, чем полагают многие [1, с.435].

Исследователи [3, с. 94-95] выделяют несколько факторов, обеспечивающих качество обучения и развития личности обучаемого.

Методы обучения подразделяются на традиционные и на активные [6]:

1. Традиционные методы обучения, к которым относят лекции, семинары, компьютерное обучение, учебные видеофильмы;
2. методы активного обучения, среди которых на сегодняшний день наибольшее распространение получили тренинги, деловые, ролевые, имитационные и организационно-управленческие игры, организационное и поведенческое моделирование, разбор практических ситуаций, позволяющих за короткое время получать большой объем знаний и фокусирующихся на прикладных аспектах деятельности слушателей.

Одной из ключевых проблем профессионального образования является обеспечение оптимальных психологических условий для их личностного включения в процесс усвоения знаний, где можно выделить внутренние и внешние факторы влияния на качество и эффективность образования. К внутренним факторам можно отнести систему ценностей, мотивацию, индивидуально-психологические возрастные особенности, уровень развития познавательных процессов личности обучаемого. К внешним факторам относятся:

1. обстоятельства жизни и деятельности обучающегося;
2. психолого-педагогические условия образовательного процесса;
3. социально-психологические условия образовательного процесса;
4. используемые образовательные технологии.

Большинство людей эффективно обучается, сочетая различные способы получения информации. Кто-то хорошо воспринимает информацию на слух, их в психологии называют аудиалами, другому важно - увидеть, о них говорят это – «визуалы», кому-то удобно применить в деятельности, они - практики. Кроме того, слушатели имеют разные способности и жизненный опыт, различную мотивацию к обучению. Высокомотивированные сотрудники могут учиться самостоятельно. [5, с. 5-10].

К социально-психологическим аспектам обучения персонала можно соотнести несколько видов [3,6] позволяющих достичь эффективности этого процесса.

1. Тренинги. Под социально-психологическим тренингом в психологии понимают специфические формы коррекции и приобретения новых умений и навыков при взаимодействии в группе. От традиционных форм обучения тренинг отличает минимальное количество теории и фокусировка на практике, и в ходе проведения тренингов широко используются различные методы и техники активного обучения. В настоящее время все большее распространение получают тренинги, в которых происходит освоение участниками различных особенностей управления подчиненными и коллективами, усваиваются алгоритмы решения управленческих задач и работают над развитием своего лидерского потенциала.

2. Игровые методы в обучении. Деловые, организационно-управленческие и ролевые игры в процессе подготовки группы резерва - уникальный механизм формирования и передачи социального опыта, непосредственно влияющий на повышение эффективности обучения за счет активного включения слушателей в процесс не только получения, но и использования знаний. Участвуя в играх, участники осваивают новые варианты поведения, ищут наиболее оптимальные тактику и стратегию, отрабатывают различные технические приемы [6, с. 125.]. Игровые ситуации могут проводиться в форме ролевых игр, где каждый участник играет роль, заданную сценарием.

3. Кейс-метод. Довольно сложная многоаспектная технология обучения, которая включает в себя операции исследовательского процесса, аналитические процедуры. Метод кейсов используется с целью обучения, как способ оценивания он позволяет продемонстрировать различные аналитические данные и профессиональные компетенции, при этом можно использовать различные виды кейсов по их сложности: проблемные учебные ситуации; иллюстративные учебные ситуации; кейсы без формирования проблемы; прикладные упражнения и другие. Кейсы, предлагаемые слушателям конкретных ситуаций позволяет не только закрепить знания, но и выработать навык группового анализа проблем и принятия решений. Основные результаты, достигаемые в процессе разбора практических ситуаций, связаны с отработкой навыков системного анализа информации, выявлению ключевых проблем, генерирования и оценки возможных вариантов решения и т.д.

4. Кросс-культурный контекст подготовки. Управление подчиненными предполагает знание потребностей и психологии людей, принадлежащих к разным социальным группам, национальным, этническим и религиозным общностям. Каждая из них имеет свои традиции, свой набор ценностей и стереотипов поведения. В процессе обучения должны моделироваться не только производственные и управленческие, но и социальные стороны профессиональной деятельности руководителя, составной частью которой является кросс - культурный контекст подготовки. Важными аспектами такого процесса являются понимание национального характера, менталитета и традиций, которые могут стать предметом рефлексии для выработки управленческих решений.

5. Анализ результатов стажировок. Цель стажировок - получение комплексного представления об особенностях работы предприятия в целом, ознакомление с особенностями деятельности, производственными отношениями, проблемами и возможностями различных подразделений (отделов, цехов, участков). Постоянный обмен опытом и осмысление возникающих в ходе стажировок проблемных ситуаций в группе будет, несомненно, полезной процедурой, позволяющей расширить представления участников о специфике управленческой деятельности, а так же своей роли и личностных ресурсах в процессе ее освоения и реализации.

6. Коучинг. Коучинг - технология индивидуального консультирования, направленная на проведение изменений, постановку целей и максимально полным использованием внутренних и внешних ресурсов человека и организации. Основной целью коучинга как метода является индивидуальная помощь будущему руководителю чтобы он самостоятельно нашел решение той или иной проблемы. Во многих ситуациях коуч вообще не дает новых знаний, но помогает поверить в себя, взглянуть на ситуацию по-новому и добиться лучших результатов. Молодые руководители часто сталкиваются с препятствиями в деятельности, обусловленными, в первую очередь, внутренними ограничениями. В процессе диалога коуч стимулирует их к более глубокому осознанию своих целей, ресурсов и ограничений.

Результатом такого обучения должно стать не только получение новых знаний, но и формирование новых моделей поведения, осознание своих сильных и слабых сторон, возможностей и ограничений в профессиональной деятельности.

Список литературы:

1. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Под.ред. С.Я.Батышева, А.М.Новикова. Издание 3-е, переработанное. М.: Изд-во ЭГВЕС, 2009. – 456 с.
2. Профессиональное образование: отечественный опыт и международные практики //Сборник статей VII междунар.науч.чтений / под науч.ред. Т.Ю.Ломакиной. – М.:ФГБНУ «Институт стратегии развития РАО», 2015.- 394 с.
3. Вербицкий А.А. Контекстное обучение в системе образования взрослых //Современные технологии в системе обучения руководителей и специалистов.- Магнитогорск: Институт МВШБ, 2004. - С. 32 - 36.
5. Магура М.И., Курбатова М.Б. Организация обучения персонала компании. - М.: ЗАО «Интел-Синтез», 2002. - 191 с.
6. Методы эффективного обучения взрослых. Учебно-методическое пособие.- Москва-Берлин, Transform, 1998.- 124 с.

СОЦИАЛЬНАЯ СФЕРА КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Букатов Ерик Берикович,

магистр, старший преподаватель кафедры «Экономическая теория и ГМУ»,
Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда.

Туленова Малика Болатовна,

студентка гр. ГМУ-21-2, Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Караганда.

Понятие социальной сферы относится к многогранным научным категориям. В научных трудах понятие социальной сферы рассматривается как – сфера человеческих отношений, связанных с воспроизводством общества. Также социальная сфера понимается как совокупность отраслей, непосредственно связанных с обслуживанием населения [1, с.55].

Широкое распространение получило мнение о том, что социальная сфера является сферой услуг. В экономической литературе социальную сферу определяют как совокупность организаций, предприятий, отраслей определяющих образ и стандарты жизни граждан, их благосостояние и потребление.

Социальная сфера – является важнейшей подсистемой общества, эта область общественной деятельности, в которой осуществляется социальная политика, направленная на создание условий для достойной жизни, удовлетворение духовных и материальных потребностей населения, повышение их благосостояния [2, с.67].

Таким образом, социальная сфера определяется непроемственной сферой и рассматривается как элемент народного хозяйства, направленная на удовлетворение социальных потребностей граждан.

Социальная сфера охватывают сферы, обеспечивающие решение социальных проблем населения. Проблемное поле социальной сферы сосредоточено по следующим направлениям:

- уровень и качество социальной жизни (распределение социальной помощи, безработица, миграционная политика, занятость и т.д.);
- образование населения;
- здравоохранение;
- жилищно-коммунальное хозяйство;
- культурная политика [2, с.69].

Кроме того, в социальной сфере выделяют в отдельное направление работу с молодежью, так как молодежь зачастую является социально незащищенной частью населения. Неслучайно в Республике Казахстан 2019 год объявили годом

молодежи, именно молодежь является наиболее перспективной категорией населения, которой нужна поддержка государства.

Цель функционирования социальной сферы во многих странах заключается в социальном развитии страны и ее регионов, направленное на изменение благосостояния и потребностей населения. Объектом социальной сферы выступает население страны, субъектом социальной сферы выступает государство в лице региональных или местных органов. Кроме того, субъектам управления могут выступить бизнес структуры, выполняющие социальные функции, а также общественные организации, выполняющие роль внешних наблюдателей и контролеров.

Факторы, влияющие на функционирование социальной сферы:

- уровень экономического развития;
- социально-политические процессы;
- демографические процессы;
- экологическое развитие;
- культурное и национальное наследие [3, с.82].

Рассмотрим современные концепции социального управления:

1) Концепция базовых потребностей. Основная задача государства заключается в том, чтобы обеспечить минимальные основные потребности и минимальные базовые услуги населению. В первую очередь это продукты питания, одежда, жилье, вода, санитария, образование, здравоохранение и транспорт.

2) Концепция качества жизни. Расширенное количество компонентов, обеспечивающих не только жизнь, но и социальное обеспечение. Семейные и социальные связи, гражданские права.

3) Концепция человеческого капитала. Человеческий капитал – это возможность получать государству доход с помощью человека (совокупность знаний и здоровье человека, позволяющих повышать производительность труда). Именно перечисленные факторы являются факторами экономического роста [3, с.42].

К основным задачам управления социальной сферой относятся:

- поддержка и развитие образовательных учреждений;
- разработка государственных программ занятости и развитие сети общественных работ;
- выделение социальной помощи бедным и инвалидам;
- медицинское обслуживание населения через механизм социального страхования и создание сети лечебных учреждений (больницы, поликлиники и диспансеры);
- подготовка и проведение культурно-массовых мероприятий;
- осуществление деятельности санитарно-гигиенического, экологического назначения и т.д. [3, с.45].

Развитие социальной сферы - важнейшее направление внутренней политики государства, посредством которого происходит всестороннее развитие и увеличение благосостояние граждан. В статье 1 Конституции РК записано: «Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным

государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы. Главными признаками социального государства являются не только декларируемые права на труд, отдых, социальное обеспечение, жилье, здравоохранение, образование и т.д., сколько их реализация, то есть реальная доступность социальных льгот абсолютному большинству населения.

Социальная политика государства является одним из направлений социально-экономической жизни общества. Данная политика тесно связана с общей экономической ситуацией в стране и действует в двустороннем порядке.

Во-первых, социальная политика прямо и косвенно отражает цели экономического развития, поскольку экономическая деятельность призвана создать наилучшие условия для всех групп общества.

Во-вторых, социальная политика - является тактикой экономического роста. Если экономическое развитие не улучшает социальный статус населения, производительность труда и качество рабочей силы снижается, то происходит социальная нестабильность и рост противоречий в обществе [4, с.83].

Социальная политика является важной составной частью государственной политики и включает в себя комплекс экономических, правовых, организационных мер по созданию условий для удовлетворения потребностей каждого члена общества и населения в целом, в рамках одобренной обществом системы ценностей и обеспечению социальных ресурсов. Ключом к проведению социальной политики является развитие механизма обеспечения социальной поддержки не только путем субсидирования нуждающихся, но и путем развития организационных условий для повышения уровня жизни населения.

Главной задачей социальной политики является обеспечение комплексом социальных льгот каждого гражданина, способных в полной мере удовлетворять материальные, духовные, биологические и социальные потребности. Эффективная реализация мероприятий социальной политики и достижение социальной справедливости в обществе зависят как от продуманности параметров и осуществимости в конкретных условиях концепции государственного управления в социальной сфере, так и от последовательной реализации социальной политики в условиях децентрализации и от скоординированных действий властей, осуществляющих управление данной сферой.

Повышение уровня жизни как общего показателя развития социальной сферы и повышение уровня доходов населения, а также снижение разницы между богатыми и малообеспеченными, очень важно для экономики, так как это способствует расширению внутреннего спроса и производству товаров отечественных предприятий.

Согласно определению международной организации труда, социальное обеспечение включает в себя:

- стимулирование устойчивой, оплачиваемой трудовой деятельности;
- предотвращение социальных рисков и возмещение доходов через механизмы социального страхования;
- оказание социальной помощи уязвимым слоям населения, не являющимся участниками страховой системы;

- обеспечение доступа граждан к образованию и медицинской помощи [4, с.84].

Экономическая ситуация очень важна для трудоспособного населения, так как позволяет гражданам обеспечивать высокий уровень социального потребления за счет своих доходов, это эффективная занятость, баланс спроса и предложения на рынках труда, в том числе повешение конкурентоспособности и качества рабочей силы, регулирование миграционных процессов.

Обеспечение занятости требует:

- эффективной кадровой политики;
- возможности свободного выбора места жительства граждан и умение продуктивно работать;
- стимулирование организации современных производств и рабочих мест;
- защиту трудовых прав и интересов работников в рамках социального партнерства;
- развитие социально эффективного предпринимательства;
- стимулирование экономической деятельности;
- адекватного отражения ее фактической результативности в доходах разных групп населения (работники бюджетной сферы);
- выравнивание экономических возможностей.

Политика повышения доходов включает создание государственных гарантий в области оплаты труда, обеспечения производительности труда, формирования эффективной системы налогообложения и контроля инфляции. Улучшение жизнеобеспечения населения, прежде всего, сводится к поддержанию и развитию коммунальной инфраструктуры, транспорта, связи и охраны окружающей среды.

Совершенствование системы социальной защиты граждан включает разработку и реализацию государственных программ по борьбе с бедностью, обеспечению комплексной защиты населения, особенно уязвимых категорий от социальных рисков; реформирование системы социального страхования, в том числе пенсионного и медицинского.

Государственное управление в социальной сфере осуществляется в нескольких областях:

- нормативно-правовое регулирование;
- реализация нормативно-правовых установлений;
- мониторинг деятельности органов и организаций в социальной сфере [5, с.91].

Основное содержание процессов управления предопределяет важную роль исполнительной власти в реализации механизма государственного управления социальной сферой, в основном исполнительной и управленческой деятельностью.

Важное место в социальной политике государства занимает социальная защита, которая характеризуется как совокупность мер, осуществляемых государством в различных сферах деятельности, направленных на обеспечение доступа граждан к минимально необходимому набору социальных льгот и оказание поддержки уязвимым слоям населения. Нормативно-правовой основой для осуществления мер социальной защиты является ряд законов и других

нормативных правовых актов РК. Государство согласно законодательству предоставляет социальные услуги категориям нуждающихся граждан (социально-правовые, социально-бытовые, психолого-педагогические, социально-медицинские), также оказывает государственную социальную помощь (социальные пособия, социальные выплаты к пенсии, субсидии и т.д.).

Социальные услуги предоставляются социальными органами, преимущественно государственными. Законодательство, регулирующее основы социального обслуживания населения, определяет, что в государственную систему социальных служб входят государственные органы и учреждения социального обслуживания.

Социальные услуги устанавливаются в порядке, определяемом государственными органами, и осуществляется на основе государственных стандартов. Следует отметить, что из-за неравномерности социально-экономического уровня развития регионов Казахстана существует уязвимость такого порядка и соответственно разбалансированность подходов к социальному обслуживанию. Государственная политика в области защиты наиболее уязвимых категорий граждан, инвалидов и бедных должна быть направлена на выравнивание региональных различий в финансировании социальной сферы и развитии инфраструктуры.

Важным направлением совершенствования государственного управления в социальной сфере является создание условий для развития социального партнерства государства и бизнес структур, через механизмы государственно-частного партнерства (далее ГЧП). Задача государства состоит в том, чтобы побуждать работодателя создавать дополнительные условия для социального обеспечения, стимулирования и поощрения работников, а также повышения их квалификаций в соответствии с требованиями времени. Другим важным аспектом является продвижение социального предпринимательства, то есть стимулирование бизнеса ориентироваться на реализацию социальных проектов, а также развитие институтов благотворительности, спонсорства и меценатства.

Список литературы

1. Кисляков П.А. Социальная безопасность личности, общества, государства. Теория и практика обеспечения: учебное пособие // Кисляков П. А. - Саратов: Ай Пи Ар Букс, 2015.
2. Фирсов М.В. Технология социальной работы: учебное пособие для вузов // М В. Фирсов. - М.: Академический проект, Трикса, 2016.
3. Маргулян Я.А. Основы социального государства: учеб. пособие для СПО / Я. А. Маргулян. - 2-е изд., испр. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2019.
4. Роик В.Д. Социальная защита отдельных категорий граждан. Качество жизни пожилого населения: учеб. пособие для СПО / В. Д. Роик. - Москва: Издательство Юрайт, 2019.
5. Холостова Е. И. Социальная политика: учебник для СПО / Е.И. Холостова, Г.И. Климантова; под ред. Е.И. Холостовой. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2019.

ANALYSIS OF THE USE OF PUMPING EQUIPMENT AT GEOTHERMAL POWER PLANTS

Burda Yurii

PhD, assistant, Dept. of Heat, Gas Supply,
Ventilation and Using Thermal Secondary Energy
Resources, Kharkiv National University of
Civil Engineering and Architecture, Ukraine

Pivnenko Yurii

PhD, assistant, Dept. of Heat, Gas Supply,
Ventilation and Using Thermal Secondary Energy
Resources, Kharkiv National University
of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

Redko Igor

Doctor of Technical Sciences, professor of the
department of Heat power engineering of Ukrainian
State university of railway transport

The main obstacle for a wide transition from the gushing forth technology to the circulating one with natural collectors is an insufficient efficiency of the available means of the forced geothermal heat-carrier lifting without which neither real circulations nor positive economic results can be obtained due to excessive leakages and low gushing output [1-4]. The optimal output of operational wells is about 300-400 m³/h taking into account the expenses on boring operation, well arranging and operational expenditures (mainly on pump electricity). The well output can be 30-70 m³/h when using pumps made in Ukraine and about 200-300 m³/h when using some foreign samples. Centrifugal artesian pumps are used for deep pumping out geothermal water. The ultimate water lifting height at maximum supply is not more than 100-150 m and at the same time the installation of an upper 300 mm- diameter casing pipe is required. The artesian turbine pumps with up to 70 m³/h supply can be used when well diameters are 200-250 mm. For example, (Vogel Pumpen), Loware (Italy) pumps provide the nominal output of 80 l/s (288 m³/h) and the head of 250 m with the set engine capacity of 318 kW. However, to install it the well diameter should be increased up to 13" (325 mm) that will lead to more expensive boring operations.

The increase in the gushing-forth mode period of the geothermal well operation is possible by means of air or gas supply into the well being operated [5, 6, 7]. When supplying gas into the well being operated a gas-liquid mixture is formed which density is less than the water one that leads to the well output increase at a given pressure

difference between the bed water pressure and the well mouth one. The energy of compressed air (or gas) being in so much determined by the mixer immersion depth (the device for gas input into the flow of a droplet liquid) allows to change head pressure characteristics of the operational well and provide the increase in its airlifting capacity (discharge capacity).

The equation of vertical upward steady-state motion of two component slugging flow is the following [8]:

$$-\frac{dp(z)}{dz} = \frac{4 \cdot \tau_w(z)}{D} + \frac{d}{dz} \{G''(z) \cdot w''(z) \cdot \varphi(z) + G'(z) \cdot w'(z) \cdot [1 - \varphi(z)]\} + \rho_{mix}(z) \cdot g \quad (1)$$

where $p(z)$ is the pressure in the pipe section at a distance z from the mixer; $\tau_w(z)$ is the shearing stress; D is the lift-pipe diameter; $w'(z)$ and $w''(z)$ are real liquid and gas velocities; $G'(z)$ and $G''(z)$ are mass liquid and gas velocity, respectively; $\varphi(z)$ is an actual gas content of the water-air mixture; g is free drop acceleration [16, 17].

Mass velocities of the gaseous $G''(z)$ and liquid $G'(z)$ phases, taking into account the motion continuity equation are equal to [18]:

$$G''(z) = \frac{Q_{air} \cdot \rho_0''}{\omega \cdot \varphi(z)} = \frac{G \cdot x}{\varphi(z)} \quad (2)$$

$$G'(z) = \frac{Q_{airlift} \cdot \rho_0'}{\omega \cdot [1 - \varphi(z)]} = \frac{G \cdot (1 - x)}{1 - \varphi(z)} \quad (3)$$

where Q_{air} is the volumetric flow-rate of air (gas) under normal conditions; $Q_{airlift}$ is volumetric airlift supply; ω is a cross-section area of a lifting pipe; ρ_0'' is air density under normal conditions; ρ_0' is water density; x is a mass flow-rate gas content; G is mass velocity of a water-air mixture.

Mixture density $\rho_{mix}(z)$ in a separate flow model is described by the equation:

$$\rho_{mix}(z) = \varphi(z) \cdot \rho''(z) + [1 - \varphi(z)] \cdot \rho' \quad (4)$$

Taking into account that the mass velocity of the water-air mixture G is a constant value, the equation (1) will be:

$$-\frac{dp(z)}{dz} = \frac{4 \cdot \tau_w(z)}{D} + G \cdot \frac{d}{dz} [x \cdot w''(z) + (1 - x) \cdot w'(z)] + \{\varphi(z) \cdot \rho''(z) + [1 - \varphi(z)] \cdot \rho'(z)\} \cdot g \quad (5)$$

Actual phase velocities in the lifting pipe of:

a) water is

$$w'(z) = \frac{Q_{airlift}}{\omega \cdot [1 - \varphi(z)]} \quad (6)$$

b) air is

$$w''(z) = \frac{Q_{air}(z)}{\omega \cdot \varphi(z)} \quad (7)$$

Assuming the pressure change linearity along the lifting pipe height and integrating the equation (5) for an airlift lifting-pipe section having the length z_i (where $0 \leq z_i \leq H+h$, where H is the airlift lifting height, h is geometrical mixer immersion), we obtain the equation:

$$P_{mix} \cdot \frac{z_i}{H+h} = \frac{4}{D} \int_0^z \tau_w(z) dz + G[x \cdot w''(z) + (1-x) \cdot w'(z)]_0^z + g \int_0^z \{\varphi(z) \cdot \rho''(z) + [1 - \varphi(z)] \cdot \rho'\} dz \quad (8)$$

which can be given in the following way [18]:

$$p_{\Sigma_i} = p_{f_i} + p_{a_i} + p_{g_i} \quad (9)$$

where p_{Σ_i} is the total pressure difference in the lifting pipe section having the length z_i :

$$p_{\Sigma_i} = p_{mix} \cdot \frac{z_i}{H+h} \quad (10)$$

p_{f_i} is the pressure difference in the lifting pipe section having the length z_i due to the friction:

$$p_{f_i} = \frac{4}{D} \int_0^z \tau_w(z) dz \quad (11)$$

p_{a_i} is the pressure difference in the lifting pipe section having the length z_i due to the acceleration:

$$p_{a_i} = G \cdot [x \cdot w''(z) + (1-x) \cdot w'(z)]_0^z \quad (12)$$

p_{g_i} is the pressure difference in the lifting pipe section having the length z_i due to the gravity:

$$p_{g_i} = g \int_0^z \{\varphi(z) \cdot \rho''(z) + [1 - \varphi(z)] \cdot \rho'\} dz \quad (13)$$

Shearing stresses τ_{mix} and actual gas contents φ are calculated by empirical equations [8].

The total power required for the loss compensation through friction, acceleration and a gravitational component when the water air flow moves along a vertical lifting

pipe section with the z_i - length having an average volumetric flow-rate $Q_{f.r.i}$ is determined by the equation:

$$N_{\Sigma i} = P_{\Sigma i} Q_{f.r.i} = p_{mix} \frac{G \cdot \omega}{H + h} \int_0^z \frac{dz}{\rho_{mix}(z)} \quad (14)$$

The power required for the friction loss compensation is:

$$N_{f_i} = p_{f_i} \cdot Q_{f.r.i} = \frac{4 \cdot G \cdot \omega}{D \cdot z_i} \cdot \int_0^z \tau_{mix}(z) dz \cdot \int_0^z \frac{dz}{\rho_{mix}(z)} \quad (15)$$

The power required for the acceleration loss compensation is:

$$N_{a_i} = p_{a_i} \cdot Q_{a_i} = [x \cdot w''(z) + (1-x) \cdot w'(z)]_0^z \cdot \frac{G^2 \cdot \omega}{z_i} \cdot \int_0^z \frac{dz}{\rho_{mix}(z)} \quad (16)$$

The power required to overcome the gravity is:

$$N_{g_i} = p_{g_i} \cdot Q_{g_i} = g \cdot \frac{G \cdot \omega}{z_i} \cdot \int_0^z \rho_{mix}(z) / dz \cdot \int_0^z \frac{dz}{\rho_{mix}(z)} \quad (17)$$

The total power (18) is summed up with the components (15), (16), and (17).

$$N_{\Sigma i} = N_{f_i} + N_{a_i} + N_{g_i} \quad (18)$$

The power supplied to the z_i long-pipe section is supplied by the compressed air flow:

$$N_i'' = p_0 \cdot Q_{air} \cdot \ln \frac{p_{\Sigma i} + p_0}{p_0} \quad (19)$$

where p_0 is the atmospheric pressure; p_{mix} is the excessive pressure in the mixer.

The power supplied to the lifting pipe by the water flow is:

$$N' = \rho' \cdot g \cdot h \cdot Q_{airlift} \quad (20)$$

The power required for the loss compensation through phase sliding when the water-air flow moves is:

$$N_{slip_i} = N_{s_i} - N_{\Sigma i} \quad (21)$$

where $N_{s,i}$ is the power supplied by the water-air flow:

$$N_{s_i} = N_i'' + N_i' \quad (22)$$

The calculation of the equations (1)-(22) is done (22) by the numerical method according to the program developed [9-10].

Thus, analyzing the results of the fulfilled calculations concerning power characteristics of water lifting means in the technological systems of extracting the geothermal energy, one can note envisaging future of using the air-gas lift technology, particularly with the liquefied gas circulation in it providing the water output increase by 2.5-5 times and the decrease in energy expenses.

References

1. Redko A, Redko O, Kulikova N, Burda Y. Mathematical modeling of complex heat transfer in a closed internal volume of a high-temperature radiant heater. *BoZPE* 2019;(2):137–145. <https://doi.org/10.17512/bozpe.2019.2.16>
2. Dyadkin Yu.D. Development of Geothermal Fields. M.:Nedra, 1989, 229p.
3. Muravyev I.M., and Yampolsky V.I. Foundations of Gas Lift Well Operation. M.:Nedra, 1973, 184p.
4. Zokshin V.A. Geothermal Water Use for Heat Supply. M.:Stroiizdat, 1974, 152p.
5. Kononenko A.P. The structures of two-phase flow in the riser airlifts. *Bulletin of Sumy State University. Series Engineering*. 2005. №12(84). pp. 38 – 48.
6. Kononenko A.P., Gusak A.G. Experimental confirmation of the influence of the type water-air flow pattern in the energy consumption of air-lift. *Bulletin of Sumy State University. Series Engineering*. 2009. № 1. pp. 34 – 42.
7. Igor REDKO, Andriy REDKO, Serhii PAVLOVSKIY, Oleksandr REDKO, Yurii BURDA, Adam UJMA, Energy efficiency of buildings in the cities of Ukraine under the conditions of sustainable development of centralized heat supply systems, *Energy and Buildings* Available online 26 March 2021, 110947 <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2021.110947>
8. Kutateladze S.S., Styrikovich M.A. The hydrodynamics of gas-liquid systems. 2nd ed., Rev. and ext. Moscow. Energy, 1976. 296 p.
9. Nigmatulin R.I. The dynamics of multiphase media. part. II. Moscow. Science, 1987. 360p.
10. Yurii Pivnenko, Yurii Burda, Ihor Redko, Artem Cherednik, Sergei Alferov, Optimization of Geometrical Parameters of Fire Wood Fluidized Bed Burner, *PROBLEMELE ENERGETICII REGIONALE* / №2 (50) 2021 [/https://doi.org/10.52254/1857-0070.2021.2-50.05](https://doi.org/10.52254/1857-0070.2021.2-50.05) (Scopus)

KINETICS OF DIFFUSION SATURATION OF HIGH-CHROMIUM MARTENSITIC STEELS

Chirkov Ivan

3rd year student
BMSTU, Russia

Samoilova Irina

3rd year student
BMSTU, Russia

Sevalnev German

candidate of technical science
BMSTU, Russia

Currently, heavily loaded machine-building complexes operating in various conditions contain rolling bearings. In addition to static and cyclic loads, machine-building units can operate in extreme conditions involving aggressive environment, and therefore bearings are made of high-chromium bearing steels of grades 40Kh13-Sh, 60Kh13S-ShD, 95Kh18-Sh, 110Kh18M-ShD [1, 2].

The fundamental performance properties for the trouble-free operation of rolling bearings are wear resistance and contact endurance. Due to the growing requirements for these characteristics, the use of only thermal does not allow achieving a high level of properties of the materials used.

One of the promising methods for increasing wear resistance and contact endurance is chemical heat treatment [3-5]. Modern methods of diffusion saturation of the surface, carried out in low-pressure atmospheres, make it possible to form high-quality diffusion layers without defects present during the process in the presence of oxygen in the atmosphere. The study of the kinetics of diffusion saturation allows you to adjust the parameters of the technological process to achieve the optimal level of properties when modifying the surface of steels with interstitial elements.

The objects of study were high-carbon high-chromium steels of the martensitic class 95Kh18-Sh and 110Kh18M-ShD, which were subjected to vacuum nitrocarburizing at different saturation times. The structures of steels after chemical heat treatment are shown in Fig. 1.

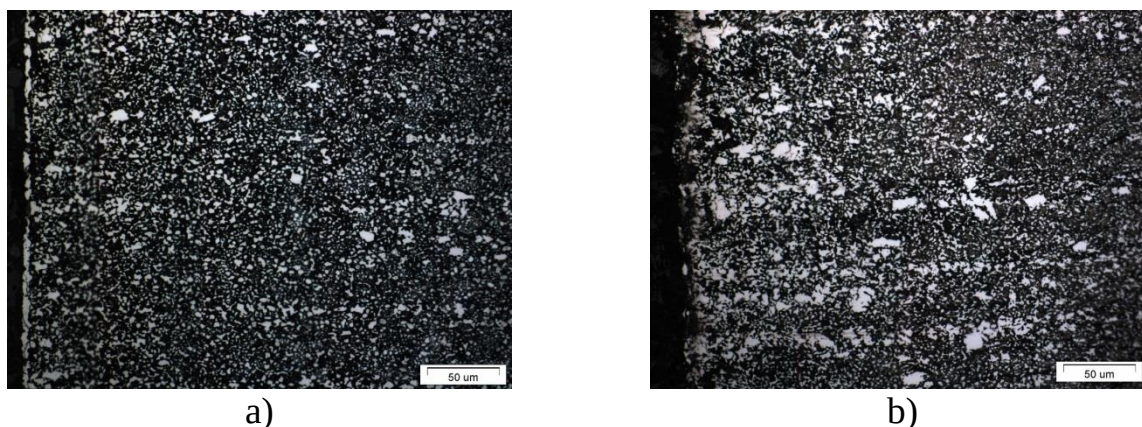

Figure 1. Microstructures of steels 95Kh18-Sh (a) and 110Kh18M-ShD after vacuum nitrocarburizing

The results of the study of the distribution of microhardness (Fig. 2) of the kinetics of diffusion saturation made it possible to establish that an increase in the amount of carbon contributes to a decrease in the diffusion rate of the saturating interstitial elements, as a result of which the kinetic coefficient decreased by 19% (Fig. 3).

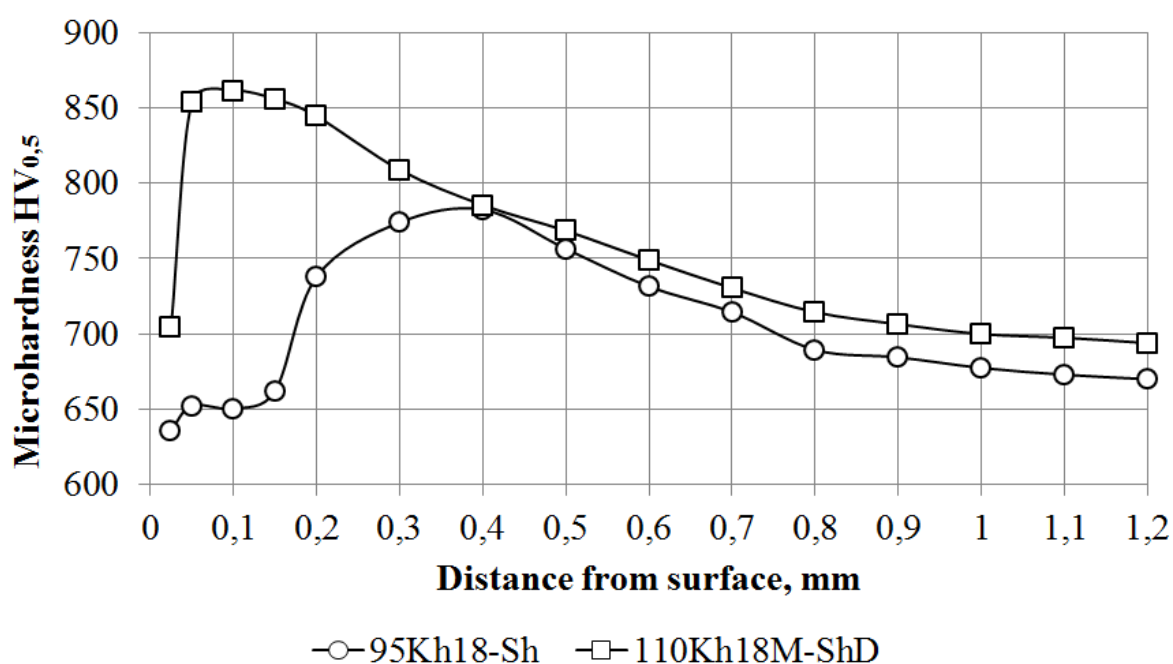

Figure 2. Distribution of microhardness of steels 95Kh18-Sh and 110Kh18M-ShD after vacuum nitrocarburizing

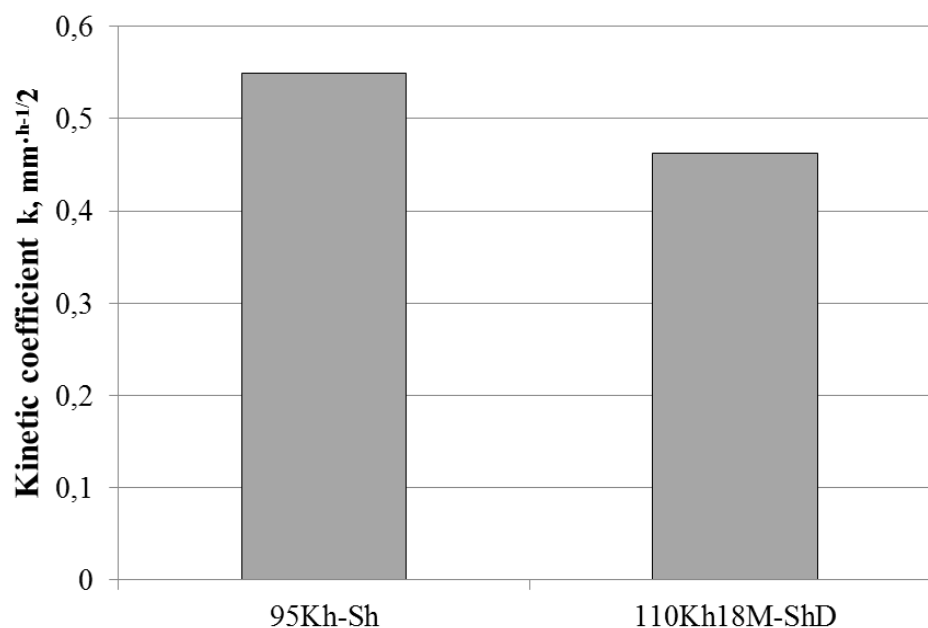

Figure 3. Kinetic coefficients of steels 95Kh18-Sh and 110Kh18M-ShD with simultaneous saturation with carbon and nitrogen

References

1. Smirnov A. E., Shevchenko S. Y., Shchipunov V. S., et al. Special Features of the Carbonitriding of Parts of Instrument Bearings Designed for Extreme Service Conditions // Metal Science and Heat Treatment. 2016. Vol. 58, №. 5-6. P. 287-292.
2. Spektor A.G., Zelbet B.M., Kiselyova S.A. Structure and properties of bearing steels. M.: Metallurgy, 1980, 264 p.
3. Shen Y. et al. Effect of retained austenite–Compressive residual stresses on rolling contact fatigue life of carburized AISI 8620 steel // International Journal of Fatigue. 2015. V. 75. P. 135-144.
4. Semenov M. Y. et al. Optimization of modes of vacuum carburizing of gears from heat-resistant steel VKS-7 on the basis of computational design // Metal Science and Heat Treatment. 2015. V. 57, №. 1-2. P. 28-31.
5. Liu B., Wang B., Gu J. Effect of ammonia addition on microstructure and wear performance of carbonitrided high carbon bearing steel AISI 52100 // Surface and Coatings Technology. 2019. V. 361. P. 112-118.

TECHNOLOGY OF LASER SPRAYING OF FILMS

Zhiguts Yuriy,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Mechanical Engineering Technology
Uzhhorod National University, Ukraine

Kucsinka Katalin,

Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Mathematics and Informatics
Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Ukraine

Aliksiychuk V'yacheslav,

second year of master's degree
Uzhhorod National University, Ukraine

Introduction. Unique properties of laser radiation: coherence, high pulsed power, small angular discrepancy make it possible to focus relatively easily on optical systems, while obtaining extremely high power densities. The first studies of the action of such a laser on the surface gave an unexpected result – the kinetic energy of the emitted components at laser powers up to 10^6 W was hundreds of electron volts. Most parameters of laser plasma depend nonlinearly on the power density of laser radiation. On the other hand, the idea of heating a substance to thermonuclear temperatures by laser radiation [1] has stimulated a number of plasma studies associated with high-intensity irradiation of condensed matter [1-6].

The aim of the study. Develop a method for obtaining thin films of complex compounds with simultaneous determination of the most important condensation parameters when irradiated with a train of laser pulses.

Formulation of the problem. In modern microelectronics an important place is occupied by the problem of obtaining periodic thin-film multilayer structures formed from complex compounds. That is why the study of the method of obtaining films and the establishment of condensation parameters are of particular importance. The results of this problem can be used in the laser deposition of films to obtain soft X-ray mirrors and superlattices.

Theoretical and experimental research.

The mass thickness of the films was estimated by the resonant frequency shift of the piezoquartz vibrator with a sensitivity of 0.2 nm. Since linear plots are present in the graphs of dimensional dependences of film resistivity in the range of considered film thicknesses, according to the Fuchs-Sondheimer plane-parallel layer model, we concluded that the microstructure of films does not change when its thickness changes for a multilayer sandwich layer. The authors conducted a statistical analysis of the quality factor of the obtained results.

The authors conducted a statistical analysis of the quality factor of the obtained results.

The number of experimental measurements required to obtain a small volume sample was preliminarily determined to estimate the average size of the film thickness H with an accuracy of $\varepsilon=0.05$ and a reliability of $\alpha=0.95$. To calculate the standard deviation S was taken a sample with a volume of $n_1=5$. As a result of processing the experimental data of this sample $S=0.06$ nm.

Define the formula function $S_n(t_c)$ [7]:

$$S_n(t_c) = \frac{\alpha + 1}{2}, \quad (1)$$

$$S_n(t_c) = \frac{0,95+1}{2} = 0,975.$$

According to [7], depending on the value $S_n(t_c)=0.975$ and $n_1=5$, we find the value of $t_c=2.8$. Substitute the values found in function (2):

$$n = \frac{t_c^2 S^2 + \varepsilon^2}{\varepsilon^2}, \quad (2)$$

get

$$n = \frac{2,8^2 \cdot 0,06^2 + 0,05^2}{0,05^2} \cong 12,3.$$

Therefore, the volume of the small sample for the quality factor of the results (reliability) 0.95 was $n=13$.

This calculation established the required number of data measurements.

Substances that combine complex chemical composition and unique physicochemical properties were selected to study the new possibilities of laser sputtering of films by giant laser pulses.

The process of laser sputtering of SbSJ ferroelectric and $\text{Bi}_{12}\text{GeO}_{20}$ piezoelectric was subject to research.

I. Ferroelectric - SbSJ semiconductor, which is characterized by abnormally high values of the piezoelectric coefficient and ferroelectric parameters.

II. Piezoelectric $\text{Bi}_{12}\text{GeO}_{20}$. For him, the main parameters of laser plasma were determined in experiments by sputtering using mass spectrometry [6, 8].

The scattering pattern in the flux density range $q=10^8 \dots 10^{10} \text{ W/cm}^2$ is symmetric with respect to the normal to the target surface in the center of the focal spot. The spraying occurs mainly in the body angle ~ 1 steradian.

Direct measurements of the amount of evaporated substance indicate the correctness of the above method of estimation in the range of the specified power densities. This means that in our case the evaporation mechanism is not due to thermal conductivity.

The results of calculations and measurements are presented in table. 1.

Table 1.

The results of determining the density of the particles of the gas phase

Parameters	L, cm	0,3	1	2	5	10
$q=10^9 \text{ W/cm}^2, m=2 \cdot 10^{-5} \text{ g}$	$n, \text{ cm}^{-3}$	$1 \cdot 10^{19}$	$3 \cdot 10^{17}$	$4 \cdot 10^{16}$	$3 \cdot 10^{15}$	$5 \cdot 10^{14}$
$q=5 \cdot 10^8 \text{ W/cm}^2, m=1.5 \cdot 10^{-6} \text{ g}$	$n, \text{ cm}^{-3}$	$7 \cdot 10^{18}$	$2 \cdot 10^{17}$	$3 \cdot 10^{16}$	$2 \cdot 10^{15}$	$4 \cdot 10^{14}$
$q=10^8 \text{ W/cm}^2, m=5 \cdot 10^{-6} \text{ g}$	$n, \text{ cm}^{-3}$	$2 \cdot 10^{18}$	$5 \cdot 10^{16}$	$1 \cdot 10^{16}$	$6 \cdot 10^{14}$	$1 \cdot 10^{14}$
$q=10^9 \text{ W/cm}^2, m=8 \cdot 10^{-5} \text{ g}$	$n, \text{ cm}^{-3}$	$1 \cdot 10^{19}$	$2.6 \cdot 10^{17}$	$3.3 \cdot 10^{16}$	$2 \cdot 10^{15}$	$2.6 \cdot 10^{14}$
$q=5 \cdot 10^8 \text{ W/cm}^2, m=5 \cdot 10^{-6} \text{ g}$	$n, \text{ cm}^{-3}$	$5.6 \cdot 10^{18}$	$1.5 \cdot 10^{17}$	$2 \cdot 10^{16}$	$1.5 \cdot 10^{15}$	$1.8 \cdot 10^{14}$
$q=10^8 \text{ W/cm}^2, m=1.2 \cdot 10^{-5} \text{ g}$	$n, \text{ cm}^{-3}$	$1.3 \cdot 10^{18}$	$4 \cdot 10^{16}$	$5 \cdot 10^{15}$	$3 \cdot 10^{14}$	$4 \cdot 10^{14}$

Thus, under the action of a giant laser pulse, the limited volume of the target substance in a very short time is converted into a high-temperature plasma clot, which expands adiabatically. The applied method of evaporation of a complex compound makes it possible to carry out the deposition of films in extreme conditions of ultrafast entry of ions and excited atoms and molecules onto the substrate.

SbSJ films deposited on the KCl ring (001) located relative to the target so that the fall occurred almost perpendicularly had a relatively smooth surface, except for a small number of places that locally enhance the diffraction contrast and decorate the chip surface. These films are characterized by the manifestation of the rough relief of the chip surface by tinting, which is shown in fig. 1 (a and b) with an average size of $\sim 4000 \text{ \AA}$. The formation on the atomically smooth surface of initially rounded, unfilled with condensate areas, which are shaded by the next pulsed inflow of matter is probably electrical in nature.

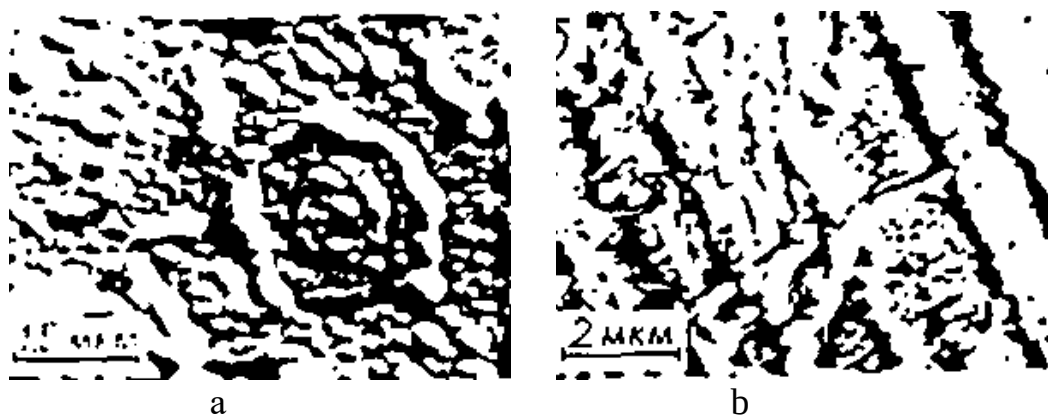

Figure 1. Electronic micrographs of SbSJ films sprayed on the chip (010) KCl when the beam falls at an angle other than 90°

Increasing the flux density q and the associated increase in the thickness of the layer deposited by the pulse leads to the formation of a continuous layer without going through the stage of island growth. In the case when the thickness of the layer deposited by the pulse is close to the monomolecular, structural-morphological transformations are possible. A further increase in $q \geq 5 \cdot 10^8 \text{ W/cm}^2$ leads to a sharp increase in emissions and, as a consequence, hardening of nonequilibrium states.

At high vapor densities caused by $q > q_{\text{opt}}$, its condensation can occur during gas-dynamic expansion without the participation of the substrate.

Conclusions. In general, the condition for obtaining continuous perfect films by means of giant pulses is largely determined by the flux density of the laser radiation, the thickness of the layer deposited by the pulse, the distance of the target substrate and the temperature of the substrate. These parameters, within certain limits, can be purposefully chosen depending on the task. Studies show that a very promising and technological method of obtaining films of complex substances by evaporating the target with giant laser pulses can be successfully applied only by determining the optimal evaporation modes and plasma characteristics. This is quite simple and effective can be done by the above method using time-of-flight mass spectrometry.

References

1. Попов, В.К. Мощные эксимерные лазеры и новые источники когерентного излучения в вакуумном ультрафиолете / В.К. Попов // УФН. 1985. – Т. 147. – Вып. 3. – С. 587 – 604.
2. Жигуц Ю.Ю. Технології отримання та особливості сплавів синтезованих комбінованими процесами / Ю.Ю. Жигуц, В.Ф. Лазар. – Ужгород: Видавництво «Інвазор», 2014. – 388 с.
3. Hutt, K.W. Laser initiated electron avalanches observed in a laser microprobe mass spectrometer / K.W. Hutt, E.R. Wallach // J. Appl. Phys. – 1989. – № 66 (5). – P. 127 - 130.
4. Zhiguts Yu.Yu., Lazar V.F., Khomjak B.Ya. Perspective materials and technologies for industry // Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 травня 2017. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. – С. 248 - 249.
5. Жигуц Ю.Ю. Наукові дослідження в технології машинобудування. – Ужгород: Видавництво УжНУ, 2008. – 225 с.

ЯДЕРНАЯ ЭНЕРГЕТИКА В ПРОИЗВОДСТВЕ ВОДОРОДА

Данилян Анатолий Григорьевич,

старший преподаватель кафедры судовые энергетические установки и системы
Дунайского института Национального университета «Одесская морская
академия»

Производство водорода стали новыми тенденциями в развитии энергетики государственного масштаба, это неслучайно, мир движется к экологической катастрофе постоянно насыщая воздушный океан нашей планеты диоксидом углерода CO_2 . Основными загрязнителями атмосферы, является транспорт где большая доля загрязнения лежит на автомобильном, железнодорожном и морском транспорте.

В настоящее время традиционная технология получения водорода основана на производстве его из природного газа, что со временем к 2050 году станет невозможным из-за резкого снижения мировых запасов метана. Научный поиск новых решений в получении дешевого водорода идет по основным двум направлениям: - получение водорода методом электрогидролиза из морской воды для морских судов; - производство водорода с использованием ядерной технологии с реактором на расплавленных солях. Ядерная технология использует четвертое агрегатное состояние воды в виде гидраплазмы которую можно получить, нагрев перегретый пар до 3500°C . [1]. Компания Terrestrial Energy USA, разрабатывающая ядерный интегральный реактор четвертого поколения на расплавленных солях (IMSR) может производить водород в промышленных объемах разделяя гидраплазму на водород и кислород при температуре 900°C .

В интегральном реакторе четвертого поколения, производство водорода получают из гибридной серы где используется двухступенчатый термохимический цикл на восстановлении серы. В процессе реакции

происходит электрохимическое расщепление воды с использованием деполяризованного диоксида серы электролизера. Приоритетность данной установки заключается в высоком её КПД 50 % и себестоимости производимого водорода 1,6 доллара за килограмм [2].

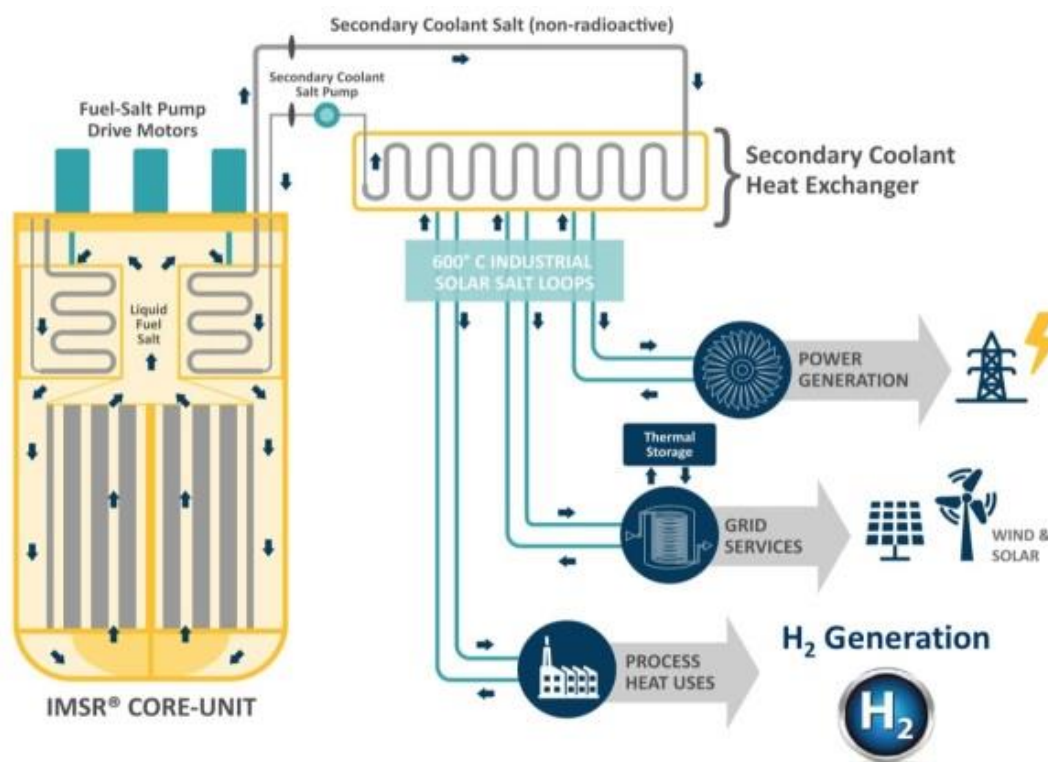

Рис.1. Производство водорода с интегрированным реактором на расплавленных солях IMSR

Выводы. Традиционное производство водорода из природного газа, имеет ряд серьезных недостатков: - иссекаемые мировые запасы метана; - выделение диоксида углерода CO_2 в процессе получения водорода. Низкая себестоимость и отпускная цена произведенного водорода при высокой экологичности производства, дает полный приоритет ядерной энергетике.

Список литературы

1. Р.В. Радченко, А.С. Мокрушин, В.В. Тюльпа Водород в энергетике. Изд-во Уральского университета, Екатеринбург – 2014, С-229, с. 22-42.
2. www.powermag.com/demonstration-advances-to-produce-hydrogen-using-molten-salt-reactor-nuclear-technology/ [электронный ресурс] Изд-во Experience Power USA 2021. 12 с. (дата обращения 29.10.2021.)

ҚЫҢҒЫРАҚ-КЕЛЕС БЕНТОНИТТІ САЗДАРЫНЫҢ КЕУЕКТЕНУІНЕ ОРГАНИКАЛЫҚ ҚОСПАЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ

Макулбекова Г.О.,

PhD докторант

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Кенжалиева Г.Д.,

Т.ғ.к., доцент

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Казенова А.О.,

PhD доктор

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Кочеров Е.Н.

Т.ғ.к., доцент

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Құрылыс саласын индустрияландыру принципіалды жаңа құрылыс нысандарын жасауды талап етуде. Ғылым мен практика көрсеткендей, заманауи құрылыс саласындағы ең прогрессивті материал болып керамогрануляттар негізіндегі жеңіл бетондар табылады. Бұл керамзит түріндегі кеуекті толықтырғыштар өндірісінің жылдам дамуына бастау болады.

Бүгінгі таңдағы керамогрануляттар өндірісі өнім ассортименті бойынша құрылыс қажеттіліктерін қанағаттандыра алмауда. Конструкциялық бетондар дайындау үшін жоғары беріктікті керамзит қажет, бірақ мұндай сападағы керамогрануляттар өте аз шығарылуда. Қабырғалық және өзге конструкцияларға қажетті аса жеңіл керамзиттің жаппай өндірушісі де жоқ.

Жыл сайын еліміздің өндірісінде минералды-шикізат және отын-ресурстық материалдарды тұтыну көлемі артуда. Бұл жағдай минералды-шикізат материалдарын өндіру және өңдеу көлемін арттырумен қатар, жыл сайын үлкен көлемдегі түрлі өндірістік қалдықтардың түзілуіне алып келуде.

Керамогрануляттар өндірісі үшін шикізат ретінде түрлі таулы жыныстардың бентонитті саздары мен өндіріс қалдықтарын берілген қатынаста қолдану мүмкіндігі зерттелген [1,2]. Негізгі қалдық қоспа ретінде органикалық

қалдықтарды қолдану қарастырылды. Зертханалық тәжірибелік зерттеу жұмыстары барысында, органикалық қоспа ретінде ағаш үгіндісі қолданылды.

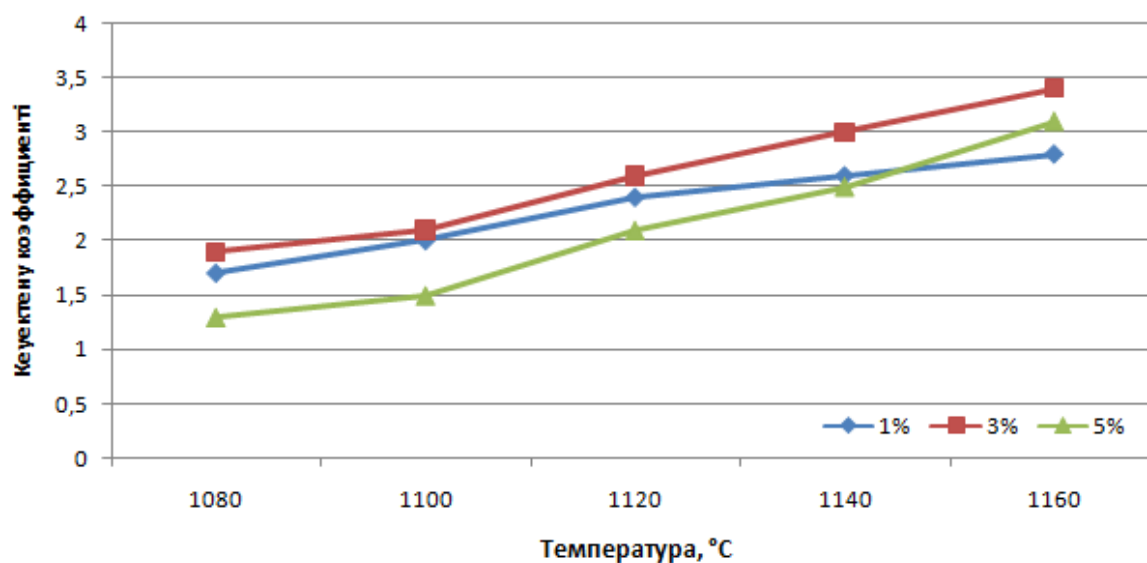
Ағаш үгіндісі ұяшықтарының өлшемі 2 мм елек арқылы өткізілді, ондағы мүмкін жіберілетін електегі қалдық мөлшері 5%. Ағаш үгінділері сазбенен құрғақ күйінде араластырылды, кейін шихта ылғалдандырылды. Абсолютті ылғалдылығы 30% массадаң жақтауларының ұзындығы 2 мм кубтар қалыптанды, кептірілді және тәртіп бойынша күйдірілді.

Күйдіруден кейінгі алынған керамогрануляттарды сынау нәтижелері 1 кестеде және 1 суретте келтірілген. Келтірілген мәліметтерді талдау нәтижесінде, ағаш үгіндісінің Қыңғырақ-Келес бентонитті саздарының кеуектену үрдісіне оңтайлы ықпал ететіні дәлелденді.

Кесте 1 - Қыңғырақ-Келес бентонитті саздары мен ағаш үгіндісі негізіндегі керамогрануляттардың физика-механикалық көрсеткіштері

1% ағаш ұнтағы					
Күйдіру температурасы, °C	1080	1100	1120	1140	1160
Кеуектену коэффициенті	1,78	2,02	2,46	2,67	2,80
Көлемдік массасы, г/см ³	0,88	0,79	0,64	0,58	0,55
Ылғал сіңірімділігі, %	7,37	7,17	8,00	7,74	7,78
Жалпы (шынайы) кеуектілігі, көлем, %	65,23	68,33	74,85	77,25	78,45
Жуықтамалы кеуектілігі, көлем, %	6,52	5,58	4,41	4,52	4,19
Жабық кеуектілігі, көлем, %	58,71	62,75	70,44	72,73	74,26
3% ағаш ұнтағы					
Күйдіру температурасы, °C	1080	1100	1120	1140	1160
Кеуектену коэффициенті	1,94	2,10	2,63	3,04	3,41
Көлемдік массасы, г/см ³	0,79	0,71	0,58	0,51	0,47
Ылғал сіңірімділігі, %	12,36	14,02	12,14	10,53	11,62
Жалпы (шынайы) кеуектілігі, көлем, %	69,39	72,23	77,28	79,93	82,20
Жуықтамалы кеуектілігі, көлем, %	10,46	10,02	7,14	5,48	5,33
Жабық кеуектілігі, көлем, %	58,93	62,21	70,14	74,45	76,87
5% ағаш ұнтағы					
Күйдіру температурасы, °C	1080	1100	1120	1140	1160
Кеуектену коэффициенті	1,31	1,55	2,13	2,54	3,17
Көлемдік массасы, г/см ³	1,08	0,97	0,63	0,57	0,49
Ылғал сіңірімділігі, %	14,75	13,36	18,97	19,63	18,1
Жалпы (шынайы) кеуектілігі, көлем, %	57,59	62,60	73,74	77,82	82,14
Жуықтамалы кеуектілігі, көлем, %	15,87	12,76	12,77	11,18	8,46
Жабық кеуектілігі, көлем, %	41,72	49,84	60,97	66,64	73,68

Ағаш үгіндісі бар массаның кеуектену коэффициенті 1030°C жоғары температурада қыздыру кезінде қарқынды өсе түседі. Аталған шарттардағы қоспасыз саздың кеуектену коэффициентінің шамасы баяу жоғарылайды және 1200°C температураға дейін қыздыру кезінде 1,7 аспайды.

Сурет 1 - Күйдіру температурасына тәуелді Қыңғырақ-Келес бентонит сазы мен ағаш үгіндісі негізіндегі керамогрануляттардың кеуектену коэффициентінің өзгеруі

Қоспасыз саздан алынған грануляттардың көлемдік массасы 1100-1200°C температуралар аралығында 1,065-тен 0,938 г/см³ дейін төмендеген. Аталған шарттарда 1 және 3% ағаш үгіндісі қосылған масса грануляттарын 1080°C температурада күйдіру кезіндегі көлемдік массасы 1 г/см³ төмен.

Ағаш үгіндісі бар массада алынған үлгілердің кеуектенуі 1100-1200°C температуралар аралығында қарқынды ұлғайды, көлемдік массасы 0,6-0,61 г/см³, сәйкесінше 400 кг/м³ керамогранулят массасына дейін жетті.

Кестеде және суреттердегі графиктерде келтірілген мәліметтер, саз массасына қосылатын ағаш үгіндісінің тиімді қоспасы 3% және тиімді күйдіру температурасы 1140°C болғанын дәлелдейді. Қоспа мөлшерінің ±1% ауытқуы керамогранулят сапасын айтарлықтай төмендетеді.

Литература:

1. Ali HNA, Ketab K. Physical and mechanical performance of cement-based renders with different contents of fly ash, expanded cork granules and expanded clay. Constr. Build. Mater.2020;233:117922.

2. Ingrao C, Selvaggi R, Valenti F, Matarazzo A, Pecorino B, Arcidiacono C. Life cycle assessment of expanded clay granulate production using different fuels. Resour. Conserv. Recycl. 2019;141:398-401.

ҚЫҢҒЫРАҚ-КЕЛЕС БЕНТОНИТТІ САЗДАРЫНЫҢ КЕУЕКТЕНУІНЕ БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ҚОСПАЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ

Макулбекова Г.О.,

PhD докторант

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Кенжалиева Г.Д.,

Т.ғ.к., доцент

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Абдуова А.А.,

Т.ғ.к., аға оқытушы

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Кочеров Е.Н.

Т.ғ.к., доцент

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, Шымкент, Қазақстан

Сілтілік және сілтілі-жер элементтерінің қосылыстарын мазмұндайтын бейорганикалық заттар, төмен температуралар кезінде сұйық фазаның түзілуіне әкелетіні белгілі. Сәйкесінше, шихта құрамына минерализаттарды енгізу массаның пиропластикалық күйге өту температурасының төмендеуін немесе керамогрануляттарды күйдіру температурасын төмендетуді шарттауы мүмкін [1-3].

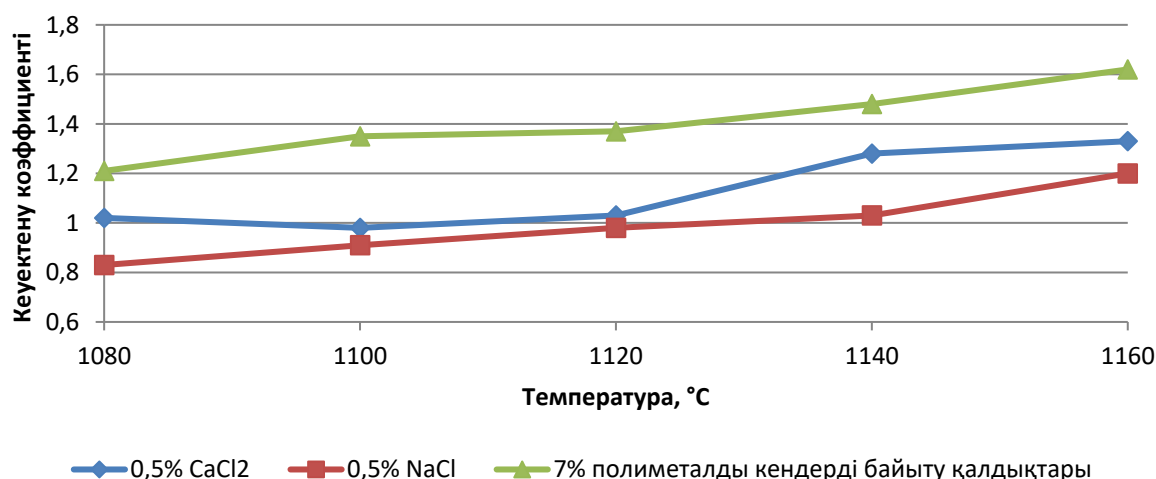
Күйдіру температурасын төмендету, сонымен қатар кеуектенуді интенсификациялау мақсатында үлгілерді тәжірибелік күйдіру жұмыстары жүргізілді. Үлгілер Қыңғырақ-Келес бентонитті саздарына түсті металлургия өндірісінің келесідей тұздары мен қалдықтары қосылды: хлорлы натрий, хлорлы кальций, полиметалды кендерді байыту қалдықтары.

Қыңғырақ-Келес бентонитті саздарына минералды қоспаларды енгізу жолымен алынған керамогрануляттарды сынау нәтижелері 1 кестеде және 1 суретте келтірілген.

Кесте 1 - Қыңғырақ-Келес бентонитті саздарына минералды қоспаларды енгізу жолымен алынған керамогрануляттардың физика-механикалық көрсеткіштері

0,5% CaCl ₂					
Күйдіру температурасы, °C	1080	1100	1120	1140	1160
Кеуектену коэффициенті	1,02	0,98	1,03	1,28	1,33
Көлемдік массасы, г/см ³	1,47	1,52	1,46	1,24	1,12
Ылғал сіңірімділігі, %	6,23	3,37	5,41	3,54	2,58
Жалпы (шынайы) кеуектілігі, көлем, %	41,66	40,87	44,11	54,55	55,90
Жуықтамалы кеуектілігі, көлем, %	9,32	4,87	7,82	3,94	3,16
Жабық кеуектілігі, көлем, %	32,34	36,00	36,29	50,61	52,74
0,5% NaCl					
Күйдіру температурасы, °C	1080	1100	1120	1140	1160
Кеуектену коэффициенті	0,83	0,91	0,98	1,03	1,20
Көлемдік массасы, г/см ³	1,62	1,58	1,43	1,32	1,14
Ылғал сіңірімділігі, %	4,82	3,95	2,48	2,41	2,16
Жалпы (шынайы) кеуектілігі, көлем, %	34,17	40,94	44,35	49,13	56,11
Жуықтамалы кеуектілігі, көлем, %	8,23	5,97	3,74	3,26	2,32
Жабық кеуектілігі, көлем, %	25,94	34,97	40,61	45,87	53,79
7% полиметалды кендерді байыту қалдықтары					
Күйдіру температурасы, °C	1080	1100	1120	1140	1160
Кеуектену коэффициенті	1,21	1,35	1,37	1,48	1,62
Көлемдік массасы, г/см ³	1,38	1,19	1,14	1,03	0,94
Ылғал сіңірімділігі, %	5,12	5,04	4,78	5,92	3,11
Жалпы (шынайы) кеуектілігі, көлем, %	47,40	53,72	54,60	58,88	61,25
Жуықтамалы кеуектілігі, көлем, %	5,78	5,86	5,54	6,28	3,01
Жабық кеуектілігі, көлем, %	41,62	47,86	49,06	52,60	58,24

Келтірілген нәтижелер көрсеткендей, 1180°C күйдіру температурасында 0,5% NaCl қоспасын енгізу кезінде алынған керамогранулят 0,89 г/см³ көлемдік массаға ие. Бұл керамогрануляттың 580 кг/м³ себілу тығыздығына сәйкес келеді. 1180°C күйдіру температурасында 0,5% CaCl₂ қосу кезінде көлемдік массасы 0,99 г/см³ (себілу тығыздығы 650 кг/м³ тең).

Сурет 1 - Күйдіру температурасына тәуелді Қыңғырақ-Келес бентонит сазы мен минералды қоспалар негізінде алынған керамогрануляттардың кеуектену коэффициентінің өзгеруі

7% полиметалды кендерді байыту қалдықтары енгізу кезінде алынған керамогрануляттардың көрсеткіштері, таза саздан алынған керамогрануляттар көрсеткіштерінен нашар.

Осыған байланысты, керамогрануляттар алу үшін минералды қоспалар тек ғана органикалық қоспалардың қатысында қолданылу мүмкіндігі орнатылды.

Литература:

1. Горин В.М., Токарева С.А., Кабанова М.К. Керамзит: опыт и перспективы развития производства и применения // Строительные материалы. – 2004. – № 11. – С. 32–34.
2. Исмаилов Т.К., Алиев И.М. и др. Сырьевая смесь для изготовления керамзита. Авторское свидетельство 1537661 А1, от 23.01.1990. Бюл. №3.
3. Аникеев Г.Н., Бенюх Д.Н. Патент RU 2404048 С2. Способ получения плитного композитного материала из лигноцеллюлозного сырья. Оpubл. 20.11.2010. Бюл. №32.

МАТЕРИАЛЫ, ОБЛАДАЮЩИЕ ВЫСОКОЙ ТВЕРДОСТЬЮ И ИЗНОСОСТОЙКОСТЬЮ

Сироватка Вячеслав Леонидович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Институт проблем материаловедения НАН Украины

К материалу, идущему на изготовление режущего инструмента, предоставляются особые требования. Прежде всего, он должен значительно превосходить обрабатываемую деталь по твердости; быть достаточно прочным, в противном случае выкрашиваются режущие кромки либо ломается инструмент. Режущая часть инструмента должна обладать значительной износостойкостью в условиях высоких температур и давлений, которые создаются в зоне его контакта с обрабатываемой деталью.

Среди инструментальных материалов выделяют быстрорежущие стали, твердые сплавы, сверхтвердые материалы и минералокерамику. Быстрорежущие стали являются наиболее распространенным инструментальным материалом. Они делятся на две группы: нормальной и повышенной производительности. В первую входят вольфрамовые и вольфрамомолибденовые стали, во вторую – стали содержащие кобальт и ванадий. Быстрорежущие стали отличаются высокой стоимостью. Их применяют для обработки высокопрочных сталей и других труднообрабатываемых материалов.

Твердые сплавы производят методами порошковой металлургии в результате прессования и спекания порошковой композиции, поэтому их иногда называют псевдосплавами. Они представляют собой композит, в котором в качестве твердого дисперсного наполнителя используются карбиды вольфрама, тантала, титана (порознь или сочетания), а также карбонитрид титана и др.. Роль пластичной металлической матрицы играет чаще всего кобальт, реже – молибден, никель.

Основу сверхтвердых материалов могут представлять различные элементы или их соединения, в частности алмаз, нитриды бора, кремния, титана. К наиболее известным и перспективным относятся созданные на базе алмаза и нитрида бора. Алмаз и кубический нитрид бора самыми твердыми из известных материалов. Их монокристаллы проявляют заметную анизотропию твердости и прочности, поэтому в случае превышения допустимых нагрузок они раскладываются по определенным плоскостям. При использовании этих материалов в режущих инструментах или волочильных фильерах кристаллы выставляют в положение, позволяющее обеспечить однородный износ сверхтвердого материала.

Крупным недостатком алмаза является его химическая активность по отношению к железу и никелю – при повышенных температурах образуются растворы внедрения. Нитрид бора этого недостатка лишен.

Сочетание высокой твердости и низкой прочности при изгибе, а также хрупкость, всегда сопутствующая высокой прочности, определяют условия применения сверхтвердых материалов. Наибольший эффект дает их использование для финишной механической обработки высокопрочных материалов, таких, как быстрорежущие стали, твердые сплавы, керамика, а также для обработки самих сверхтвердых материалов, например при заточке. Менее эффективно применение сверхтвердых материалов в операциях, предусматривающих прерывистый режим резания с ударными нагрузками, способных вызывать скол кристаллов.

При использовании сверхтвердых материалов (по сравнению с быстрорежущей сталью и твердыми сплавами) удастся в 2-5 раз повысить точность соблюдения формы и размеров обрабатываемой детали. По некоторым данным, тончайшими алмазными порошками можно отшлифовать поверхность кварца до такой степени, что оставшиеся неровности будут иметь в высоту не более восьми атомов. Высокая твердость описываемых материалов позволяет значительно, иногда на порядок интенсифицировать процесс резания материалов на чистовых и получистовых операциях.

Стойкость инструментов из сверхтвердых материалов, в частности алмазных, в 5-10, а особых условиях и в 100-200 раз выше, чем инструментов из твердых сплавов. Это обстоятельство, а также доступность сырья выдвигают сверхтвердые материалы в ряд весьма перспективных. Их доля в массе других инструментальных материалов непрерывно растет.

Для чистовых операций широко использует минералокерамика – материалы на основе оксида алюминия с добавлением карбидов тугоплавких металлов. Их получают спеканием мелкозернистостью (до 5 мкм) оксида алюминия. Они отличаются большой твердостью, высокой прочностью при сжатии, низкой теплопроводностью. Важным достоинством минералокерамики является ее инертность к стали. Минералокерамика позволяет повысить скорость резания при обработке сталей и чугунов до 5-10 м/с при подаче 0,25 мм/об. Из керамики на основе оксида алюминия изготавливают направляющие в ткацких станках, режущие пластины инструмента. Из-за высокой износостойкости она широко используется в качестве арматуры [1-3].

Список литературы

1. Б.Н. Арзамасов, И.И. Сидорин, Г.Ф. Косолапов, В.И. Макарова. Материаловедение. - второе издание, испр. и доп.-М.:Машиностроение,1986.-384с.
2. Ю.М. Лахтин, В.П. Леонтьева. Материаловедение.-М.Машиностроение.-1990.-528с.
3. А.С.Пинчук, В.А Стук, К.К. Мышкин, А.И.Свириденков. Материаловедение и конструкционные материалы.-Минск.-Вышэйшая школа.-1989.-462с.

Scientific publications

MATERIALS

The VII International Science Conference
«Science, actual trends and perspectives of development»

Budapest, Hungary. 216 p.

(November 01 – 03, 2021)